T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

KÜLTÜREL BİR MİRAS OLARAK VAN'DAKİ TÜRBE VE KÜMBETLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nursena VURAL

İstanbul

Nisan-2025

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

KÜLTÜREL BİR MİRAS OLARAK VAN'DAKİ TÜRBE VE KÜMBETLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nursena VURAL

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hüseyin Hüsnü KOYUNOĞLU

İstanbul

Nisan-2025

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Hüseyin Hüsnü KOYUNOĞLU

Üye Prof. Dr. Beytullah KAYA

Üye Prof. Dr. Süleyman BERK

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım "**Kültürel Bir Miras Olarak Van'daki Türbe ve Kümbetler"** adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Nursena VURAL

ÖNSÖZ

Araştırmamda bana yardımcı olan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Hüseyin Hüsnü KOYUNOĞLU' na, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ziya KAZICI' ya, her türlü düzeltme ve eleştirileri ile tezime yön veren kıymetli Prof. Dr. Beytullah KAYA, Prof. Dr. Kadir PEKTAŞ ve Prof. Dr. Süleyman BERK hocalarıma, tezimle ilgili kaynaklara ulaşmam konusunda yardımlarını esirgemeyen sayın Van Müze Müdürü Erdal ACAR Bey ve değerli hocam Bünyamin KARA'ya, tezimin her aşamasında benden desteğini esirgemeyen kıymetli eşim Davut VURAL' a, tezimin yazım aşamasında sabrı ve desteğiyle bana güç veren canım oğlum Numan VURAL' a teşekkürlerimi sunarım.

Nursena VURAL

İstanbul-2025

ÖZET

KÜLTÜREL BİR MİRAS OLARAK
VAN'DAKİ TÜRBE VE KÜMBETLER

Nursena VURAL

Yüksek Lisans, İslam Tarihi ve Sanatları

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüseyin Hüsnü KOYUNOĞLU

Nisan, 2025 - 187 Sayfa

Çalışmanın amacı Van ilinde bulunan 14.yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar hüküm sürmüş devletlere ait türbe ve kümbetlerin tarihi, mimar, sosyal ve kültürel özelliklerinin ele alınarak incelenmesidir.

İnsanoğlu tarih boyunca ölen kişiler için çeşitli ritüeller gerçekleştirmiştir. Farklı mimarideki mezar yapılarına ve gömme geleneklerine bakılınca da ölüye verilen değeri görmek mümkündür. Müslümanlarda gömme uygulaması türbe ve kümbet geleneğinin Selçuklu döneminden bu yana önemli bir yer edindiğini göstermektedir. Bu mezar anıtların tarihin her aşamasında gelişim ve değişim göstererek, farklı ve yeni kültürlerin etkisiyle tezyinat ve ihtişamı ile günümüze kadar ulaşabilmiştir. Van şehirde görülen bu mimari eserler farklı dönemlere tarihlendirilmektedir. Bu eserlerden üç tanesi Karakoyunlu Dönemine geriye kalanlar ise Osmanlı Dönemine tarihlendirilmiştir. Bu türbeler arasında Halime Hatun Kümbeti'ni Selçuklu Döneminin son dönem eserlerinden kabul edenler de mevcuttur.

Kültürel bir miras olarak Van'daki türbe ve kümbetler kare, sekizgen, baldaken ve çokgen plan şemasına sahiptir. Bu türbeler örtü sistemi olarak farklılık göstermekle beraber yaygın olarak içten kubbe, dıştan piramidal külah örtü düzeni kullanılmıştır. İkiz Kümbetler Van'daki baldaken tarzının örneklerini temsil etmeleri açısından önemlidir.

Halime Hatun, Kadem Paşa Hatun ve Zortul kümbetlerindeki giriş kapılarında, pencerelerde, iç yüzeylerde, sütünce, kubbelerde geometrik ve bitkisel süslemelere yer verilmiştir. Geriye kalan eserlerde genel olarak sade süslemelerin olduğu görülmekle beraber tezyinata rastlanmayan yapılar da yer almaktadır.

Bu çalışmada eserler tek tek incelenerek; hangi dönemde yapıldıkları, mimarileri, plan tipolojileri, tezyinatları, kullanılan malzemeleri ve günümüze kadar geçirdikleri restorasyonlar ele alınmıştır. İnceleme üç ana bölümden oluşup ilk bölümde Van ili coğrafi konumu ve tarihçesi, İkinci bölümde türbe ve kümbetlerle ilgili kavramsal çerçeve ve plan tipolojileri hakkın da bilgi verilmiş, üçüncü bölümde de Van ilinde günümüze kadar ulaşan türbeler geniş bir şekilde değerlendirilmiştir. Eserler incelenirken yapının adı, bulunduğu yer, tarihçesi, plan tipolojisi, tezyinatı ve kullanıldığı malzeme incelenmiştir. Değerlendirme kısmında eserler ayrıntılı bir biçimde anlatılarak karşılaştırma yapılmıştır. Yapılar yerinde fotoğraflanarak aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar ele alınmıştır. Yapılan araştırmada Van ilinde toplam 22 adet türbe bulunup, incelenerek bu yapılar hakkında genel bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat Tarihi, Van, Türbe, Kümbet, Kültürel Miras.

ABSTRACT

TOMBS AND KUMBETS IN VAN AS A CULTURAL HERITAGE

Nursena VURAL

Master, İslam Tarihi ve Sanatları

Thesis Advisor: Prof. Dr. Hüseyin Hüsnü KOYUNOĞLU

April, 2025 - 187 Pages

The aim of the study is to examine the historical, architectural, social and cultural characteristics of the tombs and tombs belonging to the states that ruled from the 14th century to the 19th century in Van province. Throughout history, mankind has performed various rituals for the deceased. When we look at the tomb structures and burial traditions with different architectures, it is possible to see the value given to the dead. The burial practice in Muslims shows that the tomb and tomb tradition has gained an important place since the Seljuk period. These tomb monuments have developed and changed at every stage of history and have survived to the present day with their ornamentation and magnificence under the influence of different and new cultures. These architectural works seen in Van city are dated to different periods. Three of these works are dated to the Karakoyunlu Period and the remaining ones to the Ottoman Period. Among these tombs, there are also those who accept Halime Hatun Tomb as one of the works of the last period of the Seljuk Period.

As a cultural heritage, the tombs and tombs in Van have square, octagonal, baldachin and polygonal plan schemes. Although these tombs differ in terms of covering system, the dome on the inside and the pyramidal cone on the outside are commonly used. The Twin Tombs are important in terms of representing examples of the baldachin style in Van. Geometric and plant ornaments are used on the entrance doors, windows, interior surfaces, columns and domes of the Halime Hatun, Kadem Paşa Hatun and Zortul tombs. Although it is generally seen that there are plain ornaments in the remaining works, there are also structures without ornaments.

In this study, the works were examined one by one; the period in which they were built, their architecture, plan typologies, decorations, materials used and the restorations they have undergone until today were discussed. The study consists of three main sections; the first section provides information on the geographical location and history of Van province, the

second section provides information on the conceptual framework and plan typologies related to tombs and domes, and the third section comprehensively evaluates the tombs that have survived to the present day in Van province. While examining the works, the name of the structure, its location, history, plan typology, decorations and the materials used were examined. In the evaluation section, the works were compared in detail. The structures were photographed on site and the similarities and differences between them were discussed. In the research, a total of 22 tombs were found in Van province and examined, and general information about these structures was provided.

Keywords: Art History, Van, Tomb, Dome, Cultural Heritage.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI ..... **i**

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ ..... **ii**

ÖNSÖZ ..... **iii**

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **vi**

İÇİNDEKİLER ..... **viii**

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ ..... **xi**

ÇİZİMLER LİSTESİ ..... **xiv**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xvi**

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ **1**

1.1. Konu ile İlgili Literatür Taraması 3

1.2. Van'ın Coğrafi Konumu ve Tarihçesi 7

1.2.1. Coğrafi Konumu 7

1.2.2. Van Şehrinin Tarihi 8

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRBE VE KÜMBETLER **17**

2.1. Ölü Gömme Geleneği 17

2.2. Türbe ve Kümbet Kavramları 21

2.3. Türbe ve Kümbetlerin Tarihçesi 23

2.4. Türbe ve Kümbetlerin Bölümleri 43

2.4.1. Cenazelik Katı 43

2.4.2. Kaide 44

2.4.3. Ziyaret Odası 45

2.4.4. Taçkapı ve Giriş Açıklıkları 46

2.4.5. Mihrap 46

2.4.6. Kubbeye Geçiş Unsurları 47

2.4.7. Örtü 48

2.4.8. Pencereler 48
2.4.9. Gövde 49
2.4.10. Sandukalar 49
2.2. Türbe ve Kümbetlerin Plan Tipolojisi 50
2.2.1. Çokgen (Poligonal) Planlı Türbeler 50
2.2.2. Kare Planlı Türbeler 52
2.2.3. Dikdörtgen Planlı Türbeler 53
2.2.4. Eyvan Planlı Türbeler 53
2.2.5. Baldaken Tarzı Türbeler 54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAN'DAKİ TÜRBE VE KÜMBETLER 56

3.1. Pizan Hüsrev Paşa Türbesi 56
3.2. Örenkale Yukarı Türbe 61
3.3. Hoşap Hasan Bey Kümbeti 63
3.4. Erciş Haydar Bey Türbesi 68
3.5. Hüsrev Paşa Türbesi 71
3.6. Şeyh Abdurrahman Gazi Kümbeti 78
3.7. Galip Paşa Kümbeti 84
3.8. Bahçesaray Mehmet Çavuş Türbesi 86
3.9. İkiz Kümbetler 88
3.10. Aşağı Tulgalı Köyü (Hüseyin Bey) Kümbeti 93
3.11. Hoşap Süleyman Bey Kümbeti 99
3.12. Çaldıran Kubik Kümbetler 103
3.13.Erciş Zortul Kümbeti 107
3.14. Erciş Kadem Paşa Hatun Türbesi 117
3.15. Akçayuva Köyü (Gütgah) Kümbeti 123
3.16. Gevaş Celme (Halime) Hatun Türbesi 129
3.17. Erciş Çelebibağı Mezarlığındaki Anıtsal Mezarlar 138
3.17.1. Sekizgen Planlı Mezar Anıtı 138
3.17.2.Kuzey Mezar Anıtı 140
3.17.3.Güney Mezar Anıtı 142
3.18. Gevaş'ta Selçuklu Dönemi'ne Ait Olduğu Düşünülen Kayıp Kümbet 143

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA 146

4.1. Plan Özellikleri 147

4.1.1.Kare Planlı Türbeler 147

4.1.2.Çokgen Planlı (Poligonal) Türbeler 148

4.2. Malzeme ve Teknik 149

4.3. Örtü ve Geçiş Elemanları 149

4.4. Tezyinat ve Yazı 150

SONUÇ 153

KAYNAKÇA 156

EKLER 167

ÖZGEÇMİŞ 169

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 2.1: Altıgen Kurgan 18

Fotoğraf 2.2: Kubbetu's Suleybiye 25

Fotoğraf 2.3: Kubbetu's Suleybiye 26

Fotoğraf 2.4:Alâeddin Tekiş Kümbeti 30

Fotoğraf 2.5:Kümbet-i Kâbus 32

Fotoğraf 2.6:Kümbet-i Kâbus 34

Fotoğraf 2.7:Harrekan Kümbetleri 38

Fotoğraf 2.8:Kümbet-i Surh 39

Fotoğraf 2.9:Sultan Sencer Türbesi 41

Fotoğraf 3.1: Pizan Hüsrev Paşa ve Yukarı Türbe 57

Fotoğraf 3.2: Pizan Hüsrev Paşa Türbesi Batı Kısmındaki Pencere 58

Fotoğraf 3.3: Pizan Hüsrev Paşa Türbesi Külahı 59

Fotoğraf 3.4: Pizan Hüsrev Paşa Türbesi Güney Cephe Görünümü 60

Fotoğraf 3.5: Yukarı Türbe Güney ve Kuzey Duvarları 61

Fotoğraf 3.6: Yukarı Türbe Külah 62

Fotoğraf 3.7: Hasan Bey Medresesi Kuzeyden Görünümü 64

Fotoğraf 3.8: Hasan Bey Medresesi ve Türbesi İç Mekân 65

Fotoğraf 3.9: Hasan Bey Türbesi Güney ve Batı Cephe Görünümü 66

Fotoğraf 3.10: Hasan Bey Türbe Kapısı 67

Fotoğraf 3.11: Hasan Bey Türbesi Batı Penceresi 67

Fotoğraf 3.12: Günümüzde Haydar Bey Türbesi Olarak Ziyaret Edilen Yer 69

Fotoğraf 3.13: Haydar Bey Türbesi Kalıntıları 70

Fotoğraf 3.14: Haydar Bey Türbesi Kalıntıları 70

Fotoğraf 3.15: Hüsrev Paşa Türbesi Sandukası 74

Fotoğraf 3.16: Hüsrev Paşa Türbesi Kuzeydoğudaki Kapı ve Günümüzdeki Kapı 75

Fotoğraf 3.17: Hüsrev Paşa Türbesi Kitabesi ve Yanlarda Yer Alan Yazılar 76
Fotoğraf 3.18: Hüsrev Paşa Türbesi Doğu Penceresi 77
Fotoğraf 3.19: Hüsrev Paşa Türbesi'nden Cami İçine Açılan Kapı 78
Fotoğraf 3.20: Şeyh Abdurrahman Gazi'nin Sandukası 79
Fotoğraf 3.21: Şeyh Abdurrahman Gazi Kümbeti Kitabesi 80
Fotoğraf 3.22: Şeyh Abdurrahman Gazi ve Galip Paşa Kümbetleri 81
Fotoğraf 3.23: Şeyh Abdurrahman Gazi Kümbeti Dış Cephe 82
Fotoğraf 3.24: Şeyh Abdurrahman Gazi Kümbet Kapısı 82
Fotoğraf 3.25: Galip Paşa Kümbeti 86
Fotoğraf 3.26: Mir Hasan Zaviyesi ve Mehmet Çavuş Türbesi Kalıntıları 88
Fotoğraf 3.27: İkiz Kümbetler 89
Fotoğraf 3.28: Timuroğlu Derviş Mehmet Paşa Kümbeti Kubbe Görünümü 91
Fotoğraf 3.29: İkiz Kümbetler 93
Fotoğraf 3.30: Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti Kapısı ve Kuzeydoğu Penceresi 95
Fotoğraf 3.31: Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti Kuzeybatısı 96
Fotoğraf 3.32: Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti Güneydeki Pencere 96
Fotoğraf 3.33: Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti Kapıdan Görünümü 97
Fotoğraf 3.34: Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti Kubbe Görünümü 98
Fotoğraf 3.35: Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti İç Kısım Görünümü 98
Fotoğraf 3.36: Süleyman Bey Türbesi, Evliya Bey Medresesi ve Hoşap Kalesi 99
Fotoğraf 3.37: Süleyman Bey Türbesi 100
Çizim 3.12: Süleyman Bey Türbe Planı 101
Fotoğraf 3.38: Süleyman Bey Türbesi İç Kısım 102
Fotoğraf 3.39: Süleyman Bey Türbe Kapısı Süslemeleri 103
Fotoğraf 3.40: I ve ll Nolu Kubik Kümbetler 104
Fotoğraf 3.41: I Nolu Kubik Kümbet 105

Fotoğraf 3.42: Il Nolu Kubik Kümbet 106
Fotoğraf 3.43: Zortul Kümbeti 2011 Van Depremi Sonrası 110
Fotoğraf 3.44: Zortul Kümbeti Restorasyon Çalışması 110
Fotoğraf 3.45: Zortul Kümbeti Aslan Simgesi 114
Fotoğraf 3.46: Zortul Kümbeti Batı Cephesindeki Çift Başlı Kartal Simgesi 115
Fotoğraf 3.47: Zortul Kümbeti 117
Fotoğraf 3.48: Kadem Paşa Hatun Türbesi Kitabesi 119
Fotoğraf 3.49: Kadem Paşa Hatun Türbesi 120
Fotoğraf 3.50: Kadem Paşa Hatun Türbesi Güney Pencere Mührü Süleyman Motifi 121
Fotoğraf 3.51: Kadem Paşa Hatun Türbesi Kubbe 121
Fotoğraf 3.52 : Akçayuva Köyü Kümbeti 125
Fotoğraf 3.53 : Akçayuva Köyü Kümbeti Güney Penceresi 126
Fotoğraf 3.54: Akçayuva Köyü Kümbeti Doğu Penceresi Gülbezek Motifi 127
Fotoğraf 3.55 : Akçayuva Köyü Kümbeti Batıdaki Mazgal Pencersi 128
Fotoğraf 3.56: Akçayuva Köyü Kümbeti Mumyalık Bölümü 129
Fotoğraf 3.57: Akçayuva Köyü Kümbeti Kubbe 129
Fotoğraf 3.58: Halime Hatun Kümbeti Kitabesi 133
Fotoğraf 3.59: Halime Hatun Kümbeti 134
Fotoğraf 3.60: Halime Hatun Türbesi Külah 135
Fotoğraf 3.61: Halime Hatun Türbesi Taç Kapı 137
Fotoğraf 3.62: Çelebibağı Mezarlığı'ndaki Mezar Yapıları 141
Fotoğraf 3.63: İzzettin Şir Camii Harim Mekanındaki Devşirme Kitabe 144

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 2.1: Kazılmadan Önce Kurgan Tasviri 19
Çizim 2.2:Kubbetu's Suleybiye Planı 24
Çizim 2.3:Kubbetu's Suleybiye Planı ve Kesiti 25
Çizim 2.4:Kubbetu's Suleybiye Çizimi 26
Çizim 2.5:İsmail Samani Türbesi Plan ve Cephe Çizimi 27
Çizim 2.6: İsmail Samani Türbesi Planı 27
Çizim 2.7: İsmail Samani Türbesi Plan Çizimi 28
Çizim 2.8: Kümbet-i Kâbus Planı 33
Çizim 2.9: Harrekan Kümbetleri Çizimi 36
Çizim 2.10: Harrekan Kümbetleri Planı 37
Çizim 2.11: Kümbet-i Surh Planı 39
Çizim 2.12: Sultan Sencer Türbesi Planı 40
Çizim 3.1: Pizan Hüsrev Paşa Türbesi ve Yukarı Türbe Planları 60
Çizim 3.2: Hasan Bey Medresesi ve Türbe Planı 64
Çizim 3.3: Hüsrev Paşa Camii ve Türbe Planı 71
Çizim 3.4: Hüsrev Paşa Türbesi Süsleme Detayları 73
Çizim 3.5: Şeyh Abdurrahman Gazi Kümbeti Vaziyet ve Kümbet Planları 83
Çizim 3.6: Galip Paşa Kümbeti Planı 85
Çizim 3.7: Mehmet Çavuş Türbesi Plan ve Kesiti 87
Çizim 3.8: İkiz Kümbetlerin Planı 90
Çizim 3.9: İkiz Kümbetlerin Planı 90
Çizim 3.10: İkiz Kümbetler Vaziyet Planı 92
Çizim 3.11: Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti Planı 94
Çizim 3.13: I Nolu Kubik Kümbet Planı 105
Çizim 3.14: II Nolu Kubik Kümbet Planı 106

Çizim 3.15: Zortul Kümbeti Aslan Simgesi 109
Çizim 3.16: Zortul Kümbeti Planları 111
Çizim 3.17: Zortul Kümbeti Kapısında Bulunan Kuş Figürü 113
Çizim 3.18: Zortul Kümbeti Volüt Örneği 116
Çizim 3.19: Kadem Paşa Hatun Türbesi Planı 118
Çizim 3.20: Kadem Paşa Hatun Türbesi Planı 122
Çizim 3.21: Akçayuva Köyü Kümbeti Planı 124
Çizim 3.22: Halime Hatun Türbesi Çizim Planı 132
Çizim 3.23: Halime Hatun Türbesi Taş Oyma Süslemeleri 136
Çizim 3.24: Çelebibağı Mezarlığı'ndaki Mezar Yapılarının Planı 139
Çizim 3.25: Çelebibağı Mezarlığı'ndaki Kuzey Mezar Anıtı Planı 142
Çizim 3.26: Çelebibağı Mezarlığı'ndaki Güney Mezar Anıtı Planı 143

KISALTMALAR LİSTESİ

DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
sf.	: Sayfa
H.	: Hicri
M.	: Miladi
vs.	: ve saire
vd	: Ve Diğerleri
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
VBM	: Vakıflar Bölge Müdürlüğü
No'lu	: Numaralı
yy	: Yüzyıl
çiz.	: Çizim

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İnsanlık tarih boyunca yaşamı kültürü ve gelenekleri ile pek çok değişime uğramıştır. Ölü gömme ritüeli de insanlık tarihi kadar eski bir gelenektir. İnsanların varoluşlarının sona ermesinin ardından yakınları tarafından farklı mimari yapılara sahip mezarların inşa edilmesi ölümün başka bir hayatın başlangıcı olduğuna inandıkları kanısını ortaya koymaktadır. Yaşamın her alanında yan yana olan hayat ve ölüm kavramlarını insanlar kendi inanış ve dünya görüşlerine göre yorumlamışlardır. Bu da ortaya farklı mezar tiplerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Urartular, Doğu Anadolu bölgesinde birçok alanda yeni ve farklı gelişmelere imza attıkları gibi ölü gömme geleneği ve mezar mimarisinde de farklılıklar ortaya koymuşlardır.[1] Kabir, defin, mezar, ölüm ve ölümden sonraki hayat gibi her dönemde etkinliği devam eden kavramlar dahil olduğu toplumun inanç sistemleri ile ilgilidir. Bu sebepten dolayı değişik mezar biçimleri ve ölü gömme gelenekleri ortaya çıkmıştır.[2] İslam mimarisinde dini yapılar alanında öneme sahip olan olan "Türbe ve Kümbetler" Anadolu Türk mimarisinde de önemli bir yer teşkil etmektedir.

Van birçok medeniyete ev sahipliği yapması açısından, tarih boyunca kadim bir şehir olmuştur. Bölgenin bulunduğu stratejik konumundan dolayı birçok devletin egemenlik kurmak istediği bir saha olmuştur. Bu durumun beraberinde getirdiği savaşlar ve doğal afet gibi sebepler tarihe tanıklık eden mimari eserleri zamanla yok etmiştir. Bölgede hüküm süren devletlere ait farklı mimari eserler mevcuttur.

"Kültürel Bir Miras Olarak Van'daki Türbe ve Kümbetler" isimli çalışma kapsamında Van ili ve ilçelerinde 22 adet türbe ele alınmıştır. Çalışmanın amacı Van ilinde bulunan XIV. yüzyıldan XIX. Yüzyıla kadar Van'da hüküm sürmüş devletlere ait türbe ve

---

[1] Kemalettin Köroğlu ve Erkan Konyar, ed., *Urartu Doğu'da Değişim*, 1. bs (Yapı Kredi Yayınları, 2011), 206.

[2] Şule Tanriverdi, "Türklerde Mezar Mimarisinin Anadolu Selçuklu Dönemi Konya Kümbetleri Üzerinden Tipolojik İrdelenmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2018), 1.

kümbetlerin tarihi, mimar, sosyal ve kültürel özelliklerinin ele alınarak incelenecektir. Çalışma kapsamında şehrin coğrafi konumu ve tarihi sürecinden söz edilip, bu süreçte geçmişten günümüze tanıklık eden mimari eserlerin plan, form ve tezyinatları ile ilgili bilgiler ele alınacaktır. Yapılarda tahrip olmuş kısımlar tespit edilerek onarıma ihtiyacı olanlar belirtilecektir. Yapıların günümüz sonrasına sağlam bir şekilde aktarılması için ele aldığımız mimari eserler detaylı bir şekilde incelenecektir.

Araştırmada metot olarak çeşitli kaynakların toplanarak incelenmesi, sorgulanması ve analizi olan döküman incelemesi yapılmış ve birincil verilere dayalı nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Birincil kaynaklar incelenmiş elde edilen sonuçlar farklı kaynaklardan doğrulanmıştır. Araştırma konusunda kaynaklara dayalı, bütüncül bir yaklaşımla verilerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Konu ile ilgili kitaplardan ayrıca bu konuda yazılmış araştırma-inceleme eserlerinden faydalanılmıştır. Tezde kitaplar, akademik yayınlar, raporlar, dergiler, yüksek lisans ve doktora tezlerinden faydalanılmıştır. Tez konusunun oluşumunda ilk olarak kaynak taraması yapılmış olup, konu ile ilgili doğrudan veya dolaylı olarak ilgili yayınlara ulaşılarak incelenmiştir. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Van Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden konu ile ilgili bilgiler alınmıştır. Ulaşılamayan kaynaklar için Ulusal Akademik Ağ ve Bilim Merkezi, Van Müze Müdürlüğü, Van Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi), İstanbul Sabahattin Zaim Kütüphanesi' ne müracaat edilerek ilgili kaynaklara ulaşılmıştır. Ayıca Van Müze Müdürlüğü ve Van Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden saha çalışmasını yapabilmek için gerekli izinler alındıktan sonra bu sahada çalışan akademisyen ve araştırmacılarla iletişime geçilmiştir. Bu doğrultuda bir sonraki aşamada eserlerin günümüzdeki halleri fotoğraflanarak kaynak olarak kullanılmıştır.

Çalışmada nitel yöntemin bir deseni olan betimsel araştırma olarak da bilinen "durum çalışması" kullanılmıştır. Bu inceleme çeşidi, sınırlı olan bir sistemin işleyişi hakkında çoklu veri kullanılarak derinlemesine inceleme yapılan metodolojik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda olay boylamsal açıdan ele alındığı, verilerin sistematik bir şekilde

toplandığı ve gerçek ortamda incelemenin yapıldığı bir yöntemdir.[3] Çalışmada Van ilinde XIV. – XIX. yüzyıllar arasında inşa edilen türbe ve kümbetlerin dönemin yapı özellikleri, mimarisi ve tezyinatı bağlamında derinlemesine ve etraflıca araştırıldığından betimsel araştırma yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Araştırma basılmış ve yayınlanmış eserlerle yapılmıştır. Veri analizi beş basamakta gerçekleştirilmiştir. Birinci basamakta veriler toplanıp analize tabi tutulmak üzere hazırlanmıştır. İkinci basamak olarak geçerlik ve güvenirlik kriterleri içerisinde araştırma konusuna uygun bilgiler belirlenerek sistemli hale getirilmiştir. Üçüncü adımda veriler, Van'ın tarihi, coğrafi özellikleri, bölgede hüküm süren devletler ve mimari eserler şeklinde ana bölümlere ve her mimari eserle ilgili olanlar alt bölümlere ayrılmıştır. Ayrılan bölümler farklı renklerle kodlanmıştır. Dördüncü bölümde ilgili kodlar bir araya getirilmiş ve son olarak beşinci bölümde konunun tamamı bir bütün halinde işlenmiştir. Her bölümde kronolojik sıra göz önünde bulundurulmuş ve yorumlanarak sonuca ulaşılmıştır.

Birinci bölüm olan giriş bölümünde konunun tanımı, önemi, araştırmada izlenen yöntem, konu ile ilgili literatür taraması, Van ilinin coğrafi konumu ve tarihçesi ele alınmıştır. İkinci bölümde türbe ve kümbet tanımları yapılarak kronolojik tarihçelerine değinilip türbe ve kümbet türleri anlatılmıştır. Üçüncü bölümde yapıların her biri detaylı ele alınıp yapı hakkında bilgi verilerek günümüzdeki kullanım durumlarına değinilmiştir. Son bölüm ise elde edilen verilerin ortaya koyduğu sonuç kısmını oluşturmaktadır. Burada eserlerin yeri ve önemi belirtilerek dikkat edilmesi gereken hususlara yer verilerek yapılara ait çizim ve fotoğraflar sunulmuştur.

1.1. Konu ile İlgili Literatür Taraması

Türbe ve kümbetlerin bir kısmı mezarlıklar içerisinde ve bağımsız bir yapı olarak bulunmakla beraber bir kısmı da yapılara bitişik bir şekilde inşa edilmiştir. Çalışmanın kapsamı içerisinde Van ilinde bulunan türbe ve kümbet yapılarının form ve tezyinatlarında farklılıklar bulunmaktadır.

[3] Münevver Subaşı ve Kübra Okumuş, "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21, sy 2 (Haziran 2017): 420.

1956 yılında yayımlanan ‘Doğu Anadolu’da Karakoyunlu Kümbetleri’ adlı Oktay Aslanapa çalışmasında üç türbe genel hatları ile anlatılmış ve bu türbeler fotoğraflar ile desteklenmiştir. Bu çalışmanın eser ve türbe mimarisinin gelişimi hakkında da geniş bilgi içerdiği görünmektedir. [4]

1976 yılında yayımlanan Orhan Cezmi Tuncer’e ait ‘Van Yöresinde Bilinmeyen Bazı Yapılarımız’ adlı çalışmasında Pizan Hüsrev Paşa Türbesi, Kübik Kümbetler ve yörenin değişik yerlerinde yer alan bazı mezar yapıları ile ilgili bilgiler vermiştir. [5]

H. Önkal, ‘Anadolu Selçuklu Türbeleri’ isimli kitabı bu konuda yayımlanmış en kapsamlı kitaplardandır. Çalışmada türbelerin genel özellikleri verilip plan ve kesitlerle ayrıntılı bir şekilde tanıtılmıştır.[6]

Konu ile ilgili bir diğer çalışma; Süleyman Bülbül’e ait ‘Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme’ adlı yüksek lisans tezidir. Van Gölü Havzası’nın coğrafi konumundan ve çevresinde yer alan mimari eserlerin süslemeleri hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca Halime Hatun, Zortul Kümbeti, Kadem Paşa Hatun, Hüsrev Paşa ve Hasan Bey adlı kümbetlerin mimari süslemelerine de yer vermiştir. [7]

Mehmet Top, Erciş Zortul Kümbeti adlı çalışmasında kümbetin tarihçesini anlatarak eserde yer alan simgelerin ve motiflerin anlamları ile yapı malzemesinin neler olduğunu anlatmıştır. ‘Gevaş Halime Hatun Kümbeti’ adlı çalışmasında da yapının

---

[4] Oktay Aslanapa, “Doğu Anadolu’da Karakoyunlu Kümbetleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, sy 1 (1956): 105-14.

[5] Orhan Cezmi Tuncer, “Van Yöresinde Bilinmeyen Bazı Yapılarımız”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, sy 6 (1976).

[6] Hakkı Önkal, “Anadolu Selçuklu Türbeleri” (Doktora Tezi, Erzurum, Ankara Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, 1977).

[7] Süleyman Bülbül, “Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme” (Yüksek Lisans Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1995).

plan ve süsleme özelliklerine yer vererek kümbetin belli başlı yapısal özelliklerini anlatmıştır. [8]

Burhanettin Güneş'in 2003 yılında yayımladığı, 'Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı' adlı doktora tezinde Türk Yazı Sanatının tarihçesinden söz ederek Van Gölü Havzası'nda bulunan Halime Hatun Kümbeti, Kara Yusuf Paşa Kümbeti ve Hüsrev Paşa Türbesi'nde yer alan yazı sanatına yer vermiştir. [9]

2004 yılında yayımlanan 'Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi'nde yer alan Ümit Sirel'e ait bildiride Van Kalesi'nde 'Analı Kızlı' kutsal alanı örneğinde Urartular'ın Van Kalesi'nde inşa ettikleri ve günümüze ulaşan oyma kayadan söz edilerek günümüzdeki inanç biçimine değinmiştir. Bununla beraber Şeyh Abdurrahman Gazi yapı kompleksinden ve Galip Paşa türbesinden de söz edilmiştir. Çalışmada Urartular Dönemi'nde inşa edilen kaydırak biçimindeki taş yapının Şeyh Abdurrahman Gazi ile bağlantısı araştırılarak günümüzdeki durum ve kullanımına değinilmiştir. [10]

Hacer Banu (Paşalıoğlu) Konyar 'Karakoyunlu Dönemi İmar Faaliyetleri' adlı doktora tezinde Karakoyunlu Devleti'nin tarihi ve sanatından söz ederek dönemin imar faaliyetlerine değinmiş, bunlar içerisinde Erciş Anonim Kümbeti, Kadem Paşa Hatun Kümbeti, Gütgah Kümbet ve Muradiye Kübik Kümbetlere yer vermiştir. Eserlerin tarihi ile başlayarak banisine, malzeme yapısına, mimari özelliklerine ve süsleme sanatlarına da yer vermiştir. [11]

---

[8] Mehmet Top, "Erciş Zortul Kümbeti", *Dünyada Van Dergisi*, sy 16 (1999): 23-26; Mehmet Top, "Gevaş Halime Hatun Kümbeti", *Dünyada Van Dergisi*, sy 10 (1998).

[9] Burhanettin Güneş, "Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı" (Doktora Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2003).

[10] Ümit Sirel, "Anali Kizli Kutsal Alani Şeyh Abdurrahman Gazi" (Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri, Ankara, 2004), 919-34.

[11] Hacer Banu Konyar, "Karakoyunlu Dönemi İmar Faaliyetleri" (Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2004).

Vedat Evren Belli, 'Van Hüsrev Paşa Camisi'ndeki Taş, Çini ve Kalem İşi Süslemelerin Bozulma Nedenleri' adlı yüksek lisans tezinde Hüsrev Paşa Külliyesi'nde fiziksel, kimyasal ve biyolojik nedenlerden dolayı meydana gelen bozulmalara değinerek Hüsrev Paşa Türbesinin günümüze ulaşana kadar geçirdiği değişikliklere değinmiştir. [12]

Hakkı Önkal, 'Türkiye'de Türbe Mimarisi Araştırmaları' adlı makalesinde, geçmişi yaklaşık yüz yıla dayanan Türkiye türbe mimarisi üzerine yapılan çalışmaları araştırmıştır. [13]

Şahabettin Öztürk, 'Eski Van Şehri'ndeki Türbe ve Kümbetler' adlı çalışmasında bir tarihçi gözüyle Hüsrev Paşa Türbesi, İkiz Kümbetler ile Abdurrahman Gazi Türbesi ve Galip Paşa Kümbetinden söz etmiştir. Çalışmasında yapıların tarihi ile genel özelliklerini anlatmıştır. [14]

Ayşegül Bekmez Yelen, 'Van Gölü Çevresi'ndeki Kadın Türbeleri' isimli dergi makalesinde Van Gölü kıyısında kurulmuş olan devletlerin günümüze ulaşan yapılarından söz ederek o dönemde önemli bir yer edinmiş Kadem Paşa Hatun Türbesinin planı, süsleme ve yapı özelliklerine de değinmiştir. [15]

Van'daki türbe ve kümbetler konusunda yapılan çalışmalar daha çok bireysel olarak bir veya birkaç türbe ve kümbeti incelemeye yöneliktir. Van ilinin tamamını kapsayacak bir çalışma literatürde yer almadığı için bu çalışma özgün ve orijinal olup literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Van ilinde bulunan XIV.-XIX. yüzyıllar arasında inşa edilen türbeler bir araya toplanarak incelenmeye çalışılacaktır.

---

[12] Vedat Evren Belli, "Van Hüsrev Paşa Camisindeki Taş, Çini ve Kalem İşi Süslemelerin Bozulma Nedenleri" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Kadir Has Üniversitesi, 2009).

[13] Hakkı Önkal, "Türkiye'de Türbe Mimarisi Araştırmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 7, sy 14 (2009): 125-39.

[14] Şahabettin Öztürk, "Eski Van Şehrin'deki Türbe Ve Kümbetler", *Journal of International Social Research* 13, sy (13/73) Art (01 Ocak 2020): 482-500.

[15] Ayşegül Bekmez Yelen, "Van Gölü Çevresindeki Kadın Türbeleri", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy 13 (31 Aralık 2023): 1561-90.

1.2. Van'ın Coğrafi Konumu ve Tarihçesi

1.2.1. Coğrafi Konumu

Erek Dağı'nın eteklerine kurulmuş olan Van Şehir Merkezi, XX. Yüzyıldan XXI. yüzyılın başlarında kadar genişlemeye devam etmiştir. [16] Şehir 42,65 ve 44,51 Doğu boylamları ile 37,72 ve 39,40 Kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. 21.823 km2 yüzölçümü ile Türkiye'nin %27'sini kaplamaktadır. Türkiye'deki 6. Büyük il olma özelliğini taşır.[17] Çevresinde Ağrı, Bitlis, Siirt, Şırnak ve Hakkâri illeri yer almaktadır.[18] Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Van-Murat bölümünde yer alan Van Gölü Havzası'nda bulunmaktadır. Van Gölü'nün de oluşumuna sebep olan volkanik dağlarla çevrilidir. Şehir merkezi Van Gölü'ne 5 km uzaklıktaki ovaya kurulmuş ve deniz seviyesinden yüksekliği 1720 metredir.[19] Van ili Van Gölü'nün etkisi ile ılıman bir iklime sahiptir.[20] Bozkır (step) bitki örtüsünün görüldüğü şehirde kış ayları uzun ve yoğun kar yağışı ile geçerken yaz ayları sıcak ve az yağışlı geçmektedir. Yağış en çok nisan ve mayıs aylarında görülür. Göl suyunun sodalı ve tuzlu olmasından dolayı topraktaki verim göl kıyısında söğüt ve kavak yetişirken iç kesimlere doğru gidildikçe verimin arttığı görülmektedir.[21] Uygun iklim şartları nedeniyle tarım ve hayvancılığın yaygın olduğu şehir jeostratejik açıdan da önem arz etmektedir. İklim bakımından

---

[16] Rahmi Tekin, "Eski Van Şehri ve Tarihi (1915'e Kadar)", *Tarih ve Gelecek Dergisi* 9, sy 1 (30 Mart 2023): 152-68.

[17] Ebru Akköprü, *"Dünyada Van" Nüfus, Etnisite, Tarih ve Toplum*, ed. Ercan Çağlayan, 1. bs (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 19.

[18] Sinan Kılıç, Murat Saruhan, ve Salih Tatlı, *Van 2006 Kültür ve Turizm Envanteri I Tarihsel Değerler*, ed. Sinan Kılıç, Van Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü, c. 1 (Van, 2006), 13.

[19] Caner Işık, "Van İlinin Kültürel Tarihine Dair Notlar", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 13 (2009): 6-7.

[20] Şahabettin Öztürk, "XVI-XIX. Yüzyıllarda Van Mimarisi", *Van YüzüncüYıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Van YüzüncüYıl University The Journal of Social Sciences Institute*, sy Van Özel Sayısı (2021): 703.

[21] Işık, "Van İlinin Kültürel Tarihine Dair Notlar", 7.

yerleşmeye ve tarıma elverişli alanlardan birisi de gölün doğusunda yer alan Van Ovası'dır. 10 km genişliğinde ve 15 km uzunluğunda olan ova, göl kıyısındaki ovaların en büyüğü olma özelliğini göstermektedir.[22] Van Gölü'nün doğu bölgesi ise kontinental (karasal) bir iklim tipine sahiptir.[23]

1.2.2. Van Şehrinin Tarihi

Van ili, Anadolu'nun en büyük kapalı havzası olan Van Gölü kıyısında olup, verimli topraklara, bol akarsulara ve oldukça elverişli iklim koşullarına sahip bir coğrafyada yer almasından dolayı birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Van Gölü'nün kuzeyindeki Ernis Mezarlıkları'nda ve kalenin güneyinde bulunan Tilkitepe'de yapılan kazılarda Kalkolitik, bronz ve demir dönemlerine ait kalıntılara rastlanmıştır.[24] Kaynaklar en eski tarih olarak M.Ö. 2000'li yıllarda Hurrilerin hakimiyet sürdüğünü göstermektedir. [25] Tarihçiler tarafından Kafkas, Hint veya Turanî kökenli olabilecekleri belirtiler Hurriler'in ön adları ise Subar'dır. Urular olarak da adlandırılan Hurriler'in Urartu Devletini oluşturacak etnik kökenin başı olabileceği de belirtilmektedir.[26] Hurri-Mitanileri merkezi otoritenin zayıflaması ile beyliklere bölünmüştür. M.Ö. XIII. yüzyılda (1280-1261) hüküm sürmüş olan Asurlular bu beylikleri hakimiyeti altına almaya çalışmıştır. Nairi ve Uruatri beylikleri arasındaki çekişme IX. yüzyıla kadar sürer.[27] Asur Kralı I. Salmanassas'ın bir yazıtında 'Uruatri' ismi ile karşılaşmaktayız. Asurca olan bu kelime 'dağlık bölge' anlamına gelen coğrafi bir terimdir. Aynı yazıtta Asur kralının Uruatri adında sekiz ülkeyi ele geçirdiğinden

---

[22] Ejder Kalelioğlu, "Van Ovasının İklim Özellikleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 35, sy 2 (1991): 155-56.

[23] Fikret Kiraner, "Van Gölü Doğu Bölgesinin Jeolojik Etüdü" (Nafia Vek. Demiryolları İnşaat Dairesi, 05 Ocak 1959), 34.

[24] Orhan Kılıç, "Van Tarihine Genel Bir Bakış", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy Van Özel Sayısı (2021): 20.

[25] Orhan Kılıç, "Van Maddesi" (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2012), 505.

[26] Mehmet Fatih Bekirhan, *Van Gölü Havzası ve Erciş Tarihi* (Konya, 2012), 221.

[27] Kılıç, "Van Maddesi", 505.

söz eder. Bu kavimlerin yaşadığı bölgeye de 'Nairi Ülkeleri' adı verilmiş olup bu ülkelerin Asur kralına baş kaldırdığı ve mağlup edilerek Asur kralına bağlanmıştır. O dönemden itibaren Asur Kralı 'Nairi Ülkesinin Kralı' Urartuca 'Bianili Ülkesinin Kralı' olarak anılmıştır. Van Gölü de 'Nairi Gölü' olarak anılmaktaydı. Eski Önasya'da Urartu ismi yaygın olarak kullanıldığı için de Bianili kelimesinin yerini almıştır. Van bölgesinde ilk defa sistemli devlet kuran Urartulardır.[28] I. Sarduri Tuşpa adını verdiği Van Kalesi'ni başkent yaparak Urartu Krallığını kurmuştur.[29]Urartular yapmış oldukları yol şebekesi üzerine kale ve konaklama tesisi gibi yapılar kurmuşlardır. Tuşpa ve Rusahinili (Toprakkale)'nin bulunduğu Van Ovası Urartuların ulaşım sisteminin merkezini oluşturmaktaydı.[30] Daha sonra bölgede hüküm süren devletler de bu yolları kullanmıştır. [31] Urartular aynı zamanda şehirde maden işletmeleri ve limanlar da kurmuşlardır.[32] Yapmış oldukları kanallar sayesinde kurulmuş olan bahçe geleneği günümüze kadar devam etmiştir.[33] Urartular kentler dışında yerel yönetim merkezleri ve köyler de inşa etmişlerdir. Bu durum Urartuların bölgeye yeni bir şehirleşme getirdiğinin de bir göstergesidir.[34]

---

[28] İhsan Kızmaz, "Van Ve Bitlis Yörelerindeki Urartu Dönemine Ait Eserler Ve Bölgede Yapılan Kazılar" (Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), 29.

[29] Gülsün Ebiri, Eda Eriş Kızgın, ve Mesut Gül, "Eski Van Şehir Mezarlığındaki Mezar Taşları veİkiz Kümbetler", *Bitlis İslamiyat Dergisi* 3, sy 2 (Aralık 2021): 153.

[30]İhsan Kızmaz, "Van ve Bitlis Yörelerindeki Urartu Dönemine Ait Eserler ve Bölgede Yapılan Kazılar" (Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), 29.

[31] Oktay Belli, "Urartular Çağında Van Bölgesi Yol Şebekesi" (Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1977), 37-41.

[32] Kızmaz, "Van ve Bitlis Yörelerindeki Urartu Dönemine Ait Eserler ve Bölgede Yapılan Kazılar", 8.

[33] Tekin, "Eski Van Şehri ve Tarihi (1915'e Kadar)", 155.

[34] Kemalettin Köroğlu ve Erkan Konyar, *Urartu: Doğu'da değişim*, Anadolu uygarlıkları serisi, 1 1 (Beyoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 41.

Merkeziyetçi bir devlet anlayışı benimseyen Urartu Krallığı inşa etmiş olduğu kalelerle bölgeyi kontrol altında tutmuştur.[35] 1966 yılında Van Tarih Kurumu ve Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü adına yürütülen kazı çalışmalarında devlet ahırı, uç kale, tapınak sahası ve saray kalıntıları üzerinde çalışılmıştır. Elde edilen buluntularda farklı renk ve şekillerde boncuklara, taş mühür, amulet, (insanların bakışlarında bulunan zararlı güç sebebiyle bir kişi, hayvan ya da nesneye bakarak hastalık, sakatlık hatta ölüm gibi sebeplerin meydana gelmesidir.)[36] hançer, mızrak, ok gibi kalıntılar Urartuların sanat alanında eriştiği seviyeyi göstermektedir.[37]

Urartu Krallığı II. Rusa'nın ölümünün ardından eski yetkinliğini kaybetmiştir. İskitler M.Ö. 609 yılında Urartulara son vermiştir. [38] Urartu Krallığından sonra Asurlular, İskitler, Medler, Persler, İskender (Selevkius), Romalılar, Partlar, Sasaniler ve Bizans İmparatorluğu' nun hakimiyetine girmiştir.

Van Bölgesinin Müslümanlar tarafından ilk kez Hz. Ömer döneminde Iyad bin Ganem komutasındaki ordu tarafından fethedildiği bilinmektedir. (640). [39] Hicretin 17-18. Yılında Müslümanlar tarafından fethedildiği ve fethedilen yerler arasında Vastan (Gevaş), Ahlat ve Bitlis olduğu halde o dönemlerde Van'ın çok gelişmediği için Vastan'a tabi olmasından dolayı isminin zikredilmediği belirtilir. Hz. Osman zamanında bölgeye Habib b. Mesleme komutasında pek çok Arap akını düzenlediği bilinmekle beraber Emevilerin egemenliğine girdikten sonra Emevi halifesi tarafından

---

[35] Pinarcik Pınar, "Urartuların Başkentleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 33, sy 56 (2014): 50.

[36] Serap Ünal ve Ayşe Çallı, "Göller Bölgesi Amulet Kültürü", *Sanat Dergisi,* sy 29 (2016): 29.

[37] Afif Erzen, "Van Bölgesi Çavuştepe Kazısı", *Türk Arkeoloji Dergisi*, sy 23 (1966): 57.,bkz:Afif Erzen, "Van Bölgesi 1964 Çavuştepe Kazıları", *Türk Arkeoloji Dergisi,* sy 21 (1964): 103-6.

[38] Kızmaz, "Van Ve Bitlis Yörelerindeki Urartu Dönemine Ait Eserler Ve Bölgede Yapılan Kazılar", 27.

[39] Sami Ağaoğlu, "Van Şehir Dokusu ve Tarihi Eserlerinin Tahrip Edilmesinde Ermenilerin Rolü", *Journal of Turkish Research Institute,* sy 35 (01 Ocak 2007): 312.

atanan valilerin düzenli vergi toplamasına rağmen bölgenin Ermeniye adıyla anıldığı ve yönetiminin Ermeni Prenslerine bırakıldığı belirtilmektedir.[40] Ermenilerin Abbasiler döneminde de vergi ödedikleri fakat iç işlerinde bağımsız oldukları görülmektedir. Özellikle Ermenistan kralı, Kral Abas (Şahinşah) döneminde bölgede barış ve zenginliğin olduğu bununla beraber yoğun imar faaliyetlerinin yapıldığı bilinmektedir. En güçlü dönemini ise Vaspurakan Kralı Gagik döneminde yaşamıştır.[41] Vaspurakan eyaletinin kralı Gagik Ardzruni siyaset ve savaşta gösterdiği başarıların yanı sıra Ostan Vustan veya Vestan) şehrinin kuruluşu ve Akdamar Adası'nda yaptırılan Surp Haç Kilisesi ile Ermeni katolikosluğunun buraya taşınması sayesinde hem imar faaliyetlerinde büyük bir ilerleme kaydetmiş hem de dinî merkez olma özelliğini kazanmıştır.[42] Kutsal Haç Kilisesi'nin inşasından sonra Hristiyan mimarisine ait dini yapılar artmaya başlamıştır.[43] 1046 yılında bölgeye gelen Nasr-ı Hüsrev Van'ın sadece ismini zikrederken Vastan'ın (Gevaş) çarşısını ve halkını anlatmıştır.[44]

Van şehri 1064 tarihinde etrafındaki birçok kale ve şehirle birlikte Selçuklu hakimiyetine girmiştir. 1071 yılında Büyük Selçuklu ve Bizans arasında yapılan Malazgirt Savaşı'nda Selçuklu Sultanı Alparslan'ın Bizans'ı yenmesi ile Van Gölü havzası Türk egemenliği altına girmiştir.[45] 1100 tarihinde Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar merkezi Ahlat olan Van Gölü havzasını Ahlat- Şahlar (Ermen-

---

[40] Kılıç, Saruhan, ve Tatlı, *Van 2006 Kültür ve Turizm Envanteri I Tarihsel Değerler*, 1:173.

[41] Güner Sağır, *Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadoluda Ermeni Yerleşimleri*, Türk Tarih Kurumu (Ankara, 2014), 193-94.

[42] Hrand D. Andreasyon, "Akdamar Kilisesi", *istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* XVI, sy 21 (Mart 1966): 77.

[43] Mehmet Top, Sinan Kılıç, ve Yalçın Karaca, "Van'da Ortaçağ Ve Sonrasi Yapilar", içinde *Van'da Ortaçağ Ve Sonrasi Yapilar* (Van 2006 Kültür ve Turizm Envanteri I Tarihsel Değerler, Van, 2006), 173.

[44] Ebu Muin Nâsır b. Hüsrev b. Haris, *Sefernâme*, çev. Abdülvehhâb Tarzî, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları (Ankara, 1994), 9.

[45] Top, Kılıç, ve Karaca, "Van'da Ortaçağ Ve Sonrasi Yapilar", 173.

Şahlar,Sökmen-Şahlar) Beyliğinin kurucusu olan Sökmen el-Kutbî'ye vermiştir.[46] Eyyûbi hükümdarı el Melikü'l Âdil'in oğlu Necmeddin Eyyûb'un 1207 yılında şehirdekilerin davetiyle Ahlat'a gelip yerleşmesi ile Ahlatşah hakimiyeti son bulmuştur.

1230'da Harizmşahların Van'ı ele geçirmesi ile Eyyûbilerin hakimiyeti sona ermiştir. Bölge 1231 yılında Moğol saldırısına uğramış ve 1243'te Moğol -Anadolu Selçuklu arasında yapılan Kösedağ Savaşı'nda Moğollar galip gelerek bölgenin yeni hâkimi olmuştur.[47] Bu dönemden sonra XIII. yüzyıla kadar bölgede Moğolların kurduğu İlhanlı Devleti ve yerli beylikler arasında çatışmalar yaşanmıştır.

XIV. yüzyılın ortalarından itibaren hâkim güç Karakoyunlular olmaya başlamıştır.[48] Erciş şehrinin İlhanlı döneminde bile Karakoyunluların ana yurdu olduğu kaynaklarda yer almaktadır.[49] Soylarının Oğuz Han' a dayandığı söylenmekle beraber[50] tarihçiler Karakoyunlu olarak anılan bu aşiretin kökeninin Baranlular, Baraniler, Beraniler gibi isimlerle de geldiğini söyleyerek bunları da kullanmışlardır. Baranlılar isminin Farsça ve Kürtçe anlamı 'yağmur' olsa da Baran yerine 'Berani' telaffuzu 'koç' anlamına geldiği için daha doğru kabul edilmiştir.[51] Karakoyunlu devletinin kurucusu Bayram Hoca olarak bilinmektedir. 1380 yılında vefat ettikten sonra yerine kardeşi Berdi hocanın başa geçtiği bilgisi olsa da Berdi Hoca ile ilgili pek bilgi olmadığından Karakoyunluların başına ya hiç geçmediği ya da geçse bile çok az kaldığı sanılmaktadır. Bayram Hoca'dan sonra Karakoyunlu hükümdarı olarak Kara Mehmet

---

[46] Tekin, "Eski Van Şehri ve Tarihi (1915'e Kadar)", 156-58.

[47] Işık, "Van İlinin Kültürel Tarihine Dair Notlar", 17.

[48] Kılıç, "Van Maddesi", 506.

[49] Mehmet Fatih Bekirhan, *Kara Koyunlular Tarihi* (İstanbul: Ofis Yayın Matbaacılık, 2022), 33.

[50] Fatih Yahya Ayaz vd., *İslâm Tarihi ve Medeniyeti 9, Müslüman Türk Devletleri Tarihi II*, 1. (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 366.

[51] Mehmet Fatih Bekirhan, *Doğu'nun Beyleri Karakoyunlular* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2017), 14.

gelir. Bazı tarihçiler Bayram Hocanın yeğeni bazıları da oğlu olduğunu kaydetmişlerdir.[52] Bayram Hoca'nın bulunmadığı zamanlarda ortanca oğlu olan Kara Mehmet'in başkent olan Erciş'te yönetici olarak kalmasının veliaht olarak seçildiğinin göstergesi olarak belirtilmektedir.[53] Kara Mehmet döneminin en önemli olayı 1387 yılında Timur'un bölgeye gelmesidir.[54] Tarihi kaynaklara göre Timur Karakoyunlular üzerine düzenlediği yirmi günlük bir muhasaranın ardından Van kalesini ele geçirerek idaresini yerli beylerden olan Melik İzzeddin Şir'e verir. Kara Yusuf 1405'te İzzettin Şir'i bozguna uğratarak hakimiyeti altına almasına rağmen Melik İzzeddin Şir sürekli Çağataylılarla iş birliği içerisine girer. 1420' Kara Yusuf'un ölümü üzerine de Ahlat, Adilcevaz ve Ahlat'ı alan Şahruh'a bağlılığını bildirir. Kara Yusuf'un yerine İskender Bey geçtikten sonra 1425 yılında İzzeddin Şir'i öldürür.[55]İzzeddin Şir'in ardından yerine Melik Esed geçse de İskender Bey 1426'da Van Kalesi üzerine yürüyerek kaleyi alıp idaresini de oğlu Yar Ali'ye bırakır. Fakat Yar Ali'nin halka zulmetmesi üzerine halk İskender Bey'e şikâyet edince Yar Ali Şahruh'a sığır ve bölgenin idaresi Cihan Şah'a bırakılır.[56] 1438'de Şah Kubad'ın babası İskender Bey'i öldürmesi üzerine Cihan Şah Karakoyunlu hükümdarı olarak Van'dan ayrılır ama Van Karakoyunlu toprakları olarak kalmaya devam eder. Cihanşah Irak hariç bütün Karakoyunlu ülkelerinin tek hâkimi olur.[57] Karakoyunluların en parlak dönemini yaşadığı Cihan Şah dönemi aynı zamanda mimari alanda Van ve çevresinde en etkin oldukları zaman olmuştur. Karakoyunlular Uzun Hasan'ın hakimiyetindeki Akkoyunlularla yapmış oldukları mücadele sonucunda (11 Eylül 1467) mağlup olmuş ve Cihan Şah öldürülmüştür. Bu dönemden sonra bölgenin hakimiyeti Akkoyunlulara geçmiştir.[58]

---

[52] Ayaz vd., *İslâm Tarihi ve Medeniyeti 9, Müslüman Türk Devletleri Tarihi II*, 368-69.

[53] Bekirhan, *Doğu'nun Beyleri Karakoyunlular*, 38.

[54] Kılıç, "Van Tarihine Genel Bir Bakış", 14.

[55] Kılıç, "Van Maddesi", 506.

[56] Kılıç, "Van Tarihine Genel Bir Bakış", 24-25.

[57] Ayaz vd., *İslâm Tarihi ve Medeniyeti 9, Müslüman Türk Devletleri Tarihi II*, 375.

[58] Kılıç, "Van Tarihine Genel Bir Bakış", 25.

Hasan Bey hemen ardından Muş, Bitlis, Ahlat ve Cezire yöreleri ile Kirman ve Bağdat'ı da (1470) ele geçirdi.[59] Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki aşiret kavgalarına son vermek için 'Hasan Padişah Kanunları' olarak anılan kanunlar düzenledi. Bu bölge Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra da yürürlükte kalmıştır.[60] Hasan Bey 1478 yılında ölünceye kadar sadece Gürcistan üzerine sefere çıktı. Akkoyunlular 1473 yılında Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı ile yapılan Otlukbeli savaşında mağlup olmuştur.[61] Akkoyunluların hüküm sürdükleri dönemlerde bölgede sürekli iç ve dış karışıklıkların olması kültür ve medeniyet bakımından eserler bırakılamadığı gibi sükûn ve intizam da tesis edilememiştir.[62] Akkoyunluların son hükümdarı olan Rüstem'in ölümü ile saltanat kavgaları başlamıştır. Bunu fırsat bilen Şah İsmail Anadolu'daki birçok Türk oymağını da yanına alarak Azerbaycan üzerine yürümüş ve Akkoyunlu Elvend Bey'i Diyarbakır'a kaçmaya mecbur bırakmıştır. Şah İsmail Akkoyunlu Murad'a karşı galip gelerek Akkoyunlu hanedanındaki herkesi katletmiştir. Bu dönemde Van ve çevresinde II. Zahid b. İzzeddin hüküm sürmektedir. Safevi Devleti 1507' de Van'ı ele geçirerek Kurt Bey'i komutan olarak tayin etmişlerdir. 1534-35 yılları arasında Kanuni Sultan Süleyman Döneminde yapılan İran seferinde Van Osmanlı hakimiyetine girdiyse de yeniden Safevilerin eline geçmiştir. Nihayet 27 Ağustos 1548'de Van Kalesi Şah Tahmasb'dan alınarak Osmanlıların eline geçmiştir.1555'te imzalanan Amasya Antlaşması ile de resmen Osmanlı hakimiyetine girmiştir.[63] Şehir 1578 yılına kadar Osmanlı Devleti için sınır kalesi aynı zamanda beylerbeyi merkezi olmuştur.[64] 1450-1640 yıllarına tekabül eden XVI. yüzyılda Ermeniler şehri iki bölgeye ayırarak isimlendirmişlerdir. Eski Van ya da Nefs-i Van

[59] Faruk Sümer, "Akkoyunlular" (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1989), 272.

[60] Kılıç, "Van Tarihine Genel Bir Bakış", 26.

[61] Sümer, "Akkoyunlular", 272.

[62] Orhan Kılıç, *Doğu Serhaddinin Kilidi:Van (16-18. Yüzyıllar)* (Ankara: Van Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, 2021), 12.

[63] Kılıç, 19-23.

[64] Kılıç, "Van Maddesi", 507.

olarak bilinen bölge kalenin etrafının surlarla çevrili olduğu şehir merkezini "Şahestan" olarak isimlendirirken, surların dışında kalan bahçelik kısmı da "Aygestan" olarak adlandırmışlardır. Şahestan bölgesi şehrin merkezi olup ihtişamlı dükkanların olduğu büyük bir çarşıya, cami, medrese, mescit, mektep, kütüphane, türbe, kilise han, hamam, kervansaray ve çeşmelere de ev sahipliği yapmıştır. Çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu şehir merkezinde az sayıda Ermeni de ikamet etme iken Amerikan misyonerlerinin 1900'lerde Ermenilere dağıttıkları yardımlar yüzünden şehir merkezinde Ermeni nüfusu hızla artmıştır. Ermeniler ilk olarak 1892 yılında Akdamar Adası'nı basarak papazlara ait eşyaları soymuş ardında da kiliseyi harabeye çevirmişlerdir. Ardından 1896 yılında ayaklanmalar başlamış ve en nihayetinde 2-3 Nisan 1915'te çatışmalar şiddetlenerek devam etmiştir. Ermeni çetelerin saldırılarının artması üzerine Türkler surların içine göç etmek zorunda bırakılmıştır. Ermeni isyancıların yaptığı tahribat giderek artmış, her şey yağmalanmış, kışlalar, karakollar ve hatta mahalleler tamamen yakılıp yıkılmıştır. Van'da büyük bir vahşete sebep olan Ermeniler, şehri tamamen tahrip etmiş ve orada yaşayan halkı hunharca katletmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesi, Rus Emperyalisti ve Avrupa'nın da desteği ile Ermenilerin devlet kurma hevesi yüzünden 1896- 1915 yılları arasında Ermeniler büyük bir katliam yapmışlardır. Şehirdeki halk katledilmiş, yaptıkları baskı ve tecavüzlerle halkı göç etmeye mecbur bırakmış, kültürel ve mimari eserler yakılmış ve kültürel mirası çalınmıştır. 2 Nisan 1918 yılında Van Türk kuvvetleri tarafından kurtarılsa da şehrin tam bir harabe olduğu görülmüştür.[65]

Osmanlı devletinin son dönemlerinde Gevaş (Vestan), Çatak (Şatak), Erciş, Bahçesaray (Müküs), Gürpınar (Eski Karçikan), Muradiye (Bargiri), Adilcevaz, Saray (Mahmudî) gibi kazaların yanında Hakkâri sancağı da Van iline bağlı idi.[66]

Düşman işgalinden kurtulduktan sonra göç eden Vanlılardan geri dönenler şehir merkezini Eski Van yerine bugünkü yerinde kurmayı tercih etmişlerdir. Şehir

---

[65] Ağaoğlu, "Van Şehir Dokusu ve Tarihi Eserlerinin Tahrip Edilmesinde Ermenilerin Rolü", 313-35.

[66] Ağaoğlu, 313.

merkezinin nüfusu uzun süre yavaş artsa da 1943 yılında şehre havaalanının yapılması sanayi ve ulaşımı olumlu yönde etkilemiştir. Ardından Van Gölü'nün debisinin yükselmesi, sel felaketleri ve son olarak 2011 yılında meydana gelen depremle beraber büyük yıkımlara sahne olan Van, bunca olumsuzluğa rağmen hızla büyüyerek gelişmeye devam etmektedir.[67]

Van şehri gerek stratejik gerekse askeri konunu sebebi ile tarih boyunca birçok devletin sahip olmak istediği bir vilayet olmasından dolayı 22 farklı yerleşimciye ev sahipliği yaparak dini, kültürel ve etnik açıdan eşsiz bir tarihi birikim zenginliğine kavuşmuştur. Hüküm süren her bir devletin kültürel ve sosyal birikimlerle iz bıraktığı bu coğrafyada tarihi birikim ve yaşanmışlıklar bir sonraki devletin dönemine de yansımış ve bu sayede dini, sosyal, kültürel anlamda büyük bir zenginlik ortaya çıkmıştır.[68]

[67] Kılıç, "Van Maddesi", 510-11.

[68] Neşe Coşkun, "Van'ın Tarihsel Zenginliği'nin Turizme Kazandırılması", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmecliği Yüksekokulu,* 2017, 418.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRBE VE KÜMBETLER

2.1. Ölü Gömme Geleneği

Ölü gömme, insanlık tarihinin derinliklerine kadar uzanan, kültürel ve dini inançlarla şekillenen bir gelenektir. Her toplum, ölülerini onurlandırma ve anma yollarını kendine özgü bir biçimde geliştirmiştir. Bu ritüeller, yalnızca bireylerin değil aynı zamanda toplumların kimliklerini de oluşturmuştur.

Mezar; ölen kişinin toplumun inanç ve geleneklerine uygun bir şekilde toprağa gömüldüğü yerdir. "Günümüzde yapılan mezarların baş ve ayakucuna konularak ölen kişinin bilgilerinin veya kısa bir duanın yazıldığı taşlara da 'mezar taşı' denmektedir."[69] İslamiyet öncesi Türkler'de anıtsal mezar geleneğinin olması türbe ve kümbetlerin ortaya çıktığını göstermektedir. Kurganlar mezar anıtlarının en eski örnekleri olarak bilinmektedir. "Kurgan, Çağatayca bir kelime olup birbirine geçirilen taş veya ahşap tomruk ile inşa edilir." Toprak altına inşa edilen bu anıtların üzerine dallar yığılarak bir veya birden çok odalardan meydana gelir. Asya Türkeri'nden kalma bir gelenek olan kurganların dıştan görünüşü tümülüs şeklindedir. Bu eserler Türklerin, Orta Asya'da bulunan ve Müslüman olmadan önce kullandıkları mezar anıtları olarak bilinir.[70] Mezarların başına ölen kahramanın öldürdüğü düşman sayısı adedince balballardan konulurdu. Taşın üzerine de ölen kişilerin ruhlarını simgeleyen şekiller kabaca işlenirdi.[71] Orhon yazıtlarında da rastlanan balbal kavramı mezarların etrafına veya üzerine yapılan simgelerden oluşmaktaydı. Balballar, 'ölüm anıtı' veya 'mezar anıtı' olarak da isimlendirilmiştir. Mezar anıtları, VIII. yüzyıldan başlayıp XIV. yüzyıla kadar kalıcılığı devam etmiş olmakla birlikte XX. yüzyıl başlarına gelindiğinde

---

[69] Tanriverdi, "Türklerde Mezar Mimarisinin Anadolu Selçuklu Dönemi Konya Kümbetleri Üzerinden Tipolojik İrdelenmesi", 15.

[70] Tanriverdi, 17-18.

[71] L. Gürkan Gökçek ve Oğuzhan Abacı, *Prof. Dr. Salim Koca Armağanı (1952-2020)*, ed. M. Ali Hacıgökmen vd. (Konya: Selçuklu Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2022), 169.

kendine özgü bir biçim almaya başlamıştır.[72] Kurgan mezar anıtlarına Eski Türklerde de rastlanmaktadır. Ölülerini tahnîd (mumyalama) ederek bu mezarlara gömmüşlerdir. Hatta ölünün elbiseleri, silahları ve mezar odalarının dışına atlarının gömüldüğü de görülmektedir.[73] Bu mezar anıtların inşası özellikle de Türklerde, öldükten sonra tekrar dirilme, ölülerine bağlılıkları ve en önemlisi ölüye olan saygı ve değerleri ortaya koymaktadır.[74]

Fotoğraf 2.1: Altıgen Kurgan

Kaynak: Url 1

Türk mezar mimarisi de genellikle kurganlarla başlatılmaktadır.[75] Mezar anıtlarının üzerinde yer alan toprak, tepe, yığın anlamlarına gelen 'kurgan' veya 'korıgan' kavramının, cesedin diğer alemde yaşamını devam ettirebilmesi için onu korumanın

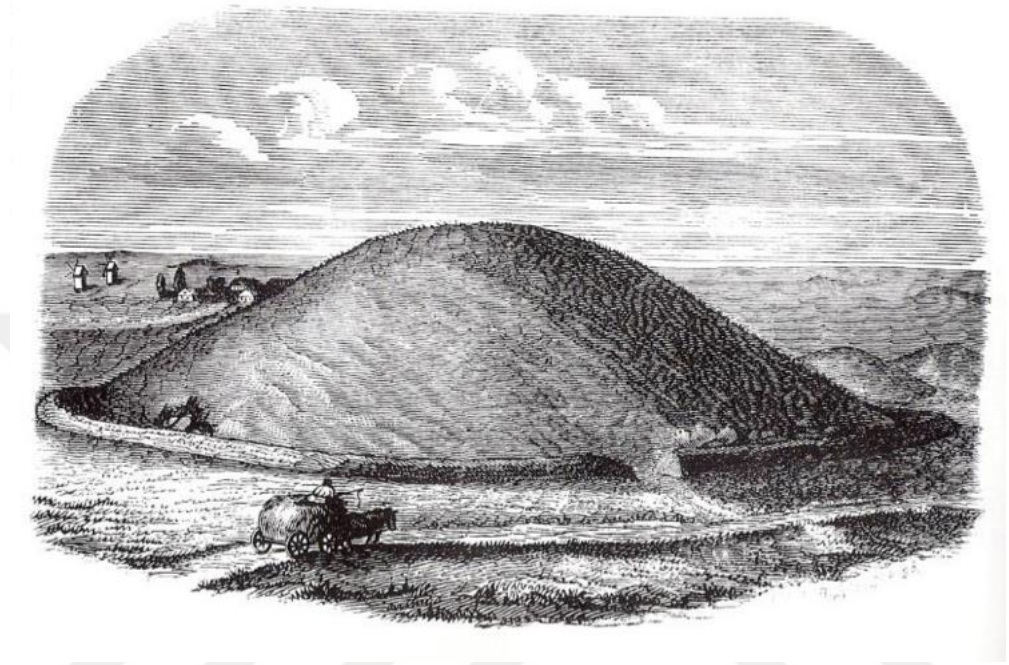
[72] Ertuğrul Kaya, "'Balbal' Sözcüğüne Artsüremli Bir Bakış", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17, sy 1 (30 Nisan 2020): 169-71.

[73] Önkal, "Anadolu Selçuklu Türbeleri", 3.

[74] Şenay Alsan, "Türk Kültüründe Ölüm Olgusu Ve Ölüm Sonrası Ritüelleri", *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 12 Mart 2022, 180.

[75] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 10.

asıl fonksiyonu olduğu kabul görmüştür. Bu inanış çerçevesinde, ölen kişinin gök ile arasında irtibat kurulacağına inanılmaktadır. Anıt mezarların genellikle yerleşim yerlerine uzak, ulaşımın zor olduğu dağ etekleri, ormanlık alan, göl kenarı veya ırmak yataklarına yapılmasının sebebi mezarlara duyulan saygı ve onları koruma isteğindendir. [76]

Çizim 2.1: Kazılmadan Önce Kurgan Tasviri

Kaynak: İ.Durmuş, Türk Kültürüne Giriş, s. 486.

Eski Türklerde 'tin' kavramı, günümüzde nefes, esinti ve rüzgâr anlamlarını taşıyan ruh ve can kelimeleri ile ifade edilmektedir. Ölüm çoğu zaman üzerinde düşünülmeyen ama bütün canlılar için kaçınılmaz bir son olan ve hayatın en önemli olaylarından sayılan fenomenlerden biridir. Bu da ölüm ve sonrası hakkında bazı anlayışların gelişmesine ve bununla ilgili uygulamaların ortaya konulmasına sebep olmuştur. "Kelime olarak 'sona erme, yok olma ve ortadan kalkma' anlamlarına gelmektedir.

[76] Tanriverdi, "Türklerde Mezar Mimarisinin Anadolu Selçuklu Dönemi Konya Kümbetleri Üzerinden Tipolojik İrdelenmesi", 16.

Terim olarak ise; insan, hayvan veya bitki gibi canlıların dünya üzerindeki yaşamlarının sona ermesi anlamına gelmektedir."[77]

Dini inanış biçimlerindeki farklılıklar sayesinde karşımıza değişik türlerdeki mezar anıtlarını çıkmaktadır. İlk dönemlerde toprak altında oda veya odalar şeklinde karşımıza çıkan bu mezar anıtları zamanla hem kültürün hem de dini inanışların değişmesi ile toprağın üzerinde bir yapı olarak görülmeye başlanmıştır. Türbe ve kümbetler de bu değişim ve gelişim içerisinde karşımıza çıkan farklı yapılardandır.[78]

Türklerin İslamiyet'ten önce Orta Asya'da yaşadıkları dönemde ortaya koydukları anıtsal yapıların başında kurganların olduğu aynı zamanda Karahoço'daki kubbelerin de tarihin ilk türbeleri olarak bilinmektedir. Turfan ve Kızıl'da Türklerin İslam öncesi dönemlerine ait stupa, mezar ve mabetlere rastlanmıştır. Günümüzde de o dönemde tuğladan yapılan çadırların örneklerine rastlamak mümkündür. Bunlara örnek olarak İran'ın doğusunda, Radkan'da bulunan kümbet ile Horasan Kişmar'da bulunan tuğla malzemeden yapılan kümbet gösterilebilir. Bu yapılar XIII. yüzyılın başlarından kalma yapılar olup çadır biçimindeki kümbet türleri de bilinmektedir. Bu abideler, Türklerin göç yolları üzerinde bulunup Horasan'dan Anadolu'ya kadar izlerine rastlamak mümkündür. İran dönemindeki bu mezar anıtları konik bir çatı ile örtülü ve silindirik biçimdedir. Bu mezar anıtlarının Anadolu'daki örnekleri köşeli olarak yapılmış ve çatı ile örtülmüştür. Azerbaycan ve Batı İran taraflarına gelindiğinde ise çokgen kümbetlere rastlanmıştır.[79]

Van şehrinde hüküm süren Urartu uygarlığından önceki dönemde bölgede oda mezar geleneğine rastlanmaktadır. Urartularda bu gelenek halk arasında yaygın olarak kullanmakla birlikte yönetici sınıfta görülmemektedir. Urartularda mezar yapıtları

---

[77] Mehmet Alparslan Küçük, "Geleneksel Türk Dini İnanışlarında 'Ölüm ve Sonrası' İle İlgili Uygulamalara Genel Bir Bakış", *Kesit Yayınları*, Haziran 2010, 283-84.

[78] Tanriverdi, "Türklerde Mezar Mimarisinin Anadolu Selçuklu Dönemi Konya Kümbetleri Üzerinden Tipolojik İrdelenmesi", 23.

[79] Tanju Kabakçıoğlu, "Kayseri Kümbetleri" (Bitirme Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 1966), 1.

kaya mezarları, oda mezarlar, urneler (ölü çömlekleri), küp mezarlarla birlikte taş sandık mezar tiplerinden oluşmaktadır. Kaya mezarları ise; tek ve çok odalı olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Ayrıca ölü gömme gelenekleri kişilerin statülerine göre de farklılık göstermektedir. Urartuların kaya mezarları geleneğini Hurrilerden almıştır. Mezar anıtlarını kayaya işleme geleneği ilk defa Urartular döneminde başkentleri Tuşpa/Van'da gerçekleşmiştir. Neolitik dönemden itibaren varlığı bilinen ölü yakma geleneğine Urartular döneminde yoğun olarak rastlanmaktadır.[80] Urartulardaki kremasyon adı verilen ölü yakma geleneğinin kalıntılarına kaya mezar odalarında ulaşmak mümkün.[81] Mezar odalarındaki nişler yakılan ölülerin küllerinin ve kemiklerinin içine konduğu kapları yerleştirmek adına yapıldığı tahmin edilmektedir.[82]

2.2. Türbe ve Kümbet Kavramları

Türbe; kavramı toprak anlamına gelmekte olup Arapça kökenlidir. Çoğulu 'türban ve etribe' olan "trb" kelimesi ile aynı kökten gelen türbe, 'bir şeyi toprakla örtmek ve üstüne toprak saçmak' anlamlarını taşımaktadır. Terim anlamı ise: bazı sultanlar, padişahlar ve değerli kişilerin kabri üzerine yapılmış olan binaya verilen isimdir. Bir kişinin defnedildiği toprak, mezar, merkad, kabir anlamlarını taşımaktadır. [83]

Türlerin İslamiyet'e geçtiği dönemden sonra mezar anıtlarının geniş ölçüde uygulandığı, türbe ve kümbet adı verilen, iki değişik forma sahip yapılar ortaya çıkmıştır. "Türbe; ölen kişinin doğrudan toprağa gömüldüğü, çoğunlukla çokgen

---

[80] Davut Yiğitpaşa, "Urartu Ölü Gömme Gelenekleri ve Ölümle İlgili Ritüeller", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, sy 25 (2010): 179-81.

[81] Veli Sevin, "Van Kalesi'nden Bir Kaya Mezarı ve Urartular'da Ölü-Yakma Geleneği-A Rock-cut Columbarium from Van Kale and the Urartian Cremation Rite", *Anadolu Araştırmaları*, sy 8 (1982): 52.

[82] Sevin, 57.

[83] H.İbrahim Şener, "Câmi,Türbe ve Benzeri Dînî Yapılarda Yer Alan Allah'ın Güzel İsimleri ve Yorumları" (Uuslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2002), 538.

gövdeli veya kare planlı formlara göre inşa edilmiş, üzeri kubbeyle örtülü olan mezar anıtlarıdır."[84] Kümbet kelimesi ise üstü külahla örtülü silindirik kubbeli yapılardır. Kümbetin bölümleri arasında cenazelik veya kripta (mumyalık) adı verilen kısım yer alır. Bodrum katı olarak da bilinen kripta bölümünün hemen üzerinde silindirik yahut çokgen gövde bulunmaktadır.[85] "Bu çokgen gövdenin üzeri içten kubbe, dıştan da konik veya piramidal bir çatı ile örtülmektedir. Arap ülkelerinde bulunan bu tür kubbeli mezar anıtlarına 'merebut' denildiği gibi orada gömülü olan peygamber, alim veya din büyüğü bulunuyorsa 'makam' adı da kullanılmıştır."[86] Göçebe bir hayat süren Türkler çadır geleneklerini yerleşik hayata geçtikten sonra Kümbet mimarisine dönüştürmüşlerdir.[87] Bülbül yüksek lisans tezinde Türklerde mezar mimarisini anlatan tanımlara yer vererek kümbet kavramına da anlatmıştır. Günümüzde kümbet olarak bilinen 'Künbet' kelimesinin Farsça olduğunu söylemiştir. Ama yabancı kelimelerdeki n-b ünsüzlerinin Türk Dil Kurumunun kuralından hareketle -m- sesi ile okunması gerektiği, dolayısı ile 'künbet' kavramının 'kümbet' olarak kullanılması gerektiği vurgulanmıştır.[88]

Türkler ataları olarak kabul ettikleri emirlere, din liderlerine, sultanlara öldükten sonra da büyük önem vermişlerdir. Bu değeri atalarının mezarına da yansıtarak türbe adını verdiğimiz mezar anıtlarını inşa etmişlerdir. Geleneklerin ve kültürün farklılaşmasıyla yer altında bulunan ve kurgan adını alan yapılar toprak üstüne inşa edilerek türbeleri ortaya çıkarmıştır. Büyüğe verilen değerin öldükten sonra da devam ettiğini gösteren bu yapılar zamanla mimari bir nitelik kazanmıştır. Toplumun inançları çerçevesinde şekillenen mezar anıtları da zamanla kendine has özellikler kazanmıştır. Eserlerden

---

[84] Sema Doğan, "Kümbed" (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2002), 547.

[85] Tanriverdi, "Türklerde Mezar Mimarisinin Anadolu Selçuklu Dönemi Konya Kümbetleri Üzerinden Tipolojik İrdelenmesi", 24.

[86] Muhammet Kemaloğlu, "XI. –XIII Yüzyil Türkiye Selçuklu Devletinde Dini Eserlerinden Kümbet-Türbe-Ziyâretgâh-Namazgâh Ve Câmîler", *Akademik Bakış Dergisi*, sy 39 (2013): 13.

[87] Önkal, "Anadolu Selçuklu Türbeleri", 5.

[88] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 16.

bazıları günümüze kadar ulaşabilse de pek çok kısmı bakımsızlık, savaşlar, doğal afetler gibi sebeplerden ötürü yok olmuştur.[89]

2.3. Türbe ve Kümbetlerin Tarihçesi

İslamiyet'in, ilk dönemlerinde mezar anıtlarına rastlanmamaktadır. Bunun sebebi İslami yasaklar değil o bölgede mezar mimarisi geleneği olmamasındandır. Bununla beraber Hz. Ömer'in, Hz. Peygamberin eşi Zeynep binti Cahş'ın mezarı üzerine çadır şeklinde olan bir kubbe kurduğu fakat oğlu Abdullah b. Ömer tarafından kaldırtıldığı bilinmektedir. Hz. Ali'nin oğlu torunu Hasan İbni Hasan'ın kabri üzerine eşi tarafından bir kubbe yapıldığı yine Hz. Ali'nin torunu kız torunu olan Fatıma binti Hüseyin tarafından eşinin mezarına bir kubbe kurulduğu bilinmektedir. Bu yapılar taş, tuğla gibi sağlam malzeme yerine çadırdan yapılan küçük, yuvarlak bir odacıktan oluşan kubbeli yapılar olmuştur.[90]

Türbe ve kümbetler ilk ortaya çıktığında din adamlarının mezarları olsa da zamanla siyasi, askeri olarak meşhur olmuş kişilerin ve varlıklı ailelere mensup bireylerin anıt mezarları haline gelmiştir. Bu yapılar halkın geneli tarafından kutsal kabul edilip ziyaretler yapılarak dualar edilmektedir. İnsanlar buralara yaptıkları ziyaretlerde farklı ritüellerle birlikte özel yaşamlarıyla ilgili dileklerde bulunmaktadır. Türbelerle ilgili inanışın güçlü olmasının sebebi aslında ölmüş kişilerin bedeninin ölüp ruhlarının ölmediği ve bunların Allah katında kutsal kişiler oldukları düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

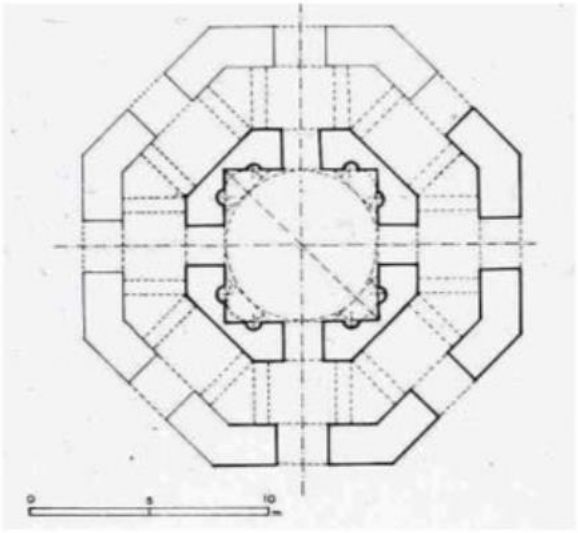
İslam dönemi mezar mimarisindeki en eski türbe, Samarra'da bulunan Kubbetu's Süleybiye'dir. Sekizgen planlı ve kubbeli olan yapıyı Abbasi halifesi Mustansır'ın 862'deki vefatı üzerine Hristiyan asıllı annesi inşa ettirmiştir. Kasr'ul Aşık'ın güneyindeki bir tepeye inşa edilen yapı Dicle Nehri'nin batısındadır. Sekizgen planlı, sekiz kapısı olan geçişlerin tromplarla sağlandığı kubbe ile örtülü bir yapıdır. Ortası kare biçiminde olan yapı 2,62 m genişliğinde bir dehlizle dış duvarlardan

---

[89] Tanriverdi, "Türklerde Mezar Mimarisinin Anadolu Selçuklu Dönemi Konya Kümbetleri Üzerinden Tipolojik İrdelenmesi", 23-24.

[90] Önkal, "Anadolu Selçuklu Türbeleri", 2.

ayrılmaktadır. Dehlize açılan dört kapısı taşlaştırılmış kil ve kuars karışımı tuğladan inşa edilmiştir.[91] Eserin form bakımından yakın doğu Hristiyan geleneklerini yansıtması Halife Mustansır'ın annesinin Hristiyan asıllı olması ile bağlantılıdır. İç içe iki sekizgenden oluşan yapıda ambulatoryumlu erken Hristiyan merkezi yapılarının etkisi görülmektedir.[92]

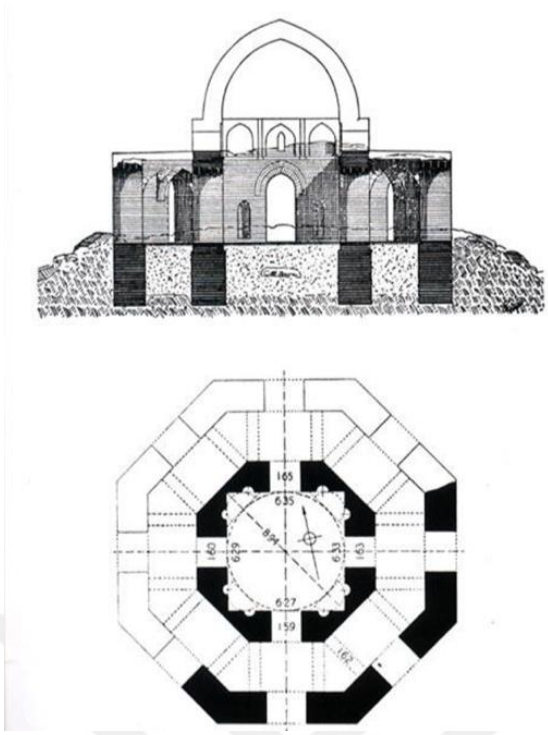

Çizim 2.2:Kubbetu's Suleybiye Planı

Kaynak: Url 2

[91] Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler" (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, t.y.), 53.

[92] M. Oluş Arık, *Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri*, 1969. bs (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, t.y.), 58.

Çizim 2.3:Kubbetu's Suleybiye Planı ve Kesiti

Kaynak: Url 2

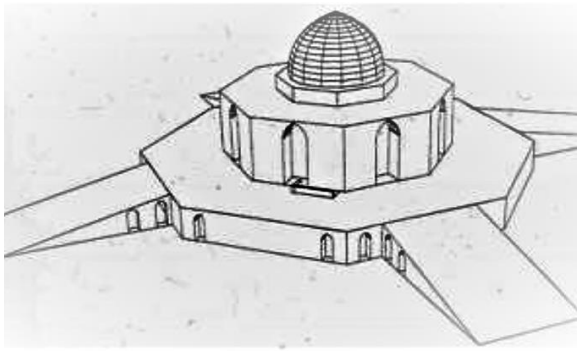
Fotoğraf 2.2: Kubbetu's Suleybiye

Kaynak: Url 2

Fotoğraf 2.3: Kubbetu's Suleybiye

Kaynak: Url 2

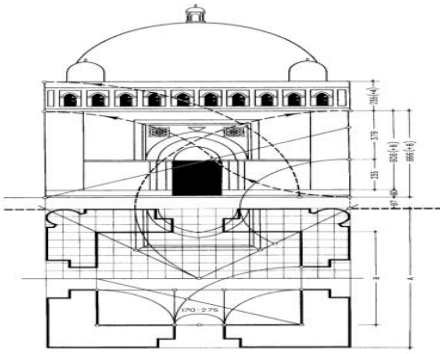
Çizim 2.4:Kubbetu's Suleybiye Çizimi

Kaynak: Url 2

X. yüzyılda inşa edilen Samanoğlu İsmail Türbesi (958) abidevi yapıtların başlangıcı olarak kabul edilir.[93] İsmail Samanî türbesi sekiz sivri kemer üzerine oturtulmuştur. Kübik olan bu yapı kubbe ile örtülmüş ve tuğla malzemeden yapılmıştır. Eserin köşeleri yuvarlak payelerle yumuşatılmıştır.[94]

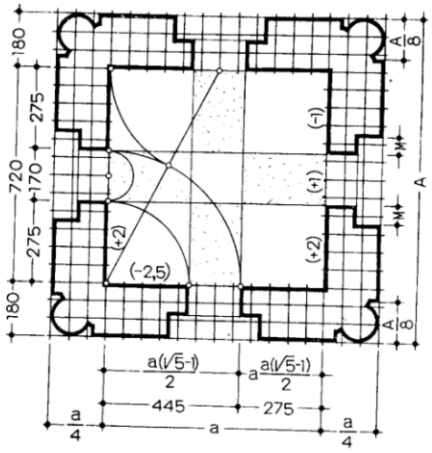
[93] Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, 1. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1977), 113.

[94] Önkal, "Anadolu Selçuklu Türbeleri", 7.

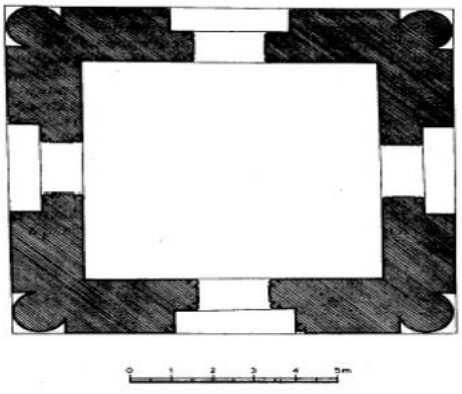
Çizim 2.5:İsmail Samani Türbesi Plan ve Cephe Çizimi

Kaynak: Url 2

Çizim 2.6: İsmail Samani Türbesi Planı

Kaynak: Url 2

Çizim 2.7: İsmail Samani Türbesi Plan Çizimi (B.Zasıpkin/T.Stramstova/S.Hmelnitskiy)

Karahanlılar, Orta Asya'da kurulmuş ilk İslam Türk devletidir. Satuk Boğra Han'ın İslamiyet'i (920) resmi din olarak kabul ettikten sonra Türkler arasında hızla yayılmıştır. İslamiyet, toplumsal düzenini ve devletin temelini büyük ölçüde etkilemeye başlamıştır. 960 yıllarında Satuk Boğra Han'ın ölümünden sonra devleti oğlu Baytaş Musa yönetmeye başlamıştır. Hükümdarlığı döneminde uyguladığı politika ile Karahanlıların tamamının Müslüman olmasını sağlamıştır.[95]

Tim'de Zerefşan Vadisi yakınındaki [96] 367(978) Arap Ata Türbesi kare planlı ve tek kubbeli olup Karahanlılar'dan kalan yapılardan biridir. Tek kubbesi olan türbe kare planlıdır. Giriş kemerinin her iki köşesinde dairesel rozet yer almaktadır. Küçük formdaki taç kapısı Anadolu Selçuklu döneminde de uygulanmıştır.[97] Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Alparslan'ın kızı aynı zamanda Şems'ül Mülûk olarak bilinen Nasır bin İbrahim'in eşi olan Ayşe Bibi'ye ait Türbe de (1068-1080) de Karahanlılara ait mimari eserlerdendir. Bu yapı çifte minareli cephelerin başlangıcı olarak kabul edilir. XII. yüzyılın başlarına tarihlendirilen eser bugünkü Kazakistan'ın Talas şehrinde inşa edilmiştir.[98] Türbe Kazakistan'ın Jambul şehrindeki Ayşe Bibi Köyü'nde yer almaktadır. Yapı kare planlı ve tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Dış cepheleri terrakota plakalarla kaplanmıştır ve köşelerinde silindirik kuleler ve sivri kemerli derin tromplar yer almaktadır. Türbenin orta kısmında topraktan bir lahit bulunmaktadır. Cephelerinde yaprak motifleriyle süslenmiş eşkenar dörtgenler, dal ve yaprak bezemeleri asimetrik olarak yerleştirilmiştir. Yapılan restorasyon sonucu üzeri örtülerek demir konstrüksiyonlu bir camekan ile koruma altına alınmıştır. Batı cephesi

[95] Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, 2. (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1989), 27.

[96] Aslanapa, 32.

[97] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 16.

[98] Aslanapa, *Türk Sanatı*, 33.

dışındaki bölümler harap durumda olduğu için bu cephe baz alınarak onarımı yapılmıştır.[99]

Gazneliler dönemi Sultan Mahmut zamanında mimarinin İslam ve Hint medeniyetlerinin esintilerinin görüldüğü bir dönem olmuştur. Günümüze kadar ulaşamayan Sultan Mahmut'a ait Ravza'daki türbesinin kapı kanatları sandal ağacından yapılmış olup zengin süslemelere sahiptir. Günümüzde türbeye ait kapı kanatları Delhi Müzesi'nde sergilenmektedir.[100] Bu kapı kanatları İslam Sanatının bilinen en eski ahşap kapıları olarak bilinmektedir.[101] İslam ve Türk mimarisi açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır.[102] Gazneliler dönemi türbe mimarisi Karahanlılar'a göre çok sönük kalmaktadır. Ancak Tus'ta (Sengbest) yer alan mezar anıtı tuğladan yapılmış, kare planlı olan Arslan Cazip Türbesi (997-1028) diğerlerine nazaran daha gelişmiş bir mimariye sahiptir.[103] İç duvarlardan kubbeye geçişin değişik tuğla dizilişiyle olduğu yapıda kalem işli kalıntılara da rastlanmaktadır. XI. yüzyılda Belh'te inşa edilmiş olan Baba Hatun Türbesi Karahanlılardaki Arap Ata Türbesi'ndeki (978) yonca tromplu kubbe yapısıyla benzerlik göstermektedir. [104] Türbenin hemen yanında üst kısmı yıkılmış 22 m boyunda silindirik bir minare yer almaktadır. Türbe, Aslan Cazip Tus valisi iken yapılmıştır. Hükümdarın 1028 yılında vefat etmesi üzerine bu türbeye gömüldüğü bilinmektedir.[105]

Harzemşahlar dönemine gelindiğinde, Ürgenç (Gürgan)'da yapılan iki kümbet yapısı ile dikkat çekmektedir. 1210'lu yıllara tarihlendirilen ve Anadolu Kümbetleri ile aynı

---

[99] Rüçhan Bubur, "Kazakistan Jambul'da, Ayşe Bibi Türbesi", *Sanat Tarihi Dergisi* 14, sy 1 (2005): 29-35.

[100] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 18.

[101] Halil Sözlü ve Resul Yelen, "Bitlis'te Anadolu'nun Erken Türk Döneminden Ahşap Bir Kapı Kanadı", *Arış Geleneksel Türk Sanatları Dergisi,* sy 12 (2016): 35.

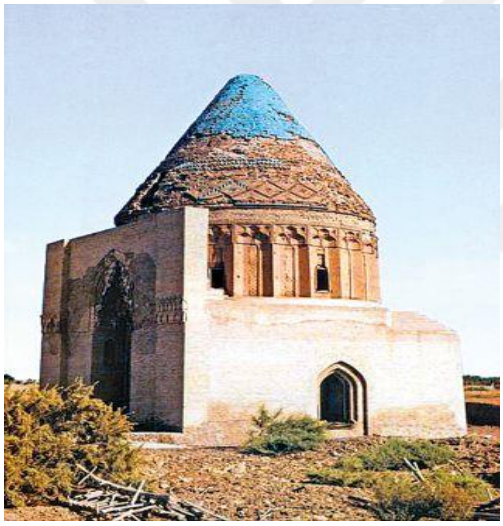
[102] Ara Altun, "Mimari", içinde *Gazneliler* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1996), 484.

[103] Aslanapa, *Türk Sanatı*, 46.

[104] Altun, "Mimari", 485.

[105] Aslanapa, *Türk Sanatı*, 47.

formda olan Fahreddin Razi Kümbeti tamamen tuğladan inşa edilmiştir. Onikigen kasnaklı gövdesinin alçaltılıp kasnağının aynı oranda yükseltilmiş olmasından dolayı Van Gölü Havzasındaki kümbetlerde bulunan mimari özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Kümbet kübik gövdeli ve yüksektir.[106] Kümbet yapı itibari ile küçük olmasına rağmen dış görünüşü itibari ile önem arz etmektedir. Üstü külahla örtülmüş olup kare kaide üzerine oturtulmuştur. İç cephelerinde bitkisel yazı süslemeli terrakota levhalara rastlanmaktadır.[107]1200'lerde yapıldığı bilinen Ürgenç'teki Sultan Keleş Kümbeti de bu dönemin bir diğer önemli yapıları arasında bulunmaktadır. Yapı Fahrettin Razi Kümbeti ile benzerlik göstermektedir. Kümbet içten kubbe ile örtülü, firuze sırlı tuğla levhalı, silindirik gövdelidir. Kare bir kaide üzerinde bulunan yapının kenar kısımları üçgen nişlerle hareketlendirilerek inşa edilmiştir.[108] Bu dönemin bir diğer önemli kümbeti de Alâeddin Tekiş Kümbetidir. Kare kaide üzerine oturtulan yapı silindirik gövdeli olup dıştan koni biçimindeki bir külahla örtülüdür.[109]

Fotoğraf 2.4:Alâeddin Tekiş Kümbeti

Kaynak: Url 3

[106] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 19.

[107] Doğan, "Kümbed", 548.

[108] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 19-20.

[109] Doğan, "Kümbed", 548.

İlhanlılar dönemine gelindiğinde XIII. yüzyıla kadar önemli bir faaliyete rastlanmamaktadır. Ortaya konulan eserler ya harap olmuş ya da tamamen ortadan kalkmıştır. Bunun yanında İlhanlı hükümdarları farklı dini inanışları benimsemekle beraber ele geçirdikleri şehirleri ve oralardaki ilim merkezlerini de tahrip etmişlerdir. Gazan Han dönemine gelindiğinde inşa edilen yapılar Anadolu Selçuklu sanatı ile benzerlik göstermektedir. İslamiyet'i kabul eden Gazan Han yoğun imar faaliyetlerine başlamıştır. Yaptıkları eserlerde mimari, süsleme ve tasarımda Büyük Selçuklu geleneğini devam ettirmişlerdir. Yapı malzemesi olarak Selçuklulardan farklı alçı, tuğla, sırlı tuğla ve çini kullanmışlardır. İlhanlılarda Selçuklu, Memlük, Zengî, Moğol ve Çin sanatının tesiri görülmektedir. Olcaytu Han döneminde İlhanlı mimarisine önemli sanat eserleri kazandırılmıştır. Sultan Olcaytu döneminde inşa edilen Şeyh Abdussamed İsfahani Türbesi içten dört tarafı genişletilmiş olup dış kısmı külahla örtülüdür. Kubbesi iç taraftan mukasnas dolguludur.[110]

Büyük Selçuklu mezar mimarisi, Karahanlı ve Gazneli dönemlerinin mezar mimarisinin devamı olarak görülmektedir. Fakat bu dönemlerdeki mezar anıtları form itibari ile pek çok farklılık göstermektedir. Büyük Selçuklu Devleti uzun yıllar Azerbaycan, Irak, Suriye ve Anadolu'da kültür ve sanat eserleriyle devam etmiştir. Dandanakan Savaşı sonrası kurulan Büyük Selçuklu Devleti ilk Müslüman Türk İmparatorluğudur.[111] Samanoğlu Türbesi'nden yaklaşık bir asır sonra Cürcan şehrindeki Kümbet-i Kâbus (Gumbed-i Kavus) en eski yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.[112] İslam mimarisinin en önemli eserlerinden biri olan eser dik kenarlı, yivli kule mezar yapılarının ilki olma özelliğine sahiptir. Yapının kûfi hatla yazılmış

[110]Engin Bektaş ve Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Sanat", içinde *İlhanlılar* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2000), 105-6.

[111] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 20.

[112] Kabakçıoğlu, "Kayseri Kümbetleri", 7.

bir kitabesi vardır. Kitabeye göre hicri 397 (m:1006) yılında Kâbus bin Voşmgir yaşadığı dönemde yapılmıştır. Kendisi Al-i Ziyar hükümdarlarından biridir.[113]

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu büyük saraydır. Emir Şemsü'l-Meali için-Emir oğlu Emir Voşmgir'in oğlu Kâbus -hayattayken yapılmasını emretti- 397 (H) yılında ve 375 Şemsi yılında." [114]

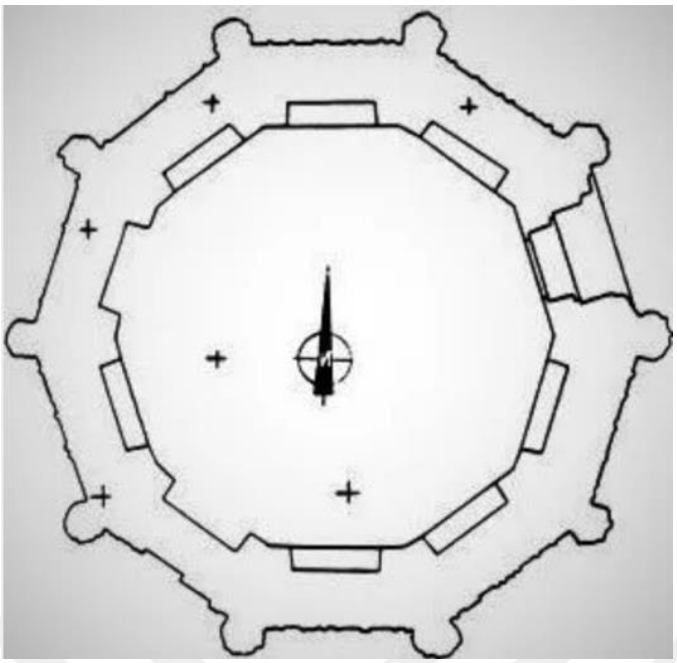

Fotoğraf 2.5:Kümbet-i Kâbus

Kaynak: Url 4

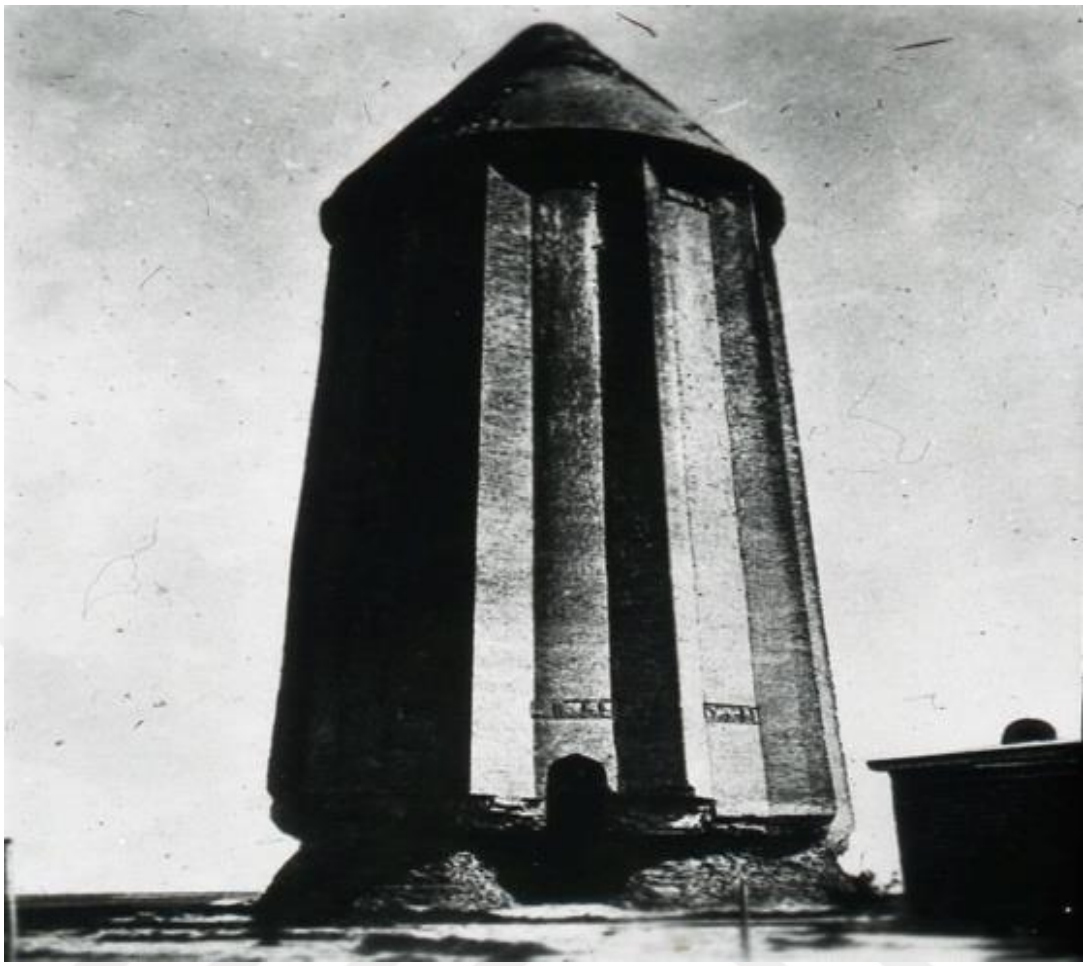
[113] Sepideh Şan, "İran'daki Dik Kenarlı Yivlerle Çevrili Kule-Mezar Yapılarının Gelişimi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 35 (29 Mayıs 2022): 107. Bkz:Doğan, "Kümbed", 547.Rahmi Hüseyin Ünal, "Az Taninan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Künbetleri Hakkında Notlar", *Vakıflar Dergisi*, sy 11 (1978): 121-63.

[114] Şan, "İran'daki Dik Kenarlı Yivlerle Çevrili Kule-Mezar Yapılarının Gelişimi", 108.

Çizim 2.8: Kümbet-i Kâbus Planı

Kaynak: Url 4

Fotoğraf 2.6:Kümbet-i Kâbus

Kaynak: Url 5

Kümbet-i Kâbus içten silindirik bir plana sahip olup üstü konik şekilli bir külahla kapatılmıştır. Tuğla malzemeden yapılan yapının kule mi yoksa kümbet mi olduğu tartışılmakla birlikte XI. yüzyılın başlarına kadar bu yapıya benzer planda başka bir yapı ile karşılaşılmamıştır.[115]

Büyük Selçuklu dönemi İran ve Turan bölgelerinde yapılmış türbeleri yuvarlak biçimli, çok köşeli ve dört köşeli olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür. Atalarını unutmama bilinci üzerine kurulmuş olan bu yapıların Selçuklu dönemi yapıtlarına çokça rastlanır. Bu bölgedeki türbeler genellikle sekiz ya da on iki köşeli yapılardır. Anadolu'da kırma taş üzerine kesme taş kapanarak yapılırken İran bölgesinde tuğla

[115] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 20.

malzeme kullanılmıştır.[116] Dekorlarda ve yapıda kullanılan tuğla malzeme sayesinde yapılar günümüze kadar ulaşabilmiştir. Sade ve geometrik desenlerle bezenen yapı dekorları yatay ve dikey kompozisyondadır. Eserlerde kullanılan tuğlanın yükseklik, genişlik ve derz (sıva) kalınlıklarının farklı olmasından dolayı değişik yapıların ortaya çıkmasını sağlamıştır.[117]

Büyük Selçuklu İmparatorluğunun ilk sultanı olan Tuğrul Bey'in hükümdarlığı döneminde Isfahan'ın güneyinde (1054-1055) yapılan Kümbed-i Alî taştan inşa edilmiş bir yapıdır. Tuğladan yapılmış silindirik gövde üzerine dairevi bir planda yapılmış kubbeli bir kümbettir.[118] Kümbet sekizgen planlı sade bir yapıdır. Kitabesi saçak kısmındaki kuşakta yer alıp üst kısmındaki kornişte üç sıralı mukarnas uygulaması vardır. İç tarafı kubbe ile çevrili olup dış kısmında yer alan külah günümüze ulaşamamıştır.[119] Damgan'da bulunan silindirik gövdeli Kırkkızlar Kümbeti (1054-1055) I. Harekan (1067) ve II. Harekan (1093) kümbetleri ile Demavend Kümbeti dönemin önemli yapılarındandır.[120] Harrekan Kümbetlerinin arasında 29 m kadar mesafe bulunmaktadır. Sekizgen planlı olan yapıların boyları 13 m iken çapları 11 m'dir. Kümbetlerin her bir köşesinde masif silindirik kuleler yer almaktadır. Birinci kümbette iki kulede ikinci kümbette bir kulenin içinde merdiven bulunmaktadır. Merdivenli kuleler diğerlerine göre daha geniştir. Her iki kümbetin ayrı ayrı kitabesi bulunmaktadır. Doğuda bulunan birinci kümbetin kûfi yazı ile

---

[116] Şaziye Ölçer, "Ahlat Kümbetlerinin Geometrik Desenlerinin Çözümlenmesi Ve Güncel Tasarimlarla Yorumlanmasi" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2022), 24.

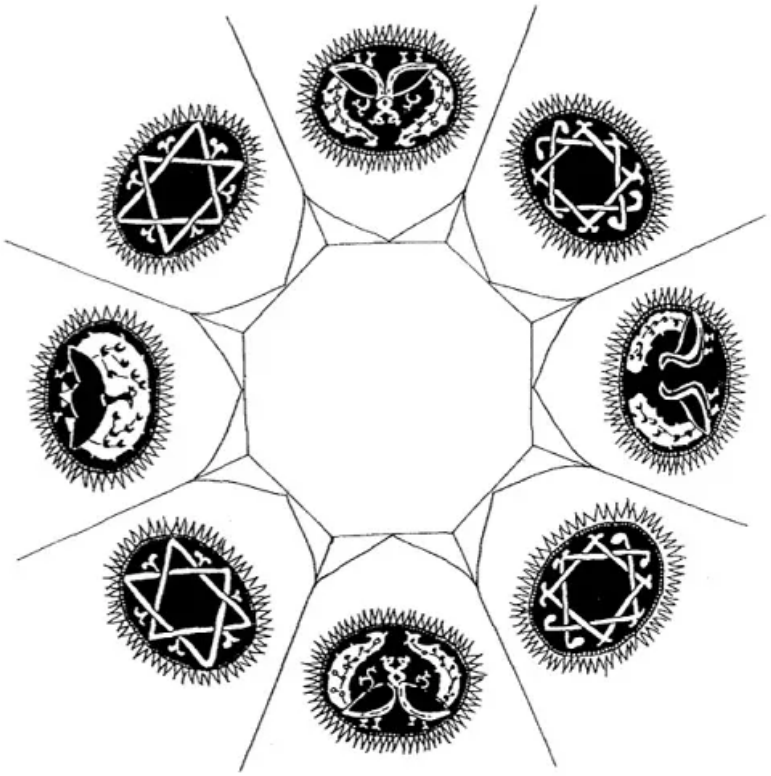
[117] İlhan Özkeçeci, "Büyük Selçuklu (Horasan Selçukluları) Sanatında Tuğla Dekorlarına (süslemelerine) Bir Bakış" (Plurality And Self-Identity Of The Asian Community In History, Fukuoka Japan: Chikushi Jogakuen University and Sainan Gakuin University, 2011), 380.

[118] Doğan, "Kümbed", 548.

[119] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 21.

[120] Ayşe Denknalbant ve Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Selçuklular" (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2009), 392.

yazılan kitabesinde Alparslan döneminde 1067-68 yıllarında Zincanlı Muhammed bin Mekkî tarafından yapıldığı bilgisi vardır. Geometrik tuğla süsleme çeşitleri olan eserde sivri kemerli nişlerle kubbeye geçiş sağlanmıştır. İkinci kümbetin birinci kümbetten 26 yıl sonra Sultan Melikşah döneminde yapılmıştır. Kapı üstünde yer alan kitabesi Kufi yazı ile yazılıp 1093 yılında Zincanlı Ebûl Meali bin Mekki tarafından Ebu Mansur Bek Elsi bin Tekin adına inşa edildiği bilgisi bulunmaktadır. Pek çok farklı kompozisyonda tuğla süslemesi olan kümbetin iç mekânı düz tuğla duvardan oluşmaktadır. Bu eserler Türk süsleme sanatının temelini oluşturmaktadır.[121] Selçuklu türbelerinde kalemişi süslemeye sadece bu eserlerde rastlanmaktadır.[122]

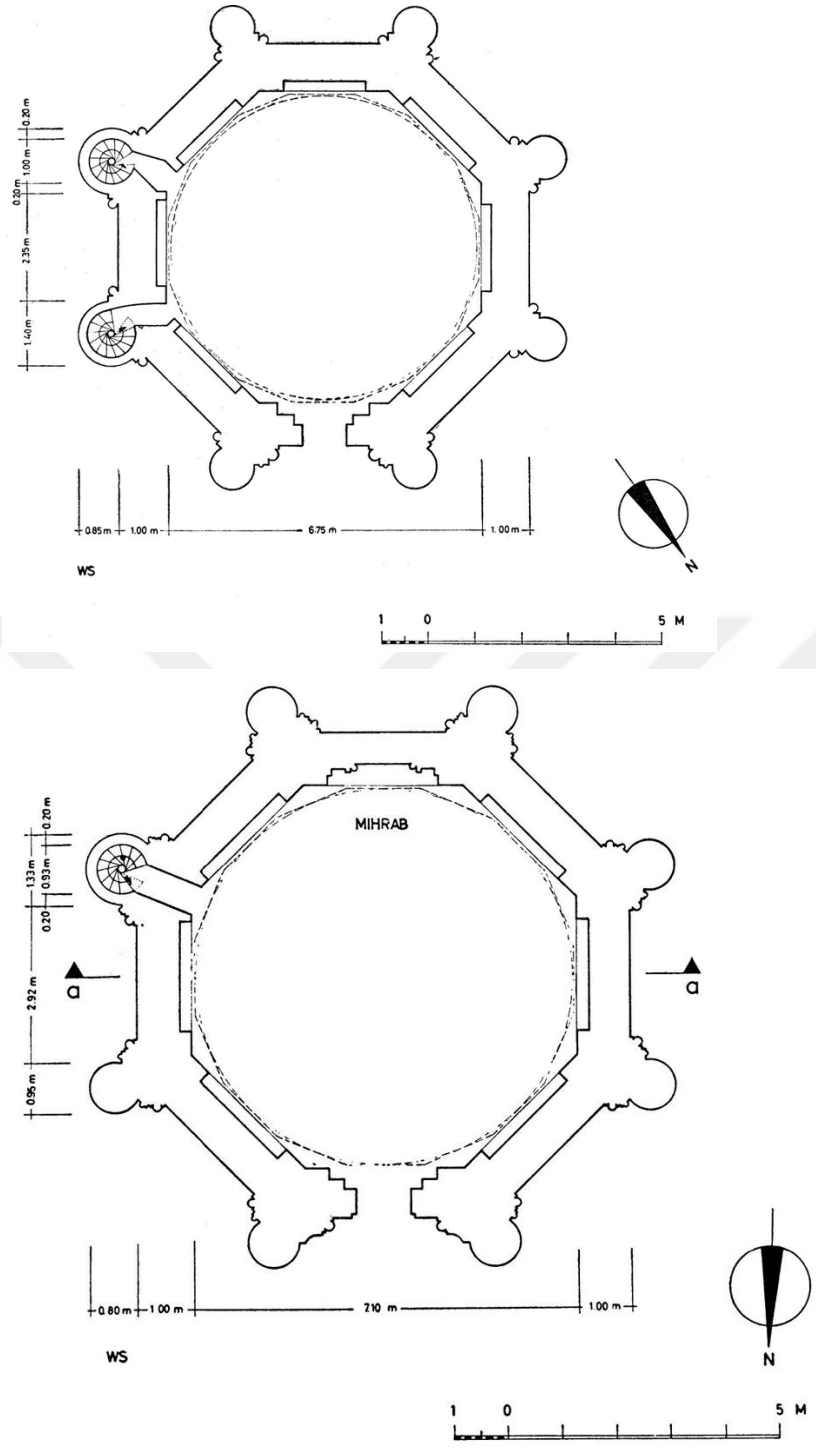

Çizim 2.9: Harrekan Kümbetleri Çizimi

Kaynak: Url 6

[121] Özkeçeci, "Büyük Selçuklu (Horasan Selçukluları) Sanatında Tuğla Dekorlarına (süslemelerine) Bir Bakış", 384-85.

[122] Önkal, "Anadolu Selçuklu Türbeleri", 14.

Çizim 2.10: Harrekan Kümbetleri Planı

Kaynak: Url 6

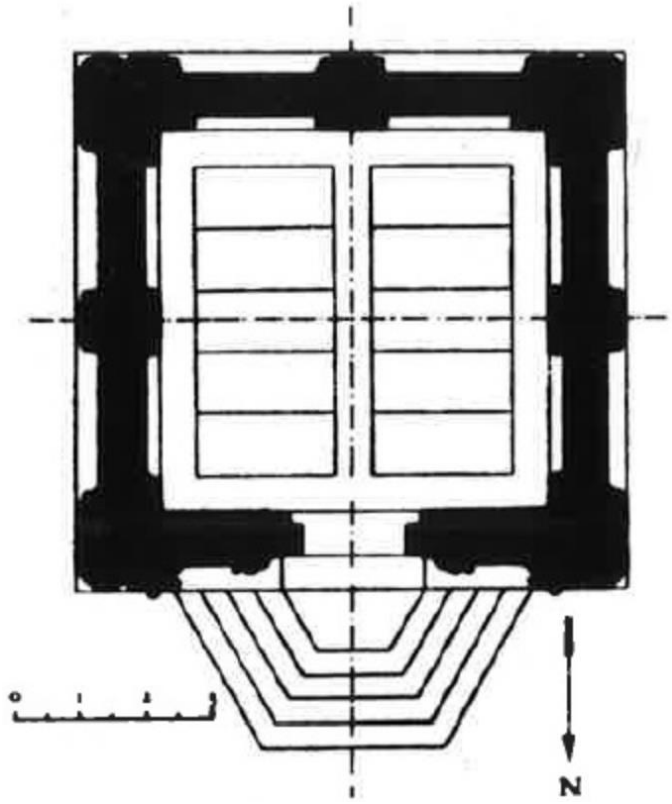

Fotoğraf 2.7:Harrekan Kümbetleri

Kaynak: Url 6

Kümbed-i Surh kare planlı bir diğer Selçuklu türbesi örneğidir. 1147 yılında Merağa'da yapılmıştır. Kırmızı renkli tuğlalarından dolayı Kümbed-i Kırmızı da denilmektedir. Tuğla malzemeden yapılıp kübik bir gövdesi vardır. Dört köşesi yarım daire şeklindeki istinad ayakları ile desteklenmiştir. Üç kenarında sivri kemerli niş mevcut olup portalin etrafı kufi yazı ile çevrelenmiştir. Eser içten kubbe dıştan sekiz kenarlı kübik bir külahtan oluşmaktadır. Cenazelik kısmında ortada merkezi bir ayak yer alır.[123]

[123] Önkal, 10.

Çizim 2.11: Kümbet-i Surh Planı

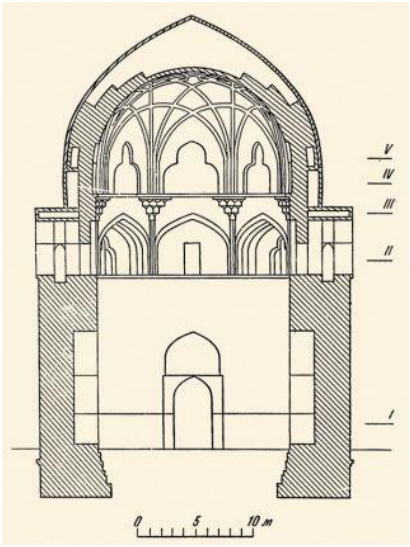
Kaynak: Url 7

Fotoğraf 2.8:Kümbet-i Surh

Kaynak: Url 7

Bu dönemde karşımıza çıkan bir diğer eser de XII. yüzyılda son Selçuklu sultanı Sultan Sencer'in emriyle 1157 yılında Merv yapılmış olan Sultan Sencer Türbesi'dir. Banisi Atsız oğlu Muhammed Serahslı'dır.[124] Selçuklu Sultanı Sencer'in zengin süslemeli kapı kanatlarının yer aldığı türbe kare planlı, duvarları 6 m kalınlığında 27 m ölçülerindedir.[125] Ana duvarlar 14 m yükseklikte olup çift katlı kubbesi 36 m yüksekliğindedir. Ayrıca 17 metrelik çapı ile İran ve Orta Asya'daki en geniş çaplı kubbedir.[126] Sultan Sencer anıtı Dârulâhire olarak adlandırmaktadır. Yapının 2001 yılında başlayıp 2005 yılında tamamlanan son ve bilimsel restorasyonu Türkiye Cumhuriyeti tarafından gerçekleştirilmiştir.[127]

Çizim 2.12: Sultan Sencer Türbesi Planı

Kaynak: Yaşar Çoruhlu, "Sultan Sencer Türbesi" (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2009), 519-20.

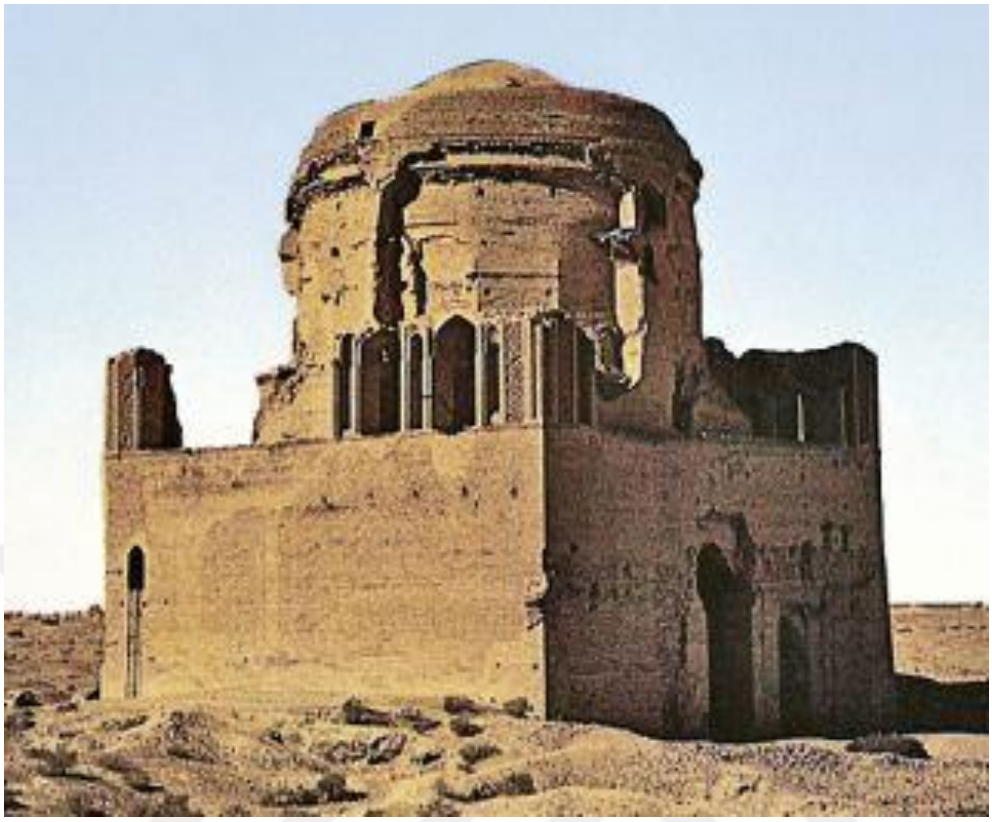
---

[124] Özkeçeci, "Büyük Selçuklu (Horasan Selçukluları) Sanatında Tuğla Dekorlarına (süslemelerine) Bir Bakış", 385.

[125] Denknalbant ve Çobanoğlu, "Selçuklular", 393.

[126] Özkeçeci, "Büyük Selçuklu (Horasan Selçukluları) Sanatında Tuğla Dekorlarına (süslemelerine) Bir Bakış", 385-86.

[127] Yaşar Çoruhlu, "Sultan Sencer Türbesi" (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2009), 519-20.

Fotoğraf 2.9:Sultan Sencer Türbesi

Kaynak: Yaşar Çoruhlu, "Sultan Sencer Türbesi" (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2009), 519-20.

Büyük Selçuklu dönemindeki mimari Anadolu Selçuklu döneminde de mevcuttur. Taş ve tuğla malzemeden birçok eser ortaya konulmuştur. Tezyinatında geometrik ve bitkisel desenler, gülbezekler ve mukarnaslara yer verilirken dışta figürlü süsleme ve hayat ağacı gibi bezemelere yer verilmiştir. [128] Selçuklularda yapı malzemesi olarak kullanılan tuğla, süsleme malzemesi olarak da kullanılmıştır. Türbelerde alçı tezyinata rastlamakla beraber zengin ve çeşitli motiflerle dış cephelerinin tamamı süslenmiştir.[129]

---

[128] Haşim Karpuz, *Anadolu Selçuklu Mimarisi*, Selçuk Üniversitesi Basımevi (Konya, 2001), 68.

[129] Önkal, "Anadolu Selçuklu Türbeleri", 14.

Önkal, Niksar'daki Çıkrık Türbesi'nin 1182 yılında yapıldığını ve bu türbenin Anadolu'daki ilk türbe özelliğine sahip olduğunu belirtir. Ayrıca kesin olmamakla beraber tarihin yapı özellikleri göz önünde bulundurulduğu zaman Erzurum'daki üç kümbetlerden olan Emir Saltuk Türbesi'nin ilk türbe olarak kabul edildiğini beyan edilir.[130]

Selçuklu Devleti Anadolu'da en uzun süreli hakimiyeti elinde tutan beylik olmuştur. Selçukluların 1243 yılında Moğollarla yapmış oldukları Kösedağ Savaşı beyliğin eski gücünü kaybetmesine sebep olmuştur. Sınır boylarında pek çok yeni beylik ortaya çıkmıştır. Selçuklu Çağı adı verilen bu dönemde anıtsal yapılar büyük oranda devlet denetimi altında inşa edilmiştir. Bu sayede devletin siyasal ve ekonomik gücü yansıtılmak istenmiştir. Yapıların bânileri sultanlar olduğu gibi haneden üyeleri, devlet adamları, devlet adamı yakınları, din adamları, statüsü ya da ismi bilinmeyen kimseler de olabilmekteydi. Sultanlar, hanedan üyeleri, devlet adamları ve onların yakınları genellikle türbenin medreseye bağlı olduğu yapı türünü tercih ederek yapıdaki formu belirlemiş ve bunu siyasi ve ekonomik bir güç göstergesi olarak kullanmışlardır.[131]

Araştırmacılar Osmanlı Devleti için 1453 yılı İstanbul'un fethine kadar 'Beylikler Dönemi' olarak isimlendirmektedirler. XVI. yüzyılın başlarından başlayan bu dönem 'Klasik Dönem' olarak adlandırılmakta ve Osmanlı'nın en olgun eserlerini verdiği dönem olarak kabul edilmektedir. [132] XV. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin büyümesine bağlı olarak sanatta merkezi etkiler artarak kündekâri tekniği ile imal edilen üç panolu şemaya sahip eserler ortaya çıkmıştır.[133]

---

[130] Hakkı Önkal, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat) 2*, c. 2 (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006), 352.

[131] Gülsün Ebiri, "Anadolu Selçuklu Çağı Mimarisinde Bir Yapı ile Bağlantılı Türbeler" (Doktora Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2021), 290-91.

[132] Ertan Daş, "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)" (Doktora Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, 2003), 10.

[133] Sözlü ve Yelen, "Bitlis'te Anadolu'nun Erken Türk Döneminden Ahşap Bir Kapı Kanadı", 32.

2.4. Türbe ve Kümbetlerin Bölümleri

Anadolu'daki ilk türbe mimarisi, Niksar'daki 1182 tarihli Hacı Çıkrık Türbesi ile başlamıştır. Özellikle Selçuklu döneminde İran ve Azerbaycan'daki türbelerin benzeri olan eserler ortaya konmuştur. Anadolu'da İran'daki büyük boyutlu türbelerin aksine küçük boyutlular yapılmıştır. Hunlardaki mumyalı cesedin kurganlarda muhafazası Selçuklular Döneminde de devam etmiştir. Türbeler, mumyalık kısmını da içerisinde barındıracak şekilde iki katlı olarak inşa edilmiştir.[134]

Selçuklu ve Beylikler dönemindeki türbeler içinde cesedin bulunduğu cesedi barındıran mumyalık, mescit katı (bu katta lahit veya sandukalar bulunur) ve üst örtü olmak üzere üç kısma ayrılırken[135] Türk mimarisinde gelişmiş örneklerine rastlanılan türbe mimarisi, unsurları bakımından da çeşitlilik göstermektedir. Türbenin bölümleri içerisinde mumyalık, cenazelik, oturtmalık, gövde, pencere, sanduka, mihrap, üst örtü ve geçiş elemanları da bulunmaktadır. Osmanlı döneminde XIV. yüzyıldan itibaren cenazelik olarakta isimlendirilen mumyalıklar kaldırılmış, içinde sandukanın olduğu ama mescid kısmına yer vermedikleri türbeler yapmaya başlamışlardır.[136]

2.4.1. Cenazelik Katı

Türbenin bölümleri içerisinde yer alan mumyalık bölümü, cenazelik veya kripta olarak da bilinmektedir. Osmanlı öncesi dönemde Anadolu'da mumyalık katı bulunurken sonraki dönemlerde kaldırılmıştır. Bu bölüm mezar odası olup mezarın içinde bulunduğu ve mumyalanmış lahitin yer aldığı ve ziyarete kapalı olan bölmedir. Cenazelik kısmına küçük bir kısımdan giriş yapılmaktadır. Cephelerden birine açılan küçük giriş mumyalığın temizliğini yapabilmek içindir. Selçuklu dönemi türbelerde mumyalıklar beşik, çapraz, yıldız veya kubbemsi tonozla örtülmüştür. Anadolu Selçuklu türbelerin üst kattaki malzemenin ne olduğuna bakılmaksızın istisnasız mumyalık katının tuğla malzemenin nemden etkilenebileceği düşünülerek taş

---

[134] Önkal, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat) 2*, 2:351.

[135] Daş, "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)", 10.Arık, *Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri*, 65.

[136] Daş, "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)", 407-8.

malzemeden inşa edildiği görülmektedir. Büyük bir kısmı toprak altında kalan mumyalık kısmının inşasında gövde kısmını daha kolay taşıyacak olmasından dolayı da taş malzeme tercih edilmiştir.[137] Mumyalık kısmının aydınlatması bazı türbelerde mazgal pencerelerle sağlanırken bazılarında pencere açıklığı bulunmadığı bilinmektedir.[138] Böyle durumlarda sadece menfezlerle havalandırılan mumyalıkların içi loş ve karanlıktır. Mezar odalarının bir bölümü toprağa gömülü olup içleri sade ve gösterişsiz yapılardır.[139] İslamiyet'ten önceki Türklerde bir gelenek olan mumyalama işlemi İslamiyet'ten sonra devam etmemiş olmasına rağmen türbelerde bu bölüm yer almaya devam etmiştir. Mumyalık kısmı genellikle taş malzemeden inşa edilmiş olup üstü tonoz ile örtülmüştür.[140] Kare, dikdörtgen ve haç planla yapılabilen mumyalık katı ahşap tabutlar içinde yer alan ve ızgaralar üzerine konulan mumyalanmış cesetleri de korumaktadır.[141]

2.4.2. Kaide

Oturtmalık ya da mezar hücresi olarak da bilinmektedir.[142] Selçuklu dönemi yapılarında bu mimari ögeye yaygın olarak rastlanmaktadır.[143]Türbelerin gövde kısmının zemine sağlam bir şekilde oturmasını sağlamak adına temel duvarlarının zeminde bir miktar yükseltilmesi işlemidir. Mimari bir öge olan oturtmalıkların zeminden yüksekliği en fazla 20-30 cm olmaktadır. Kaidenin plan yapısının cenazeliğin plan şeması ile aynı olması gerekmekle beraber kare planlı türbelerde kaideye ihtiyaç duyulmamıştır. Kare planlı türbelerde cenazelik kısmı yer alıyorsa

---

[137] Daş, 393.

[138] Daş, 391.

[139] Önkal, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat) 2*, 2:351.

[140] Daş, "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)", 12.

[141] Önkal, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat) 2*, 2:351.

[142] Arık, *Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri*, 65.

[143] Ali Kılcı, *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV. XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2007), 158.

oturtmalık bu kısım üzerine inşa edilmiştir. Anadolu Selçuklu döneminde kaide kısmı kare planlı olup gövde kısmı çokgen prizma veya silindirik şekilde olan türbelerin oturtmalık kısımlarının kenarları pahlanmıştır. Bu sayede hem daha estetik bir görünüm kazanılmış hem de oturtmalık kısmından gövdeye geçiş kolaylaştırılmıştır. Erken Osmanlı Döneminde cenazelik katı mimarisinin ortadan kalkmaya başlaması ile kaidelere olan ihtiyaç da azalmıştır.[144]

2.4.3. Ziyaret Odası

Kaidelerin üzerinde yer alan, kenarları pahlanarak gövde kısmı ile uyumlu hale getirilen, içerisinde sembolik olarak sandukaların ve mihrabın bulunduğu kubbeyle örtülü iç mekâna ziyaret odası denir. Bu bölüm dış türbenin dış planıyla paralellik göstermektedir. İç mekân süslemesi genellikle sade taş kaplama olup bazı türbelerde taş bezeme (çini lambri) veya düşey nişli bezemelere rastlanmaktadır. Ziyaret odalarının aydınlatması üst tarafta yer alan mazgallarla veya alt sıradaki pencerelerle sağlanmaktadır. Döşemesi günümüze kadar uzanan bir yapı bulmak oldukça güçtür. Türbeler genellikle kuzey kısma açılan bir kapıya sahiptirler. Selçuklu türbelerinde dış örtü olarak kubbe çok az kullanılmış olup piramidal veya konik bir külahlı örtüler görülmektedir. Gövde kısımları büyük çoğunlukla sekizgen yapılıdır.[145]

[144] Daş, "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)", 13.

[145] Önkal, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat) 2*, 2:352.

2.4.4. Taçkapı ve Giriş Açıklıkları

Selçuklu ve Beylikler dönemi türbelerinde görülen girişlerin diğer mimari eserlere kıyasla daha sade oldukları görülmektedir. Cami, medrese, han gibi unsurlarda ise büyük boyutlu ve gösterişli taçkapı örneklerine rastlanmaktadır. Bu dönemin türbeleri genellikle dikdörtgen şeklinde basit bir açıklık olabileceği gibi sivri ya da basık kemerli bir açıklık şeklinde de planlanmıştır.[146] Kapılara tek veya çift yönlü merdivenle ulaşmak mümkündür. Süsleme daha çok bu kapı ve pencere etrafında yapılmaktadır. Yapıların bazılarında iç açıklıktaki sadelik korunarak bazen taçkapı nişlerinin üstünü örten mukarnas kavsaralara yer verilmiştir.[147] Taçkapısı yan kanatlara sahip olabildiği gibi ana nişi mukarnaslı veya dilimli bir yarım kubbeyle örtülü olan örnekleri de vardır.[148]

2.4.5. Mihrap

İslamiyet'te yaygın bir gelenek olan mezar ziyareti esnasında ölünün ruhu için dua edilir. Türbe mihrapları İslamiyet'in ilk yıllarında basit bir niş halinde görülmektedir.[149] Kıble yönünü gösteren mimari bir elemandır. Bu unsur türbeler için zorunlu olmayıp ve Anadolu Selçuklu türbelerinde çokgen profilli mihrap nişlerine rastlandığı gibi daha çok basit bir niş halinde görülmektedir. XIII. yüzyılın sonlarında yapılan Ulu Kümbet (Ahlat 1285) örneğinde kıble yönüne denk gelen pencereye kavsara eklenerek pencere açıklığı ince ve geometrik bir şekille çevrelenmiş bu sayede bu yöndeki pencere kıble görevini de üstlenmiştir.[150] Selçuklu dönemindeki yoğun

---

[146] Sami Ağaoğlu, "Van'da Bulunan Osmanlı Vakıfları", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy Van Özel Sayısı (2021): 13.

[147] Önkal, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat) 2,* 2:352.

[148] Daş, "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)", 404.

[149] Daş, 410.

[150] Daş, 14.

tezyînatlı taş taş mihraplarından ziyade Erken Osmanlı döneminde daha sade süslemeler öne çıkmaktadır.[151]

2.4.6. Kubbeye Geçiş Unsurları

Mimarlık tarihinde karşılaşılan sorunlardan en önemlisi anıtsal mimarilerde iç hacmi bölmeden üst örtü ile örtmektir. Bunun sağlanabilmesi için de geçiş elemanlarına ihtiyaç vardır. Türbe mimarisindeki kubbenin dairesel olması ve gövde kısmının da dörtgen yapıda olmasından dolayı birbiriyle temas etmeyip boşlukta kalan bir kısım ortaya çıkmaktadır. Bu alanların kapatılabilmesi için tarih boyunca farklı yöntemler geliştirilmiştir. Kullanılan bu yöntemlerden biri tromp olup İran'daki Zerdüşt ateş tapınaklarında rastlanan bir uygulama olduğu bilinmektedir.[152] Kullanılan bu ara unsurlar mekânın köşelerine yerleştirilen çeşitli biçimlerdeki yapı elemanlarıdır. Kubbeye geçiş unsuru olarak tromp, yarım kubbe, Türk üçgeni ve pandanti, kasnak gibi bingilerle sağlanmaktadır. Kubbe yuvarlağına yapılan bu geçişlerle kubbe yükünün gövde duvarlarına aktarılması sağlanmaktadır. Anadolu Selçuklu türbelerinde tromp unsurunun daha çok kullanıldığı görülmektedir.[153] Anadolu türbelerinde en fazla rastlanan bir diğer yapı elemanı da kasnaklardır. Bazı kubbe inşalarında kubbe doğrudan kasnak üzerine oturtulurken bazılarında kubbenin alt kısmını gizlemek amacıyla yapılmış yalancı kasnaklar kullanılmıştır.[154] Selçuklu döneminde yaygın olarak kullanılan trompların aksine Erken Osmanlı dönemi türbelerinde pandantif kullanımının daha yaygın olduğu görülmektedir.[155]

---

[151] Daş, 412.

[152] Serhan Tuncer, "Mimarlık Tarihi Yazınında Tromp ve Sinan Mimarisindeki Ayrıştırıcı Rolü", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 40, sy 1 (21 Haziran 2023): 127.

[153] Daş, "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)", 14.

[154] Daş, 413-14.

[155] Daş, 417.

2.4.7. Örtü

Üst örtü olarak anılan bölüm kubbedir. Yarım küre şeklinde aşağıya doğru çevrilmiş bir örtü unsurudur. Mimari bakımdan geniş açıklıkları örtebilen iyi bir tekniktir. Dini mimarideki ilk örneğine Panteon Tapınağı ile Roma mimarisinde rastlanmaktadır. Kubbe Türk ve İslam mimarisinde gelişmeye başlamıştır. Osmanlı dönemine gelindiğinde ise tam ve yarım kubbe örnekleriyle son şeklini almıştır.[156] Ancak XIII. ve XIV. yüzyıllarında yapılan türbelerde kubbe dıştan piramidal ya da konik bir külahla gizlenmiştir. Külahların kenar sayıları gövdenin kenar sayıları ile aynı olmuştur. Anadolu Selçuklu dönemi kare planlı türbelerin bazılarında külaha rastlanmazken Beylikler döneminde ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra da altta kalan yarım küre şekilli kubbe ortaya çıkmaya başlamıştır. Tonoz, dikdörtgen ve eyvan şeklindeki türbelerde kullanılmıştır.[157]

2.4.8. Pencereler

Türbe ve kümbetlerdeki mumyalık kısmını aydınlatmak ve hava sirkülasyonunu sağlamak için yapılmış mimari unsurlardır. Türbe ve kümbetlerin küçük yapılı mimari olmaları hasebi ile pencere sayısı da az yapılmıştır. Pencereler mumyalık kısmında olduğu gibi gövde ve kasnak üzerinde de çeşitli sayı ve büyüklükteki pencerelere yer verilmiştir. Selçuklu döneminde mumyalık katında mazgal biçimindeki küçük pencerelere tek sıra halinde rastlanırken Erken Osmanlı döneminde mumyalık bölümü penceresiz olarak yapılmıştır.[158] Türbeyi aydınlatmak ve havalandırmak için kullanılan pencereler dışında "hâcet, muvâcehe, niyaz ve dua penceresi" de denilen özel fonksiyonlu pencerelere de rastlamak mümkündür. Din büyükleri, veli gibi zatların türbelerinde edilen duaların Allah katında daha makbul olduğu düşünüldüğünden buralara hâcet penceresi yapılmıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.v)

---

[156] Zeynep Küpra Ketil, "Amasya Türbeleri" (Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 88.

[157] Daş, "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)", 419-20.

[158] Daş, 398.

medfun bulunduğu türbede de bu pencereye rastlanmaktadır.[159]

2.4.9. Gövde

Türbe ve kümbetlerde ilk bakışta dikkat çeken bölüm gövdedir. Bundan dolayı türbeler gövde formlarına göre sınıflandırılır. Gövdenin şekline bağlı olarak türbede taçkapı, pencere, sanduka ve mihrap gibi elemanlara yer verilebilmektedir. Gövde kare, çokgen prizma, dikdörtgen ve prizma şeklinde olabildiği için en fazla dikkat çeken kısım olmuştur. Pencere sayıları ve ebatları genellikle gövdenin şekline göre değişebilmektedir. Taçkapı ve revak da gövdenin görünümünü etkileyen unsurlardandır.[160]

2.4.10. Sandukalar

Sanduka taş veya ahşap malzemeden yapılan, ölünün gömülü olduğu yere yerleştirilen, üzeri kumaşla örtülü ögedir. Arapça "kutu, sandık" anlamına gelen "sunduk" kelimesinden gelmektedir. [161] Tabut kelimesi ile aynı anlama gelmektedir. Sanduka geleneğine İslam tarihinde Irak'ta başlanmıştır.[162] Türbenin bölümleri içinde yer alan sanduka, ahşap, taş, mermer veya çini gibi malzemelerle yapılmış sandık ya da tabut şeklindeki unsurlardır. Müslüman toplumların eski kültürleri sanduka geleneği üzerinde etkili olmuştur.[163]Selçuklu mimarisiyle özdeşleşen sandukalar hazire veya mezarlıklarda yer alır. Sanduka bir lahit mezar çeşidi olmakla beraber türbe ve kümbetlerin ziyaret bölümlerinde yer alanlar sembolik olup sadece ziyaretçilerin dua etmesi için cenazeyi anımsatması amaçlandığından bu sandukalara lahit denilmemesi gerekir. Sandukaların çoğu taş malzemeden yapılmıştır.[164] En erken tarihli sanduka

---

[159] M. Baha Tanman, "Hâcet Penceresi" (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1996), 435.

[160] Daş, "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)", 396-97.

[161] Nacide Öter, "Türk İslam Sanatında Sanduka Gelişimi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* sy 54 (13 Haziran 2022): 392.

[162] Nebi Bozkurt, "Sanduka" (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2009), 102.

[163] Daş, "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)", 407.

[164] Öter, "Türk İslam Sanatında Sanduka Gelişimi", 392.

örneği XII. yüzyılda Ahlat'taki Mübarek bin Yusuf'un sandukası olarak bilinmektedir. XIII. yüzyıla gelindiğinde sandukaların sayısının arttığı ayrıca geometrik ve bitkisel süslemelerin yanı sıra yazı bölümlerine yer verildiği de görülmektedir.[165] Taştan yapılan sandukaların tek parça taştan yapıldığı ve ayak- baş şahidelerinin olmadığı görülmektedir. Türbelerin iç kısımlarındaki sandukalar genellikle ahşap ve çini malzemeden yapılmıştır. [166]

2.2. Türbe ve Kümbetlerin Plan Tipolojisi

Arık, Anadolu'daki türbeleri yuvarlak veya poligonal gövdesi olan kümbetleri, dikey grupta sınıflandırıp 'Vertikal' adını vermiştir. Bu grupta yer alan türbeler çoğunluğu oluşturmaktadır. Bir de kubbesi ayaklar üzerine oturtulmuş eyvan tipli yatay grupta yer alan kümbetleri de 'Horizontal' olarak isimlendirerek iki gruba ayırmaktadır.

2.2.1. Çokgen (Poligonal) Planlı Türbeler

Bu gruptaki türbelerin kenar sayısı beş ve daha fazla plan tipidir. Plan tipolojisi içerisinde en fazla kullanılan sekizgen planlı türbelerdir. İslam mimarisindeki ilk örneği ise Abbasi döneminde inşa edilen Kubbet'us Süleybiye'dir (862). [167] Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminde çokgen planlı türbeler kullanılmaya devam edilmiştir. Selçuklu türbelerinde çokgen planlı olanlarda genelde konik külah kullanılırken Osmanlı döneminde kubbe kullanılmıştır.[168] Erken devirde de en çok uygulanan poligonal gövdeli türbe tipi olmuştur.[169] Estetik kaygı nedeni ile yedigen ve dokuzgen gibi kenarlar çokgen prizma gövdeli türbelerde plan olarak kullanılmamıştır. Anadolu'da onikigen planlı türbelerden daha fazla kenar sayılı türbe yapımları tercih

---

[165] Öter, 493-94.

[166] Öter, 400.

[167] Ebiri, "Anadolu Selçuklu Çağı Mimarisinde Bir Yapı ile Bağlantılı Türbeler", 380.

[168] Ketil, "Amasya Türbeleri", 81-82.

[169] Esma Kösekul, "19. ve 20. Yüzyı İstanbul Türbeleri" (Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 34.

edilmezken Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde beşgen ve altıgen plan şemasına ait türbelere de rastlanmamıştır.[170]

Ankara'da bulunan Yörük Dede Türbesi beşgen prizma gövdeli bir türbedir. Taşkın Paşa Külliyesindeki M. 1351 tarihli Hızır Bey Türbesinin cenazelik kısmı altıgen prizma gövdeli bir yapıdır. Türbe tamamen kesme taştan yapılmış, yüksek bir kaide şeklindeki cenazeliğinin üzerine piramidal külah inşa edilmiştir. Bunun yanında altıgen gövdeli kubbeli yapılara Anadolu'nun muhtelif yerlerinde rastlamak mümkündür.[171]

Nahcivan Mümine Hatun Kümbeti İslam mimarisindeki ongen planlı türbelerin ilk örneğini teşkil etmektedir.[172] Ongen planlı tek eser XII. yüzyılın son çeyreğinde yapıldığı tahmin edilen Konya'daki II. Kılıçarslan Türbesi'dir.[173]

Van Gölü çevresindeki türbelerden biri olan Halime Hatun Türbesi (h.760) 1359 tarihli onikigen prizmal gövdeli yapıların ilk örneği olarak Gevaş'ta inşa edilmiştir. Müstakil yapıda yapılmış bir kümbettir. Kare planlı bir mezar hücresi olup üstü sivri tonoz örtülüdür. Kapı kısmı köşeye kaymış, üç tarafında pencere mevcuttur. Köşeleri pahlanmış oturtmalığın üzerinde onikigen prizmal gövde yer almaktadır. Gövde kısmının iç bölümü de onikigen planlı ve süslü nişler mevcuttur. Nişlerin içindeki pencereler aynı iken diğer kısımlarda dar-uzun pencereler tercih edilmiştir. İçten kubbe olan örtü bölümü dıştan onikigen piramittir. Tamamı kesme taşlarla yapılmıştır. Dış kısmındaki külahın etek bölümünde mukarnaslı korniş bulunurken külahın yüzeyinde örgü tezyinatı göze çarpmaktadır. Van Gölü ve çevresinde bu tür yapılara oldukça fazla rastlanmaktadır.[174]

---

[170] Ketil, "Amasya Türbeleri", 81-82.

[171] Kılcı, *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV. XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler*, 159.

[172] Ebiri, "Anadolu Selçuklu Çağı Mimarisinde Bir Yapı ile Bağlantılı Türbeler", 384.

[173] Arık, *Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri*, 70.

[174] Arık, 72.

Mehdi Abbas Kümbeti XV-XVI. yüzyıllara tarihlendirilen onaltıgen prizma gövdeli kümbetlerin bilinen tek örneğidir. Erzurum'daki eser ehrami külahlı bir yapıya sahiptir.[175]

2.2.2. Kare Planlı Türbeler

Kare plan şemasına sahip türbeler X. yüzyıldan itibaren İslam mimarisinde görülmeye başlanmıştır. Buhara'da bulunan İsmail Samani (907) Türbesi ile Tim'deki Arap Ata Türbesi (978) ilk örnekleri olma özelliğini teşkil etmektedirler.[176] Günümüze kadar gelmeyi başaran kare planlı türbe geleneğinin menşei İran ve Türkistan'a dayanmaktadır. Anadolu da bu planda türbelere sıkça rastlanmaktadır. Selçuklu döneminde kullanılmaya devam etmekle beraber Osmanlı döneminde daha yoğun kullanılmıştır. Üzeri kubbe ile örtülü olup kare planlı olan türbeler daha çok tercih edilmiştir. Kübik haldeki gövdenin köşeleri pahlanarak konik külah şeklindeki üst örtünün kullanıldığı kare planlı türbeler de vardır. Kare planlı türbelerin giriş kısmına revak bölümünün eklenmesi Erken Osmanlı döneminden itibaren olmuştur.[177] Kare planlı türbelerin çoğu medrese bünyesi içinde yer almakla birlikte medreseye bitişik, mescit, zaviye, hankâh ile bağlantılı olan ve işlevi tespit edilemeyen yapılara da rastlamak mümkündür.[178]

Yapımı XIII. yüzyıla tarihlenen Kayseri Pınarbaşı'ndaki Melik Gazi Kümbeti gönde kısmı tamamen tuğladan yapılmış kare planlı bir eserdir. Oturtmalık kısmında kesme taş malzeme kullanılırken mezar hücresinin planı haç şeklindedir. Sekizgen kubbeye geçiş tromplarla sağlanmış olup dört cephesinde birer sağır kemer ve onların üstünde küçük sağır kemerler yer almaktadır. Kubbenin dış kısmı Abdulaziz döneminde yapıldığı düşünülen taş levhalarla kaplanmıştır.[179]

---

[175] Ünal, "Az Taninan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Künbetleri Hakkında Notlar", 124.

[176] Ebiri, "Anadolu Selçuklu Çağı Mimarisinde Bir Yapı ile Bağlantılı Türbeler", 370.

[177] Ketil, "Amasya Türbeleri", 82-83.

[178] Ebiri, "Anadolu Selçuklu Çağı Mimarisinde Bir Yapı ile Bağlantılı Türbeler", 372-74.

[179] Arık, *Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri,* 74.

Kare planlı türbelerde genellikle tek sıra pencere şeklinde bir düzen vardır.[180] Kare planlı türbelerin son örneği Kayseri'deki Dulkadiroğlu Süleyman Bey Kümbeti'dir. Alt kısmı cenazelik üst kısmı mescit olan iki katlı bir yapıdır. İki katın da kapısı altlı üstlü ve kuzey cephededir.[181]

Kare plan yapısına ait türbelerin genellikle şeyh ve veli mezar yapılarında daha fazla tercih edildiği tahmin edilmektedir. Selçuklu dönemi kare türbelerinin çoğu külahla örtülüdür.[182]

2.2.3. Dikdörtgen Planlı Türbeler

İslam mimarisinde ilk örneklerine XII. yüzyılda rastlanmaktadır. Nahcivan'daki Harabe Gilan I numaralı Türbe Büyük Selçuklu döneminde yapılan dikdörtgen planlı türbelerin ilk örneğidir. Dikdörtgen planlı türbeler bir yapıyla, medrese, şifahane, darûlhadis, cami, mescit veya zaviye ile bağlantılı olabilmekteydi.[183]

Anadolu'da her dönemde dikdörtgen planlı türbeler görülmekle beraber hiçbir zaman yaygınlık kazanmamışlardır.[184] Dikdörtgen prizma gövdeli türbelerin iç ve dış cephelerinde çökertmelere rastlanmamaktadır.[185]

2.2.4. Eyvan Planlı Türbeler

Eyvanlı türbeler Anadolu'ya has bir türbe tipidir. Genişliği enine olup dikdörtgen planlı ve mumyalık olarak kullanılan bir subasman üzerinde yer alır. Giriş kapısı üst kata çıkmayı sağlayan iki yönlü merdivenlerin altındaki bir kapıyla sağlanır. Eyvan planlı türbeler taş malzemeden yapılmış, ön cephesindeki bezemeler arttırılıp kanat

---

[180] Kösekul, "19. ve 20. Yüzyı İstanbul Türbeleri", 135.

[181] Celil Arslan, "Dulkadiroğlu Süleyman Bey Türbesi", içinde *Kayseri Ansiklopedisi* (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2010), 50-51.

[182] Önkal, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat) 2,* 2:353.

[183] Ebiri, "Anadolu Selçuklu Çağı Mimarisinde Bir Yapı ile Bağlantılı Türbeler", 375-79.

[184] Ketil, "Amasya Türbeleri", 83.

[185] Daş, "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)", 380.

kısmı genişletilerek anıtsallık etkisi verilmiş yapılardır.[186] Eyvan planlı türbeler, üç tarafı kapalı bir tarafı kemer ile dışa açılan genellikle tonozla örtülü yapılardır. Selçuklu, Osmanlı ve Beylikler döneminde sıkça rastlanmıştır. [187] En çok bilinen örneği XII. yüzyılın sonlarına doğru inşa ettirildiği ve IV. Kılıçarslanın eşi Gümeç Hatun olduğu tahmin edilen Gömeçhane Türbesi (Gömeç Hatun, Kız Kulesi…)'dir. Alt kat taş, üst kat tuğla malzemeden yapılmıştır. Dikdörtgen planlı olan yapının alt katı mumyalıktır. Mumyalık kısmına kuzey cephedeki merdivenlerle inilen kapıdan girilmektedir. Alt katı basit, üst karı sivri tonozla örtülüdür.[188]

2.2.5. Baldaken Tarzı Türbeler

Fransızca 'baldaquin' kelimesinden Türkçe'ye geçmiş olan 'Baldaken' kelimesinin aslı İtalyanca 'baldacchino' kelimesinden gelmektedir. Bağdat ipeği anlamına gelmektedir.[189] Arık baldaken tarzı türbeleri açık türbeler kısmında ele almıştır.[190] Baldaken planlı türbeler üstü kapalı, yanları açık, farklı plan özellikleri olabilen yanları açık türbelere verilen isimdir.[191] Baldaken tarzına örneklik teşkil eden bazı yapılar günümüze kadar ulaşabilmiştir. Kudüs'teki Kubbe-i Silsile altı ayaklı, sekiz adet mermer sütun üzerine inşa edilmiş kubbeli bir yapıdır. Sadece kıble tarafı kapalı olup mihrap burada yer almaktadır. Yine Mescid-i Aksa ve Kubbetu-s Sahra civarında bulunan Cebrail Kubbesi de yalnızca kıble duvarı kapalı olan baldaken tarzı bir

---

[186] Önkal, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat) 2*, 2:353.

[187] Ketil, "Amasya Türbeleri", 84.

[188] Arık, *Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri*, 88.

[189] Ali Kılcı, "Türkiye'deki XIV. ve XV. Yüzyıllara Ait Baldaken Tarzı Denen Türbeler" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 1992), 15.

[190] Arık, *Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri*, 90.

[191] Kılcı, *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV. XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler*, 16.

yapıdır. Dört mermer direk üstüne yapılan kubbesi ile Resul Kubbesi de baldaken tarzda bir yapı olup Cebrail Kubbesi'nin arkasında bulunmaktadır.[192]

Alaeddin Keykubat tarafından yaptırılan, köşk mescitlerin öncüsü olarak kabul edilen Kayseri'deki Keykubadiye Sarayı'ndaki köşk (1224-1226) kare planlı olarak Anadolu Selçuklu devrinde yapılmıştır. Üst kısmı çapraz tonozla örtülü, dört ayağı yuvarlak kemerlerle birleştirilmiştir.[193] Fakat Selçuklu döneminde baldaken tarzı türbelere rastlanmamakla beraber bu tarz türbeler hiçbir dönemde yaygınlık kazanmamıştır.[194] Beylikler dönemine gelindiğinde Selçuklu dönemi mimarisinin özellikleri devam etmekle beraber bazı değişikliklere rastlanmaktadır. Beylikler döneminde özellikle türbelerde baldaken tarzına bir yenilik olarak rastlamak mümkündür. 1273 yılında yapılan Konya Mevlâna Türbesi'nin ilk şekli baldaken tarzda olup daha sonra yapılan ilavelerle günümüzdeki şeklini almıştır.[195] XIV. yüzyılda Kayseri'de Karamanoğulları döneminde yapılan Dört Ayaklı Kümbet ve 1351 yılına tarihlenen Ürgüp Damse Köyü'ndeki Hızır Bey Türbesi de beylikler dönemi baldaken tarzı türbelerdendir.[196] Osmanlı döneminde büyük gelişim kateden Baldaken tarzı türbeler Cumhuriyet döneminde de görülmeye devam etmektedir. Genellikle köşk, mescit, ateşgede, şadırvan ve Roma dönemi mezar anıtlarında bu yapılar kullanılmıştır.[197]

---

[192] Kılcı, 18.

[193] Kılcı, 27. Kılcı, 28.

[194] Daş, "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)", 383.

[195] Kılcı, *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV. XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler*, 27-28.

[196] Kösekul, "19. ve 20. Yüzyı İstanbul Türbeleri", 139.

[197] Ketil, "Amasya Türbeleri", 84-85.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAN'DAKİ TÜRBE VE KÜMBETLER

Van'daki türbe ve kümbetleri tespit etmek amacı ile Van merkez , ilçe ve köylerine yaptığımız saha çalışmalarında sırasıyla Van merkezde Abdurrahman Gazi Türbesi ve hemen bitişiğinde bulunan Galip Paşa Kümbeti, Hüsrev Paşa Türbesi ve İkiz Kümbetler, Başkale ilçesinde eskiden köy olup daha sonraları mahalle olan Pizan (Örenkale) Hüsrev Paşa Türbesi ile hemen üst kısmında yer alan Yukarı Türbe, Çaldıran'da bulunan ve Kübik Köyü'nün yaklaşık 3 km kadar güneyindeki Kübik Kümbetler, Erciş ilçe merkezindeki Kadem Paşa Hatun Kümbeti ile Haydar Bey Türbesi, Çatakdibi (Zortul) Mahallesindeki Kara Yusuf Paşa Kümbeti ile Akçayuva Mahallesindeki Akçayuva Kümbeti, Çelebibağı Mezarlığı'nda bulunan biri sekizgen ikisi kare planlı mezar anıtları, Gevaş ilçesindeki Halime Hatun Kümbeti, Gürpınar ilçesinde bulunan Hasan Bey Türbesi ile Süleyman Bey Kümbeti, Bahçesaray'da İslam Mahallesinde, Mir Hasan Zaviyesi'ne yakın mesafede bulunan Mehmet Çavuş Türbesi ve son olarak Özalp ilçesinin Aşağı Tulgalı Köyü'nde yer alan Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti bulunmaktadır. Bahçesaray'da tespit ettiğimiz bir diğer yapı Feqiye Teyran Türbesi'dir. Mevcut olan bu yapı türbeden ziyade bir yatırdır. Yapının etrafı kare planlı taşlarla çevrili ve üstü kapalı olsa da türbe olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bahsi geçen diğer türbe ve kümbetlerle ilgili teferruatlı bilgi aşağıda verilmiştir.

3.1. Pizan Hüsrev Paşa Türbesi

Türbe Van ili Başkale ilçesine 17 km uzaklıktaki Örenkale Köyü'nün (günümüzde mahalle) güneyinde, Pizan Kalesinin güneybatısındaki yamaçta bulunmaktadır. Aşağı Türbe olarak da bilinmektedir. Hemen üstünde, doğusunda kime ait olduğu bilinmeyen Yukarı Türbe yer alır. Yapılara 10-15 dakikalık patika yoldan yürüyerek ulaşılmaktadır. Zernek tarihi mezarlığın içinde bulunan türbelerin kitabeleri bulunmadığından ne zaman inşa edildikleri tam olarak bilinmemektedir.

Fotoğraf 3.1: Pizan Hüsrev Paşa ve Yukarı Türbe (N. Vural 2024)

Türbenin içerisinde altı adet mezar bulunmaktadır. En eski mezarın Hüsrev Paşa'ya ait olduğu tahmin edilmektedir. Hüsrev Paşa Pizan Kale Camiinin ve medresesinin kitabesine göre XVII. yüzyılın H. 1064 (1653) yörede yaşayan beylerden biri olduğu bilinmektedir.[198] Yapıda kullanılan malzemeler de o döneme ait olduğuna işaret etmekte ve türbenin XVII. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği bilgisine ulaşılmaktadır.[199] Hüsrev Paşa Abbasi beylerinden olup Örenkale (Pizan) köyü çevresinde hüküm sürmüştür. Van Beylerbeyi görevinde bulunmuş olan Hüsrev Paşa ile bir ilgisi yoktur. Pizan'daki cami ve medreseyi yaptıran Hüsrev Paşa ayrıca Başkale- Hakkâri yolu üzerinde bulunan Kelekom Köprüsü'nün tamiratını da yaptıran zattır.[200] Hüsrev Paşa Türbesi içerisinde altı tane mezar vardır. Bunlardan en eski

---

[198] Mehmet Kulaz, "Zernek ve Pizan'daki Mimari Eserler" (Yüksek Lisans Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1997), 39.

[199] Osman Aytekin, "Van İlinde Kümbetler Anıt Mezarlar", *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, sy 32 (1996): 30.

[200] Aydın Talay, *Bizim Eller Van* (Ankara: Van Belediye Başkanlığı, 1998), 150.

olanının 1663 tarihli olduğu ve Hüsrev Paşa'ya ait olduğu bilinmektedir.[201] 2. Mezarın Hüsrev Paşa'nın amcasına H. 1209 (1794), 3. Mezarın bir akrabasına, 4. ve 5. Mezarların Hüsrev Paşa'nın çocuklarına ait olmakla beraber hangileri olduğu bilinmemekte. En son mezarın da Hüsrev Paşa'nın oğlu Süleyman Paşa'ya ait olduğu belirtilmektedir.[202]

Kesme taş ve moloz taştan malzemeden inşa edilen, kare planlı yapı dıştan 8.90 x 8.90 m ölçülerindedir. Türbenin giriş kapısı kuzeyde bulunup, doğu cephesi sağır bırakılarak hiçbir açıklığa yer verilmemiştir. Türbenin aydınlatma ve havalandırması güney ve batı kısmındaki birer pencere ile sağlanmıştır. Pencere içten 0.50 x 0.50 m ölçülerinde dikdörtgen formlu bir niş ile çevrelenmiştir. Girişin sağ tarafında mihraba yer verilmiştir.

Fotoğraf 3.2: Pizan Hüsrev Paşa Türbesi Batı Kısmındaki Pencere (N. Vural 2024)

[201] Top, Kılıç, ve Karaca, "Van'da Ortaçağ Ve Sonrasi Yapilar", 258.

[202] Abdüsselam Uluçam, *Ortaçağ ve SonrasındaVan Gölü Çevresi Mimarlığı I Van*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, c. I.Cilt (Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 152.Kulaz, "Zernek ve Pizan'daki Mimari Eserler", 47.

Kapı dıştan 0.90 içten 1.20 m olup üç adet yekpare taştan meydana gelmiştir. Yapının dış örtü kısmı koruma amaçlı kiremit renginde sac kaplama ile örtülmüş olup iç kısmındaki izlerden sekizgen yapıda piramit örtü olduğu anlaşılmaktadır. [203] Türbenin iç duvarlarından külaha geçiş tromplarla sağlanmıştır.[204]

Fotoğraf 3.3: Pizan Hüsrev Paşa Türbesi Külah (N. Vural 2024)

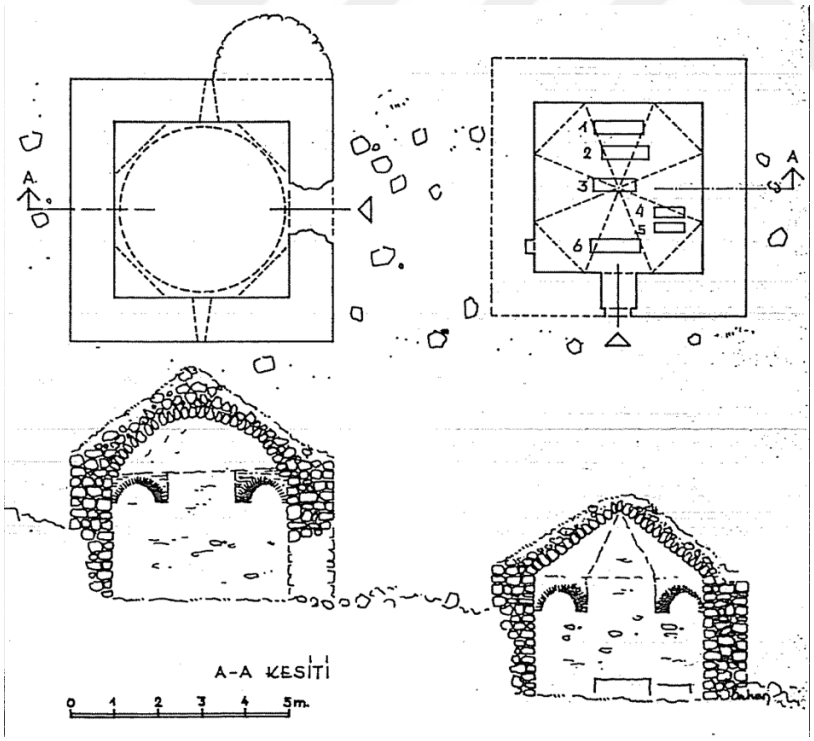
Türbenin dışındaki taşların düzensiz dizilimi içte ve örtü kısmında da devam etmektedir. Türbenin gövdesinde kullanılan taşlar daha büyük ebatlarda iken külah kısmında daha küçük taşlar tercih edilmiştir. Külah kısmının kuzeye bakan tarafındaki taşların bir kısmı dökülmüş ve altında destekleyici ağaçlar olduğu görülmektedir. Hüsrev Paşa türbesinin ne zaman ve kimler tarafından restore edildiği bilinmemekle beraber yapıdaki düzensiz tadilatlar yerli halkın kendi imkanları dahilinde restore etmeye çalıştığını göstermektedir. Türbenin genelinde herhangi bir yazıt ya da tezyinata rastlanmamıştır.

[203] Kulaz, "Zernek ve Pizan'daki Mimari Eserler", 47-49.

[204] Tuncer, "Van Yöresinde Bilinmeyen Bazı Yapılarımız", 127.

Fotoğraf 3.4: Pizan Hüsrev Paşa Türbesi Güney Cephe Görünümü (N. Vural 2024)

Çizim 3.1: Pizan Hüsrev Paşa Türbesi ve Yukarı Türbe Planları

Kaynak: O.Cezmi Tuncer, Van Yöresinde Bilinmeyen Bazı Yapılarımız,1976, çiz.2)

3.2. Örenkale Yukarı Türbe

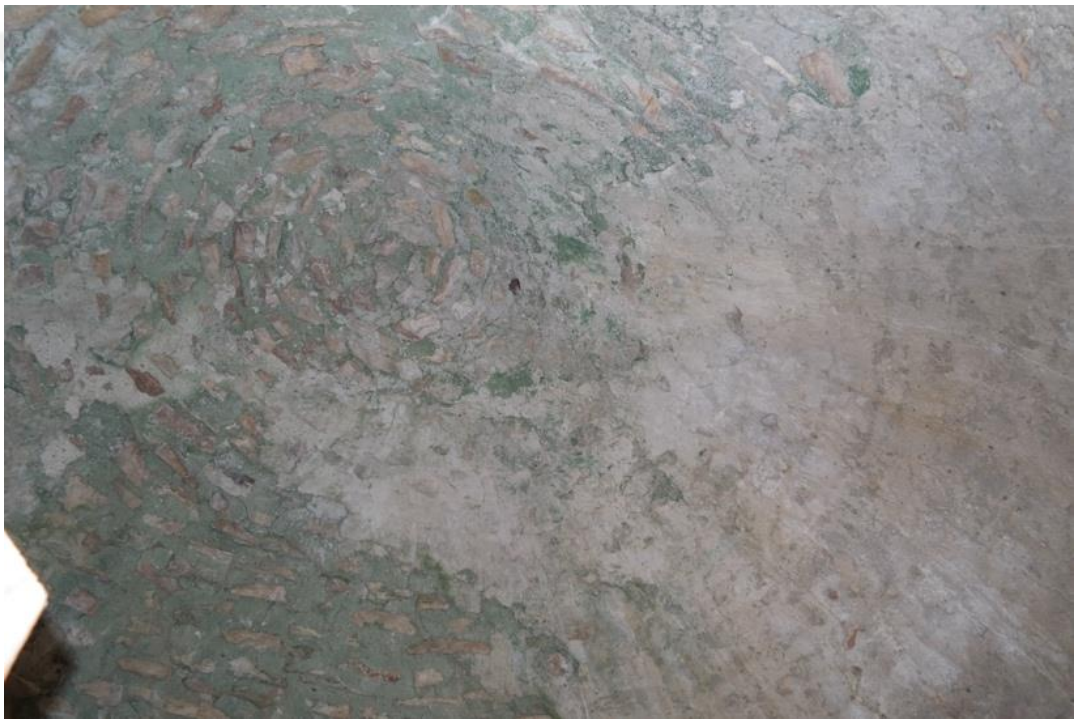
Türbe Van ili Başkale ilçesine 17 km uzaklıktaki Örenkale Köyü'nün (günümüzde mahalle) güneyinde, Pizan Kalesinin güneybatısındaki yamaçta bulunmaktadır. Türbenin kitabesi bulunmadığından yapım tarihi ile ilgili kesin bir tarihlendirme yapılamamaktadır. Ancak türbede kullanılan teknik, malzeme ve planının Osmanlı hakimiyeti dönemindeki mimarilerle benzer özellikler göstermesinden dolayı XVII. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilmiştir. Güneyinde köy evlerinin bulunduğu Yukarı Türbe'nin giriş kapısı batı duvarına konumlandırılmıştır. Dıştan 9.00 x 9.00 m ölçülerindeki yapı kare planlıdır. Köşelerindeki tromplarla sekizgen yapıya geçilmiştir.[205] Kesme taş malzeme kullanılarak yapılan türbenin dış kaplamalarının çoğu dökülmüştür. Doğu duvarının denk geldiği kısım yamacın yukarı kısmına denk geldiği için dıştan duvar yüksekliği yok denecek kadar azdır.

Fotoğraf 3.5: Yukarı Türbe Güney ve Kuzey Duvarları (N. Vural 2024)

[205] Tuncer, 128.

Türbenin havalandırma ve aydınlatması kuzey ve güney duvarında 0.70 m ölçülerinde birer mazgal pencere ile sağlanmaktadır.[206] Günümüzde kuzeydeki mazgal pencere açıklığı taşlarla kapatılmıştır. Pencerelerin kaplamaları tamamen yok olmuştur. Türbenin birçok bölümü yıkılmaya yüz tutmuştur. Batıya konumlandırılan kapının etrafı moloz taşlarla örtülmüş, giriş tahta bir kapıyla kapatılmıştır. Harap durumdaki tahta kapıdan içeri girildiğinde kare planlı bir iç mekân görülmektedir. Türbenin içi 6.00 x 6.00 m ölçülerinde olup köşelerden tromplarla örtü kısmı oluşturulmuştur. Üstü 5.60 m çapındaki bir kubbeyle tamamlanmıştır. Dıştan kare piramit külahla örtülü olan Yukarı Türbe'nin duvarları 1.50 m kalınlığındadır.[207]

Fotoğraf 3.6: Yukarı Türbe Külah (N. Vural 2024)

Aşağı Türbe'de olduğu gibi bunda da bir mihrap bulunmaktadır. Köşelerde düzgün kesme taşa yer verilirken aralarda moloz taş kullanılmıştır. Kubbe kısmında da düzensiz moloz taşlar bulunup duvar taşlarına göre daha küçük ebattadır. Dış

[206] Top, Kılıç, ve Karaca, "Van'da Ortaçağ Ve Sonrasi Yapilar", 260.

[207] Kulaz, "Zernek ve Pizan'daki Mimari Eserler", 50-52.

kaplamanın tamamının daha önce düzgün kesme taş olduğu ve bunların zamanla yıkıldığı anlaşılmaktadır. Yerli halkın imkanları dahilinde tadilata başladığı fakat pek fazla ilerleyemedikleri belirtilmiştir. Türbe Osmanlı dönemi etkilerini yansıtması açısından oldukça önemlidir. Yapıda herhangi bir tezyinata rastlanmamıştır.

3.3. Hoşap Hasan Bey Kümbeti

Van'ın Gürpınar ilçesinde, Van-Hakkâri karayolunun Hoşap (Güzelsu) girişinin kuzeyinde yer alan Hoşap Hasan Bey Medresesinin içinde bulunmaktadır. Medrese avlusunun doğusunda beş, batısında dört hücre yer almaktadır.[208] Medresede yer alan kitabeye göre H. 971 (M. 1563) yılında Mahmudî Ivaz Bey'in oğlu Hasan Bey tarafından yaptırılmıştır. Hasan Bey Türbesinin de Hasan Bey'in oğlu Şir (Aslan) Bey tarafından 1585'te (XVI. yy) yaptırıldığı tahmin edilmektedir.[209] Cafer Paşa tarafından Hoşap'a getirilen Hasan Bey'in naaşı medresenin güneybatısında inşa edilen türbeye defnedilmiştir. Kitabede adı geçen Hasan Bey, Mahmudî beylerinden olup 1548 yılında Kanuni Sultan Süleyman'a tabi olarak Osmanlı Devleti'ne hizmet etmiştir.[210]

---

[208] Top, Kılıç ve Karaca, "Van'da Orta çağ ve Sonrası Yapılar", 298.

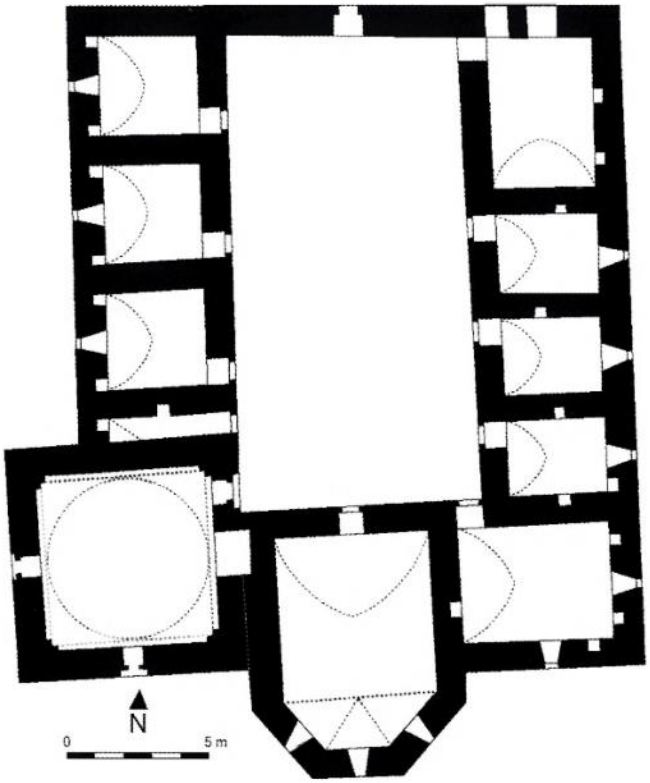
[209] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 87; Aytekin, "Van İlinde Kümbetler Anıt Mezarlar", 30.

[210] Şahabettin Öztürk ve R.Eser Gültekin, "Van-Gürpınar/Güzelsu/Hoşap Hasan Bey Medresesi Koruma Sorunları ve Öneriler" (V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu=The Fifth International Symposium of Van Lake Region 09-13 June 2009-Van, Van, 2010), 239.

Fotoğraf 3.7: Hasan Bey Medresesi Kuzeyden Görünümü

Kaynak: Tuncer, "Van Yöresinde Bilinmeyen Bazı Yapılarımız", 132; Top, Kılıç ve Karaca, "Van'da Orta çağ ve Sonrası Yapılar", 297.

Çizim 3.2: Hasan Bey Medresesi ve Türbe Planı

Kaynak: Abdüsselam Uluçam, "Eski Van'daki Mimari Anıtlar". *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, sy 32 (1996): 19-24.

Kitabe günümüzde koruma altına alınarak Hoşap'taki ilkokulun bahçesinde bulunduğu belirtilse de okul yıkılıp yeni bir yere taşındığından günümüzde kitabeye ulaşılamamıştır. Medresenin kitabesi mermer üzerine, Arapça sülüs hatla yazılmış, 0.25x0.85m ebatında iki satır halindedir.[211]

Kitabede: "Ey bu yapıya bakanlar biliniz ki bu medrese H. 971 (1563) yılında Ivaz oğlu Hasan Bey tarafından Allah için (Onun rızasını maksat ederek) yaptırılmıştır." yazmaktadır.[212]

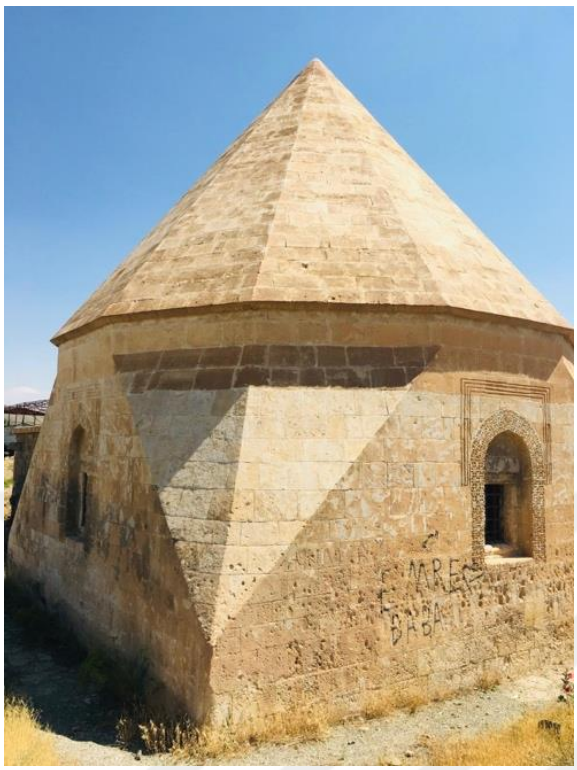
Fotoğraf 3.8: Hasan Bey Medresesi ve Türbesi İç Mekân (N. Vural 2024)

Türbede yakın zaman bir restorasyonun yapıldığı gözlemlenmekle beraber tarihine ulaşılamamıştır. Türbe, medresenin güneybatı köşesine sonradan eklenmiştir. Medresedeki mescidin batı duvarına yapılmış olup dıştan 8.32x32 m ölçülerindeki türbe, kare planlı ve tek katlıdır. Türbenin kuzey ve doğu cepheleri medreseye bitişik olup güney ve batı cepheleri dış duvarları oluşturmaktadır. Türbenin tamamı düzgün

[211] Mehmet Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine Ait Mimari Eserler* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 45.

[212] Top, 46.

kalker taştan inşa edilmiştir. Duvarlar yaklaşık 1.00 m kalınlığındadır. Türbenin kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğusunda çift yüzlü köşe pahları yer almaktadır.

Fotoğraf 3.9: Hasan Bey Türbesi Güney ve Batı Cephe Görünümü (N. Vural 2024)

Türbe kapısı medrese avlusunun batı duvarının güney kısmında yer almaktadır. Kapı, sivri kemere yerleştirilmiş, dikdörtgen biçiminde ve tahtadan yapılmıştır. Aydınlatma ve havalandırma güney ve batı duvarlarına açılan, içten basık kemerle kapatılmış birer pencereyle sağlanmaktadır.[213] Kapı girişinin sol tarafında mihrap yer almaktadır.

[213] Top, 48.

Fotoğraf 3.10: Hasan Bey Türbe Kapısı (N. Vural 2024)

Pencereler dıştan sivri kemerli, ters "U" şeklinde kaval silmelerle çevrelenmiştir.[214]

Fotoğraf 3.11: Hasan Bey Türbesi Batı Penceresi (N. Vural 2024)

[214] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 87.

Türbe düz kesme taşlarla, içten kubbe dıştan külah ile örtülüdür. Hasan Bey Kümbeti'nin üzerindeki kubbe 5.75 m çapındadır.[215] Kubbe gri ve beyaz tonlardaki kemerler üzerine oturtulmuştur. Taşların diziliminde ardışık bir sistem kullanılmıştır. Duvar kısmındaki beyaz taşların arası pembe renkli taşlarla bezenerek polikromi işçiliği örneği sergilenmiştir.[216] Türbenin iç mekânından kubbeye geçiş aslan göğsü olarak bilinen bingilerle sağlanmıştır.[217] Türbenin içinde herhangi bir mezar ya da sandukaya rastlanmamıştır.

3.4. Erciş Haydar Bey Türbesi

Van'ın Erciş ilçesinde eskiden köy, günümüzde ise mahalle olan Haydar Bey mahallesi mezarlığında yer almaktadır. Haydar Bey'in Horasan beylerinden olduğu ve Hoca Ahmet Yesevi'nin soyundan geldiği düşünülmektedir. [218] Türbenin Osmanlıya bağlı olarak hüküm süren Mahmûdî beylerinden Hasan Bey için oğlu Şir (Aslan) Bey tarafından 1585'te yaptırılmış olabileceği de düşünülmektedir.[219] Günümüzde ziyaret edilen türbeyle bir ilgisi olmayan türbenin asıl yeri mezarlığın kuzeyinde yer almaktadır.

[215] Kadir Pektaş, "Van'ın Tarihi Eğitim Yapıları Van Medreselerinden Arta Kalanlar", *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, sy 32 (1996): 39.

[216] Ercan Çalış ve Resul Yelen, ed., *Sanat ve Kültür Tarihi Araştırmaları*, 1. bs (İstanbul: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2020), 348.

[217] Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine Ait Mimari Eserler*, 48.

[218] Top, Kılıç ve Karaca, "Van'da Orta çağ ve Sonrası Yapılar", 273.

[219] Aytekin, "Van İlinde Kümbetler Anıt Mezarlar", 30.

Fotoğraf 3.12: Günümüzde Haydar Bey Türbesi Olarak Ziyaret Edilen Yer (N. Vural 2024)

Kesme taştan inşa edilen ana mekânın gövde kısmı tamamen yıkılmış ve geriye pek iz kalmamıştır. Herhangi bir sanduka ya da kitabeye rastlanmayan yapının Zortul Kümbeti ile aynı dönem olan XV. yüzyıl başlarında inşa edildiği tahmin edilmektedir.[220] Bekirhan Van Gölü Havzası ve Erciş Tarihi isimli kitabında Hoca Ahmet Yesevi'nin talebelerinden olan Haydar Baba isimli gazi-derviş, alperene ait olduğunu bildirmektedir. Ayrıca türbe etrafındaki kırılan mezar taşlarından birinin üzerinde Abdurrahman bin Avf, bir diğerinin üzerinde Arap Baba yazmasından dolayı Haydarbey Türbesi Mezarlığı'nın İslam fütuhatı sıranda kurulduğunu öne sürmektedir. Bunun yanında İslami fetihlerin olduğu zamanlarda Hz. Osman'ın oğlunun da buradaki fetihlere katıldığı ve Haydar Bey Mezarlığında medfun olduğunu yazmaktadır.[221] Karakoyunlu Tarihi isimli kitabında da Memlüklüler döneminde Halep valisi olan Yeşbek'in 1470 yılındaki Erciş'e geldiğinde ziyaret ettiği köy ve

[220] Top, Kılıç ve Karaca, "Van'da Orta çağ ve Sonrası Yapılar", 273.

[221] Bekirhan, *Van Gölü Havzası ve Erciş Tarihi,* 220.

türbeden “Baba Haydar Köyü” olarak söz ettiğini belirtmektedir.[222]

Fotoğraf 3.13: Haydar Bey Türbesi Kalıntıları

Kaynak: Bünyamin KARA’nın arşivinden.

Haydar Bey türbesinin günümüzde sadece bir kısmı mevcuttur. Kare planlı ve kesme taştan yapılan türbenin kaplama taşları sökülmüş ve kaçak kazılar nedeniyle tamamen tahrip olmuştur. Cenazelik olduğu düşünülen kısmın dış duvarları dolgu duvar tekniğiyle kesme taş kaplamalıdır. Cenazeliğin üzeri beşik tonoz örtülüdür.

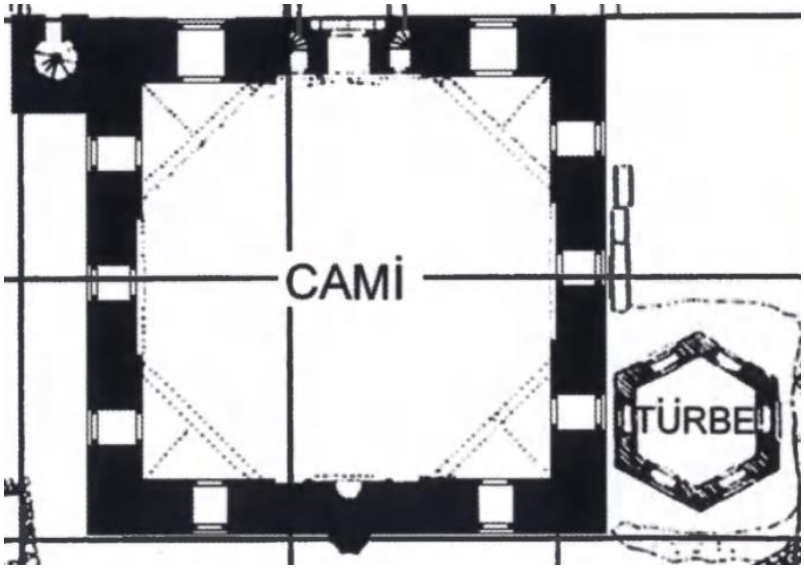
Fotoğraf 3.14: Haydar Bey Türbesi Kalıntıları

Kaynak: Bünyamin KARA’nın arşivinden.

[222] Bekirhan, *Doğu’nun Beyleri Karakoyunlular*, 184.Bekirhan, *Kara Koyunlular Tarihi*, 188.

3.5. Hüsrev Paşa Türbesi

Türbe eski Van şehrinde bulunan Hüsrev Paşa Külliyesi içerisinde bulunmaktadır. Külliyede ayrıca cami, sibyan mektebi, imaret, medrese ve han bölümleri de bulunmaktadır.[223] Hüsrev Paşa Türbesi Van Kalesi yakınında bulunan ve halk arasında Hüsreviyye ve Kurşunlu Camii olarak da anılan Hüsrev Paşa Camii'nin doğusunda yer almaktadır.[224]

Çizim 3.3: Hüsrev Paşa Camii ve Türbe Planı

Kaynak: Abdusselam Uluçam, 2000, çiz.8.

lll. Murat döneminde Beylerbeylik yapan Köse Hüsrev Paşa (ö.1587) tarafından inşa ettirildiği düşünülmektedir. Türbenin kitabesine göre 6 Muharrem 996 yılında (7

[223] Osman Aytekin, "2011 Van Depreminin Yöresindeki Kültür Varlıklarına Olan Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1, sy 1 (2012): 1084.

[224] Uluçam, *Ortaçağ ve SonrasındaVan Gölü Çevresi Mimarlığı I Van*, I.Cilt:40.Şahabettin Öztürk, "Van Hüsrev Paşa Külliyesi Camii Koruma ve Onarım Çalışmaları", *Journal of Turkish Studies* Volume 15 Issue 2 (01 Ocak 2020): 1243, https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.40204.

Aralık 1587) Mardinli Mimar Abdullah Oğlu Şaban tarafından inşa edilmiştir.[225] Kitabeye göre yapım tarihi XVII. yüzyıla tekabül etmektedir. Vefat tarihi ebced hesabıyla yazılan Beylerbeyi Köse Hüsrev Mehmet Paşa, Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerindendir. Devşirme olduğu ve Enderun Mektebinde yetiştikten sonra devletin farklı kademelerinde görev aldığı belirtilmektedir. 1572-1576 ve 1583 yıllarında üç kez bazı kaynaklarda da 1562-1586 yılları arasında 6 kez[226] Van Beylerbeyliği görevinde bulunmuştur.[227] Beylerbeylik görevlerinin tamamını doğudaki Serhad vilayetlerinde tamamlamıştır.[228] Diyarbakır Beylerbeyi iken 1587'de Safevi Devleti ile girdiği savaşta 6 Muharrem 996 tarihinde şehit düşmüştür. Van ilinde kendi yaptırdığı Hüsrev Paşa Külliyesi içerisindeki caminin doğusuna bitişik kümbete vasiyeti gereği defnedilmiştir.[229] Saî Çelebi'nin kaleme aldığı Tühfet'ül Mi'marin'de geçen Hüsrev Paşa Külliyesi Mimar Sinan eserleri arasında 72. sırada geçmekle beraber daha sonra üzeri çizilmiştir.[230] Külliyenin Mimar Sinan'ın eserleri arasında yer aldığı bildirilmekle beraber Mimar Sinan'ın bu eserlerin yapıldığı tarih aralığında Van'da olmaması[231] ve merkeze uzak olan yapıların sadece planlarını çizip gönderdiği

[225] Belli, "Van Hüsrev Paşa Camisindeki Taş, Çini ve Kalem İşi Süslemelerin Bozulma Nedenleri", 19.

[226] Ağaoğlu, "Van'da Bulunan Osmanlı Vakıfları", 49.

[227] Öztürk, "Eski Van Şehri'ndeki Türbe ve Kümbetler", 483.

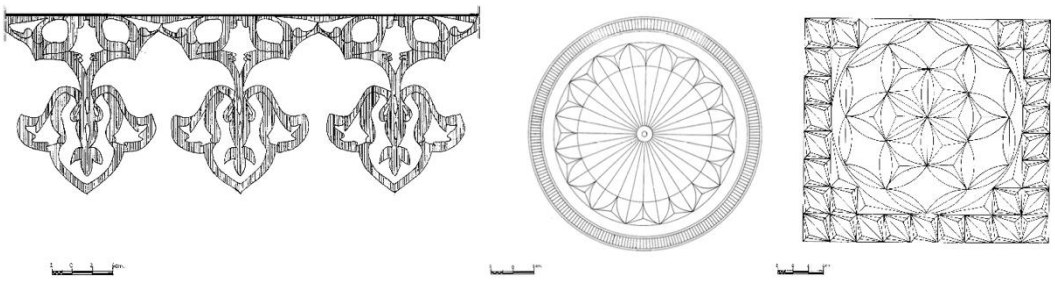
[228] Salih Uluçay, "El Aman Hanı ve Köse Hüsrev Paşa Üzerine Bir Değerlendirme", *Bitlis Eren Üniversitesi SBE Dergisi* 1, sy 1 (2012): 73.

[229] Öztürk, "Eski Van Şehri'ndeki Türbe ve Kümbetler", 484; Abdulkasım Gül, "Van Beylerbeyi Köse Hüsrev Paşa", içinde *Van Beylerbeyi Köse Hüsrev Paşa* (11Th Internatıonal Conference On Socıal Scıences & Humanıtıes, Muş, 2023), 200.

[230] Belli, "Van Hüsrev Paşa Camisindeki Taş, Çini ve Kalem İşi Süslemelerin Bozulma Nedenleri", 14.

[231] Ağaoğlu, "Van'da Bulunan Osmanlı Vakıfları", 49.

ve yapıların mahalli ustalar tarafından yapıldığı bilinmektedir.[232] Hüsrev Paşa Cami ve türbe restorasyonu 2006-2009 yılları arasında yapılmıştır.[233]

Çizim 3.4: Hüsrev Paşa Türbesi Süsleme Detayları

Kaynak: Şahabettin Öztürk, "Eski Van Şehrin'deki Türbe Ve Kümbetler", *Journal of International Social Research* 13, sy (13/73) Art (01 Ocak 2020): 721.

Tüm cepheleri simetrik bir şekilde tasarlanmıştır. Hüsrev Paşa Camisinin güneydoğusunda bulunan türbe 1.10 m kalınlığında duvarlara sahiptir. Kümbet düzgün kesme taş malzemeden yapılmış 3.56 m kenar açıklığında, altıgen planlı olup üstteki her cephesine üç dilimli kemer eklenmiştir. Kümbetin kenarları pahlanarak onikigen planlı taş kaplamalı piramidal külahla örtülmüştür. Kümbetin içi ve kubbe kısmı kireç ile sıvanmıştır. İç kısmı da içten altı dilimli, yarıçapı 1.98 m olan kubbe ile örtülüdür. Tüm kenarların aralıklarına 0.97m genişliğinde, ahşap doğramalı, metal korkuluklu pencereler yer almaktadır. Kuzeydoğu bölümü hariç diğer üst tarafların tamamında 0.45 m ebatlarında beş adet pencere bulunmaktadır. Kümbetin ortasında bir sıra yükseltilmiş zeminin ortasına ceviz ağacından imal edilmiş bir sanduka

---

[232] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 85; Aptullah Kuran, "Mimar Sinan'ın Eserleri ve Camileri Konusunda Kısa Bir Değerlendirme", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi: Beşeri Bilimler=Boğaziçi University Journal:Humanities* IV-V (1977 1976): 89.Fatih Pulat, Murat Yakar, ve Ali Ulvi, "Yersel Fotogrametrik Yöntem Kullanılarak Fotogrametrik Yazılımların Karşılaştırılması: Hüsrev Paşa Camii Örneği", *Türkiye Fotogrametri Dergisi* 4, sy 1 (30 Haziran 2022): 33.

[233] Öztürk, "Eski Van Şehri'ndeki Türbe ve Kümbetler", 665; Öztürk, "XVI-XIX. Yüzyıllarda Van Mimarisi", 721.

yerleştirilmiştir. [234] Türbenin içi tamamen sıvanmış ve zeminin tamamı taş ile döşenmiştir.[235]

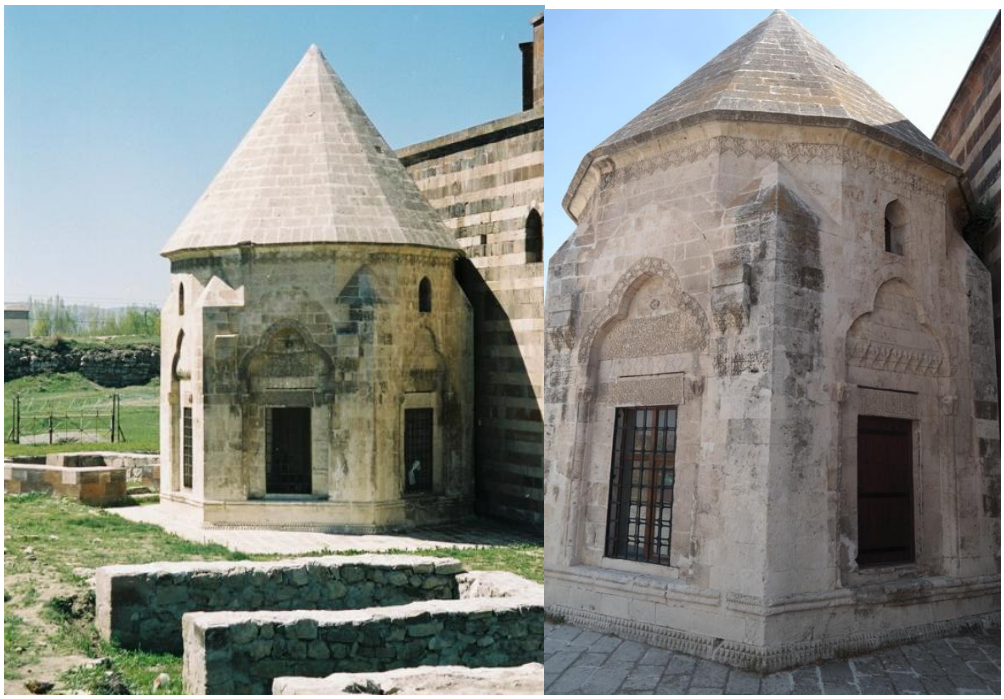

Fotoğraf 3.15: Hüsrev Paşa Türbesi Sandukası (N.Vural 2024)

Kuzeydoğuda yer aldığı söylenen taç kapının yerinde günümüzde pencere yer almakta ve kapı kısmı süslemenin daha az olduğu kuzeyde konumlandırılmıştır.

[234] Öztürk, "Eski Van Şehri'ndeki Türbe ve Kümbetler", 484.

[235] Mehmet Top, "Van'ın Kültürel Mirasının Korunması ve Kullanımı Üzerine Değerlendirme: Eski Van Örneği" (V. Uluslararasi Van Gölu Havzası Sempozyumu, Van, 2009), 304.

Fotoğraf 3.16: Hüsrev Paşa Türbesi Kuzeydoğudaki Kapı ve Günümüzdeki Kapı (N.Vural 2024)

Türbede beş pencere olup eskiden kapı olarak kullanılan bölümde pencere yer almamaktadır. Beş pencereden camiye bitişik olan taraf camiye giriş olarak da kullanılmaktadır. Giriş kapısı taç kapının olduğu kuzey yönde olmasına rağmen batı penceresinden camiye giriş sağlanmıştır. Taç kapının olduğu yer de pencere olarak kullanılmaktadır.[236] Eskiden taç kapının olduğu yerde tek kubbeli bir girişin bulunduğu fakat daha sonra yıkıldığı belirtilmiştir. Bu kısımda taç kapı açıklığının üstünde lento taş bulunmaktadır. Bu açıklığı kapatmak için daire ve bitkisel dolgulu geometrik şekillerle bezeme yapılmıştır. Kitabe ve kenarlarında birer satırlık yazının da bulunduğu bu yüzeyin yan taraflarında da zengin bitkisel tezyinat uygulanmıştır. Hemen üstünde de çiçeklerle dolu bir vazo tasviri bulunmaktadır.

[236] Abdüsselam Uluçam, "Eski Van'daki Mimari Anıtlar", *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, sy 32 (1996): 23.

Fotoğraf 3.17: Hüsrev Paşa Türbesi Kitabesi ve Yanlarda Yer Alan Yazılar (N.Vural 2024)

Kitabe sülüs hatla yazılmış olup 96x50cm ölçülerinde kabartma tekniği ile yazılmıştır. Kitabede; "Hüsrev, ebedi istirahatgâhının cennet olması için duâlar sanadır. Meçhul bir ses tarihini şöyle söyledi: Allah'a hamd olsun ki mekânı cennet oldu. 991" yazmaktadır. Sağ üst tarafında yer alan kitabe de kabartma tekniği ile yazılmış ve 65x24 ebatlarındadır. Orada da türbenin banisi yazmaktadır. Yazıda "Abdullah oğlu Mardinli Şabanı'ın eseridir" ibaresi yer alır. Sol üst kısımdaki kitabe de diğerleri gibi kabartma tekniği kullanılmış olup 50x20 cm ölçülerinde taş blok üzerine işlenmiştir. Burada da "Mü'min iki cihanda da diridir." yazmaktadır.[237]

Türbenin her batı yüzeyi hariç her yüzeyde dilimli kemer yer alır. Bu kemerlerin üzeri

[237] Güneş, "Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı", 131-33.

şematik palmetlerle bezenmiştir. Saçak kısmındaki bitkisel kuşakta da mahalli olduğu düşünülen şematik palmetlere rastlanmaktadır. Tüm pencerelerin lento taşlarında da bitkisel motiflerle çevrelenmiştir. Ayrıca lento taşların üzerinde birer sıra mukarnaslı küçük silme ile sağır dilimli kemer yer alır.

Fotoğraf 3.18: Hüsrev Paşa Türbesi Doğu Penceresi (N.Vural 2024)

Türbede kaide yatay bir şekilde iki kaval silme ile son bulur. Türbenin her kenarında gövde kısımları balık pulu süslemeli olan birer sütunce yer aldığı belirtilse de bu süslemeler tahrif olduğundan sütunlarda herhangi bir süslemeye rastlanmamıştır.[238] Türbeye camiden de giriş yapılmaktadır. Van'da yapılan 1915 Ermeni soykırımından Hüsrev Paşa Külliyesi de nasibini almış ve Ermeniler tarafından tamamen tahrip edilmiştir.[239] Yapı Van'daki ilk Osmanlı dönemi anıt mezar oluşu ve tezyinatının yöreselliği, süslemesiyle Selçuklu ve planıyla Osmanlı özellikleri göstermesinden dolayı büyük önem arz etmektedir.[240]

---

[238] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 85-86.

[239] Ağaoğlu, "Van Şehir Dokusu ve Tarihi Eserlerinin Tahrip Edilmesinde Ermenilerin Rolü", 329.

[240] Aytekin, "Van İlinde Kümbetler Anıt Mezarlar", 29.

Fotoğraf 3.19: Hüsrev Paşa Türbesi'nden Cami İçine Açılan Kapı (N.Vural 2024)

3.6. Şeyh Abdurrahman Gazi Kümbeti

Kümbet, Van Kalesi'nin kuzeydoğusunda, Analı Kızlı olarak adlandırılan açık hava tapınağının hemen altında Abdurrahman Gazi Mescidi ile Galip Paşa Türbesi'nin ortasında yer almaktadır. İnşa tarihi tam olarak belli olmamakla beraber kapının üzerinde yazıları kısmen silinmiş bir yazıt bulunmaktadır. Yapı tek katlı olup sekizgen planlı bir gövdesi vardır. 1982 yılında yanında bulunan mescit ile yenilenerek kümbetten bir kapı ile mescide geçiş sağlanmıştır. Yapının içinde Şeyh Abdurrahman Gazi'ye ait sanduka yer almaktadır.[241] Yapının en önemli özelliği manevi bir şahsiyete ait olmasıdır.

[241] Top, Kılıç, ve Karaca, "Van'da Ortaçağ Ve Sonrasi Yapilar", 228.

Fotoğraf 3.20: Şeyh Abdurrahman Gazi'nin Sandukası (N.Vural 2024)

Kaynaklarda Şeyh Abdurrahman Gazi'nin (XV.yy) Bağdat'tan Van'a gelerek Van halkını irşat ettiği bilinmektedir.[242] Van halkı nezdinde evliya düzeyinde saygı gören Şeyhin Bağdat'tan geldikten sonra valilik ve kale muhafızlığı yaptığı bilgiler arasında yer almaktadır. Salname ve Vakıf Defterlerine bakıldığında Osmanlı Dönemi'nde bir zaviye olduğu anlaşılmaktadır. "Şeyh Abdurrahman Gazi Mescid-i Şerifi ve Zaviyesi adı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakfiyeler İndeksi'nde yer almaktadır.[243] Vakfın çok zengin olduğu, yaklaşık iki bin parça taşınmazının olduğu fakat XX. yüzyılda yağmalandığı Şeyh Abdurrahman Gazi'nin soyundan geldiğini belirten Aydın Talay'ın anlatımı ve listelediği belgelerden anlaşılmaktadır. Kitabesinde yer alan bilgilere göre 1710 yılında Van Kalesi'nin kuzeydoğusuna inşa edilmiştir.

[242] Öztürk, "Eski Van Şehrin'deki Türbe Ve Kümbetler", 497.

[243] Talay, *Bizim Eller Van*, 171-74.

Fotoğraf 3.21: Şeyh Abdurrahman Gazi Kümbeti Kitabesi (N.Vural 2024)

Rus ve Ermeniler tarafından tahrip edildikten sonra uzun süre yanmış olan dört dikme halinde kalan yapı 1982'de Aydın Talay ve Van'ın önde gelenlerinin kurmuş olduğu bir dernek vasıtasıyla restore edilmiştir.[244] Bazı kaynaklarda Hacı Abdurrahman Baba Kümbeti olarak da bilinmektedir. Yapının çatı kısmı piramidal külah şeklinde olduğundan dolayı kümbet olarak anılması daha doğrudur.[245] Şeyh Abdurrahman Gazi Kümbeti Urartu kutsal alanı olarak bilinen bölgenin kuzeyinde, ova seviyesinde, bir cami, iki türbe ve mezarlıktan oluşan bir yapılar grubunda yer almaktadır.

[244] Ağaoğlu, "Van Şehir Dokusu ve Tarihi Eserlerinin Tahrip Edilmesinde Ermenilerin Rolü", 332-33.

[245] Öztürk, "Eski Van Şehrin'deki Türbe Ve Kümbetler", 497.

Fotoğraf 3.22: Şeyh Abdurrahman Gazi ve Galip Paşa Kümbetleri (N.Vural 2024)

1970'li yıllarda Kümbete bitişik yapılan cami Şeyh Abdurrahman Gazi'nin adını taşımaktadır.[246] 1915 Rus işgalinde yapılar tahrip edilerek terk edilmiştir. Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 1982-83 yılları arasında yeniden inşa edilmiştir.[247] Caminin yapıldığı dönemde kümbette restorasyon yapılarak tamamen yenilenmiştir. Restorasyon esnasında saç levhalarla kaplı olan çatı yerine tamamen taş malzemeden yapılan konik külah ile kapatılmıştır.[248] Kümbetin kuzeyinde sonradan inşa edilen Galip Paşa Kümbeti, doğusunda tek kubbeli, duvarları Ahlat taşından olan bir mescit inşa edilmiştir. Kümbet sekizgen planlı olup her kenarında birer menfez pencere bulunmaktadır. Yapının dış cephesinde tek sıra halinde sathi kemer dizisinde oluşan süsleme bulunmaktadır.

---

[246] Sirel, "Anali Kizli Kutsal Alani Şeyh Abdurrahman Gazi", 921.

[247] Öztürk, "XVI-XIX. Yüzyıllarda Van Mimarisi", 711.

[248] Sirel, "Anali Kizli Kutsal Alani Şeyh Abdurrahman Gazi", 921-22.Uluçam, *Ortaçağ ve SonrasındaVan Gölü Çevresi Mimarlığı I Van*, I.Cilt:60.

Fotoğraf 3.23: Şeyh Abdurrahman Gazi Kümbeti Dış Cephe (N.Vural 2024)

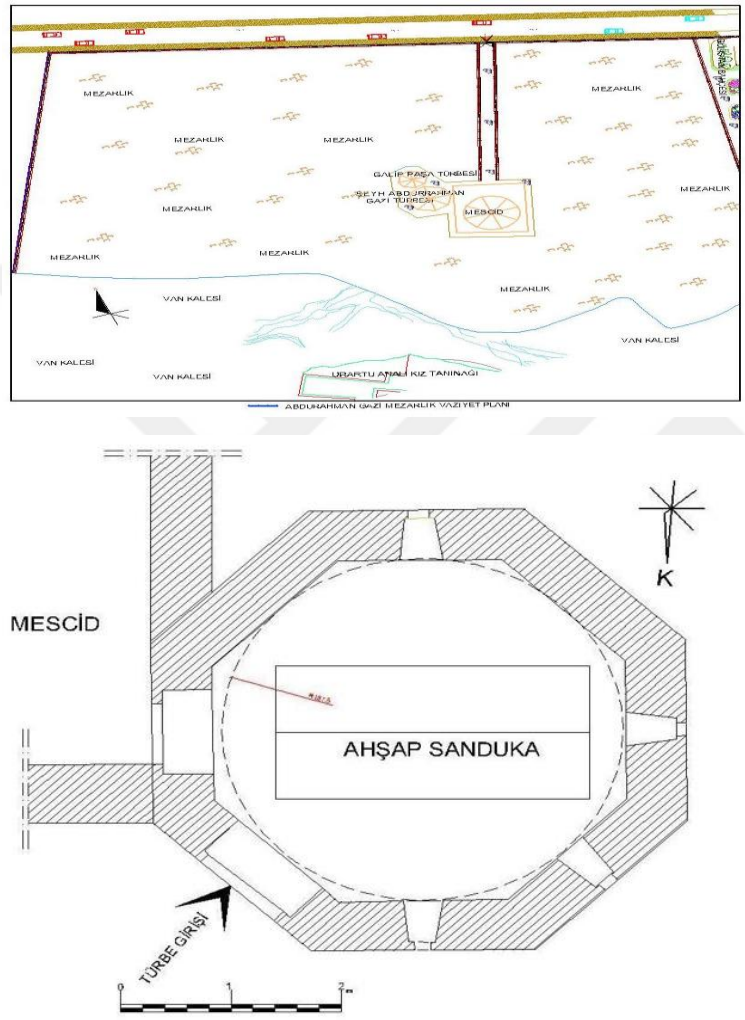
Kümbetin inşa tarihi ile ilgili kesin bir bilgi mevcut değildir. Abdurrahman Gazi Kümbetinin dış kenar uzunluğu yaklaşık 2.00 m olup giriş kapısı doğu kısmındaki 0,90 m genişliğindeki kapı ile sağlanmaktadır.

Fotoğraf 3.24: Şeyh Abdurrahman Gazi Kümbet Kapısı (N.Vural 2024)

Kümbetin inşası kahverengi Ahlat taşı (Andezit Tüf) olarak bilinen kesme taş malzemeden yapılmıştır. Türbenin zemin kaplamasının ortasında 1.40x2.85 m

ölçülerinde ahşap sandukası yer almaktadır. İç mekân aydınlatması üst plan kotunda yer alan dört adet mazgal penceresi ile sağlanmaktadır. Kireç katkılı harç ile sıvalı olan kubbesi içten 3,65 m çapındadır. Yapının duvarları sekizgen planlı olup kademeli düz bir saçak yardımıyla piramidal külaha geçiş yapmaktadır. Abdurrahman Gazi Kümbeti ve çevresinde bulunan tarihi mezarlık çok sayıda yerli halk tarafından ziyaret edilmektedir.[249]

Çizim 3.5: Şeyh Abdurrahman Gazi Kümbeti Vaziyet ve Kümbet Planları

Kaynak: Şahabettin Öztürk, "Eski Van Şehrin'deki Türbe Ve Kümbetler", *Journal of International Social Research* 13, sy (13/73) Art (01 Ocak 2020): 498-99.

[249] Öztürk, "Eski Van Şehrin'deki Türbe Ve Kümbetler", 498-99.

3.7. Galip Paşa Kümbeti

Kümbet İpekyolu ilçesi Eskişehir Mahallesi, Şeyh Abdurrahman Gazi türbesinin batısında hemen bitişiğinde yer almaktadır. Mülkiyeti Şeyh Abdurrahman Baba Vakfı'na ait olup anıt yapılar arasında yer almaktadır. Sekizgen planlı kümbetin inşa tarihi ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Kümbetin mimari ve yapım olarak teknik özelliklerine bakıldığında XVI. veya XVII. yüzyıl başlarına tarihlendirilmektedir. Bazı kaynaklar yapımının XIX. yüzyıla tekabül ettiğini belirtmektedir.[250] Van'da görevli iken ölen Galip Paşa'ya ait olduğu bilinmektedir. Sirel, Eski Van Şehri ve Van Kalesi etrafındaki yapılarla ilgili kesin bir tarihlendirme yapılamayacağını belirtmekle beraber Galip Paşa olarak belirtmenin daha uygun olacağını yazmıştır.[251] Aydın Talay Timuroğullarından şair, edip ve belediye başkanlığı yapmış Galip Paşa olduğunu ifade etmektedir.[252] Tamamen kalker taşından yapılmış olan kümbetin dış kenarları yaklaşık 1.25 m olan yapı sekizgen planlıdır. Giriş kapısı doğu kısmında yer alıp 0.65 m genişliğinde ve tek kanatlıdır. Yapı malzemesi kesme taş olan yapının zemininin ortasında 0.60x1.15 m ölçülerinde ahşap sanduka yer almaktadır. İç kısmı silindirik yapıda olup aydınlatma ve havalandırması üst tarafta yer alan üç adet mazgal penceresi ile sağlanmaktadır. Düzgün kesme taşlarla sade bir biçimde inşa edilmiştir.[253]

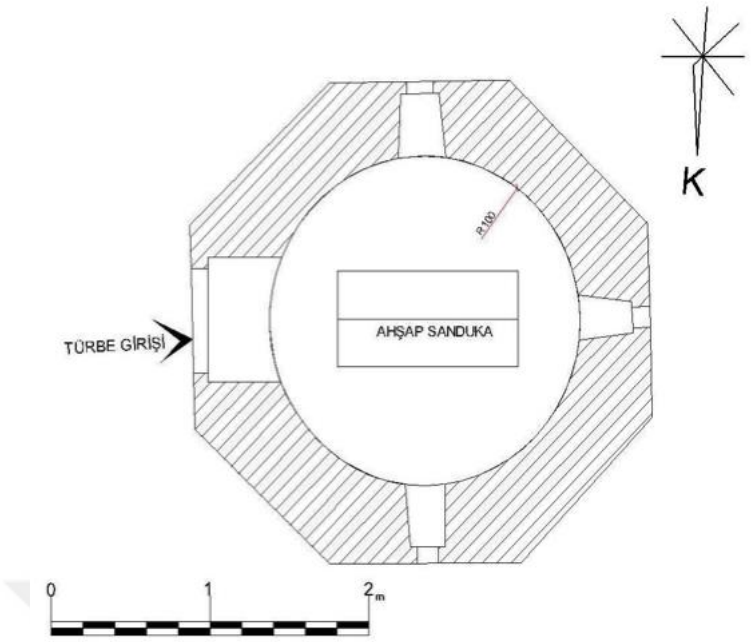
---

[250] Top, Kılıç ve Karaca, "Van'da Orta çağ ve Sonrası Yapılar", 229.

[251] Sirel, "Anali Kizli Kutsal Alani Şeyh Abdurrahman Gazi", 922.

[252] Talay, *Bizim Eller Van,* 225.

[253] Top, Kılıç, ve Karaca, "Van'da Ortaçağ Ve Sonrasi Yapilar", 229; Aytekin, "Van İlinde Kümbetler Anıt Mezarlar", 30.

Çizim 3.6: Galip Paşa Kümbeti Planı

Kaynak: Şahabettin Öztürk, "Eski Van Şehrin'deki Türbe Ve Kümbetler", *Journal of International Social Research* 13, sy (13/73) Art (01 Ocak 2020): 499-500.

Kümbetin örtüsü 2.00 m ölçülerinde kireç katkılı bir harç ile sıvanmış piramidal külahlı kubbe ile yapılmıştır. İç duvarlar da tıpkı kubbe gibi sıvanmıştır. Gövdeden külaha geçiş tek kademeli bir saçakla yapılmıştır. Yapıda herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır.[254] Yapı 1980 yılında Abdurrahman Gazi Kümbeti ile restore edilmiştir. Kümbette yatan kişi dini bir kimliğe sahip olmamasına rağmen yerel halk tarafından dua edilip dilek tutulan bir yer olmuş. Dilek tutma esnasında duvara yapıştırılan taşlarla dileğin tutup tutmayacağı anlamı taşımasından dolayı da kümbetin duvarı zamanla küçük oyuklarla dolmuştur. [255] Oyuklar restorasyon esnasında düzeltilse de zamanla halk tarafından yeniden aynı amaçla tahrip edilmiştir. Yapıda herhangi bir tezyinata yer verilmemiştir.

[254] Öztürk, "Eski Van Şehrin'deki Türbe Ve Kümbetler", 499-500.

[255] Sirel, "Analı Kızlı Kutsal Alanı Şeyh Abdurrahman Gazi", 923.

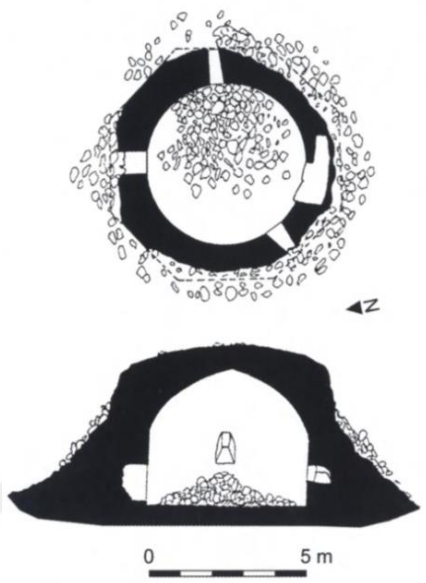

Fotoğraf 3.25: Galip Paşa Kümbeti (N.Vural 2024)

3.8. Bahçesaray Mehmet Çavuş Türbesi

Türbe, Van ilinin Bahçesaray ilçesinin girişinde yer alan İslam mahallesindeki Mir Hasan Veli Medresesi'nin kuzeydoğusuna 2 km mesafede bulunmaktadır. Günümüzde yapı harabe durumda olup kalıntıların üzeri toprak ile örtülüdür. Türbenin sadece kripta bölümünün bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Yapının iki katlı olduğu, gövde kısmının yıkıldığı belirtilmektedir. Sekizgen planlı olan türbenin iç kısmının silindirik olup 5.35 m çapında olduğu ayrıca kapı kısmının kuzey kısmında yer aldığı ve üstünün kubbe ile örtülü olduğu bilinmektedir. Cenazelik kısmının doğu ve batı bölgelerinde

birer mazgal penceresi ile havalandırma ve ışık sağlanmıştır.[256] Türbenin kripta kısmı moloz taşlarla örülmüş olup iç kısmında kireç sıvaları mevcuttur.[257]

Çizim 3.7: Mehmet Çavuş Türbesi Plan ve Kesiti (A. Uluçam 2000, çiz. 36)

Mehmet Çavuş Türbesi Kültür ve Turizm Bakanlığı Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 2017 yılında aldığı kararla koruma altına alındıysa da günümüze kadar herhangi bir restorasyon yapılmamıştır. (Ek:2)

[256] Top, Kılıç, ve Karaca, "Van'da Ortaçağ Ve Sonrasi Yapilar", 251.

[257] Uluçam, *Ortaçağ ve SonrasındaVan Gölü Çevresi Mimarlığı I Van*, I.Cilt:142.

Fotoğraf 3.26: Mir Hasan Zaviyesi ve Mehmet Çavuş Türbesi Kalıntıları

Kaynak: Url 8

3.9. İkiz Kümbetler

Çifte Kümbetler olarak da bilinen İkiz Kümbetler Van İli İpekyolu ilçesi Buzhane Mahallesi Eski Van Şehri Mezarlığı içerisinde bulunmaktadır. Kümbetlerin kitabesi olmadığından kesin inşa tarihi bilinememektedir. Kümbetlerin plan özellikleri göz önünde bulundurulduğu zaman XIV. ve XV. yüzyıla tarihlendirilmekle beraber kümbetlerdeki sade taş işçiliğinden dolayı XVIII. yüzyıla tarihleyen de olmuştur. XVIII yüzyıla tarihlendiren araştırmacılara göre güneydeki kümbet Van'da 10 yıl beylerbeyi görevinde bulunan ve H. 1204 (M.1789) yılında vefat eden Teymur (Timur) Paşa'ya, kuzeyde bulunan kümbetin ise yine Van'da 7 yıl beylerbeyi görevi yapmış Timur Paşa'nın kardeşi olan Ahmed Paşa'ya ait olduğunu belirtilmektedir. Fakat Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1992 yılında yapılan onarımdan sonra güneydeki kümbette Timuroğlu Derviş Mehmed Paşa'nın, kuzeydekinde ise Beylerbeyi Mehmed Emin Paşa'nın medfun olduğu ve XVIII. yüzyılda inşa edildiği

ile ilgili bir tabela yerleştirilmiştir.[258] S. Ağaoğlu ise kümbetlerden birinin Vanlı Beylerbeyi Demir Paşa tarafından 1789 yılında diğerinin ise yine Van Beylerbeyinden olan Ahmet Paşa tarafından 1796 yapıldığını belirtmektedir.[259]

Fotoğraf 3.27: İkiz Kümbetler

Kaynak: Url 9

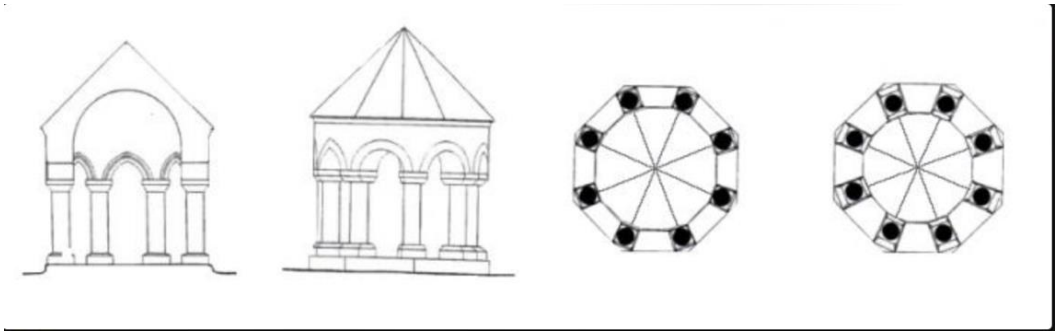
1775 ve 1847 yılları arasında Van'a muhafız olarak atanan Timur Paşa Van'ın mülki idaresini büyük oranda elinde tutmuştur. Kısa sürede Van'daki güç ve nüfuzun adı olan Timurzâdeler özellikle de XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı merkezi hükümetinde büyük rol oynamışlardır. Bu döneme bundan dolayı âyan dönemi denmiştir. Timur Paşa ve ailesinin 1775'ten 1842 yılları sonrasına kadar Van'da idarecilik yaptıkları bilinmektedir.[260]

---

[258] Ebiri, Eriş Kızgın ve Gül, "Eski Van Şehir Mezarlığındaki Mezar Taşları veİkiz Kümbetler", 15.

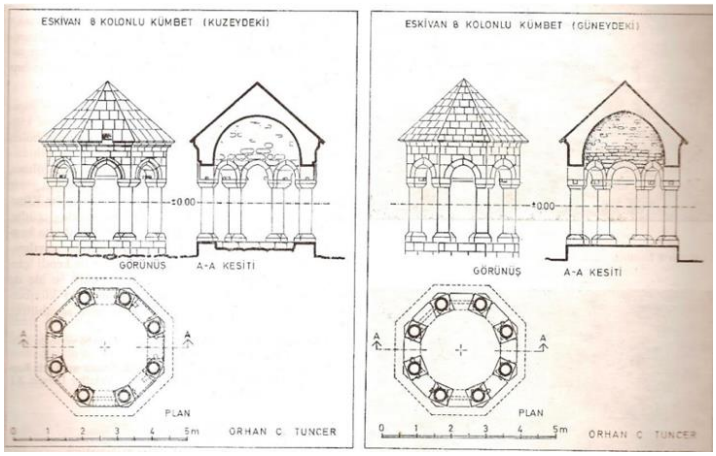
[259] Ağaoğlu, "Van Şehir Dokusu ve Tarihi Eserlerinin Tahrip Edilmesinde Ermenilerin Rolü", 332; Top, Kılıç ve Karaca, "Van'da Orta çağ ve Sonrası Yapılar", 200.

[260] Erdal Çiftçi, "19. Yüzyıl Vanı'nda Âyan Bir Aile: Timurpaşazâdeler", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 58 (31 Aralık 2022): 70-71.

Çizim 3.8: İkiz Kümbetlerin Planı

Kaynak: Url 9

Çizim 3.9: İkiz Kümbetlerin Planı

Kaynak: O. Cezmi Tuncer "Van Yöresinde Bilinmeyen Bazı Yapılarımız". *Sanat Tarihi Yıllığı*, sy 6 (1976).

İkiz kümbetler düzgün kesme taş yapı malzemesinden sekizgen planlı baldaken tarzında yapılmıştır.[261] Kümbetlerin çevresi açık olup sivri kemerlere bağlı sekiz konik şekilli kesme taştan inşa edilmiş külaha sahiptirler.[262]

Teymur Paşa'ya ait olduğu söylenen kümbet 2011 yılında 7.2 ve 5.6 büyüklüğündeki depremlerde hasar görmüştür. Timuroğlu Derviş Mehmet Paşa Kümbeti'nde Van Büyükşehir Belediyesi Tarafından herhangi bir onarım çalışması yapılmamıştır. Baldaken tarzdaki kümbet sekizgen planlı içten kubbe dıştan külahla örtülüdür.

[261] Aytekin, "Van İlinde Kümbetler Anıt Mezarlar", 30.

[262] Öztürk, "XVI-XIX. Yüzyıllarda Van Mimarisi", 736.

Kümbet sekiz adet simetrik 0.47x0.47 m çapında plan ölçülerindeki taş kaplamalı zeminden oluşmaktadır. Kare kaideli, sivri kemerli sütunlarla birbirine bağlanan başlıklar, zeminden 0.30 m yükseklikten pahlanarak sütuna geçiş yapılmıştır. Kemer kısmının bağlantısı metal gergiler ve sivri kemerler yardımıyla yapılmıştır. Kaide üzerinde 0.33 m çapında 1.30 m yüksekliğinde tek parça halinde yuvarlak sütunlar yer almaktadır. 1.06 m yükseklikteki kümbet duvarları kemer başlıklarının üzerinden başlayıp taş malzemeden yapılmıştır. 1.60 m yüksekliğindeki piramidal külaha geçiş üç kademeli, iç bükey bir saçakla düzgün örtülü basık bir tarzda yapılmıştır. Külah düzgün kalker taş örgülüdür.[263]

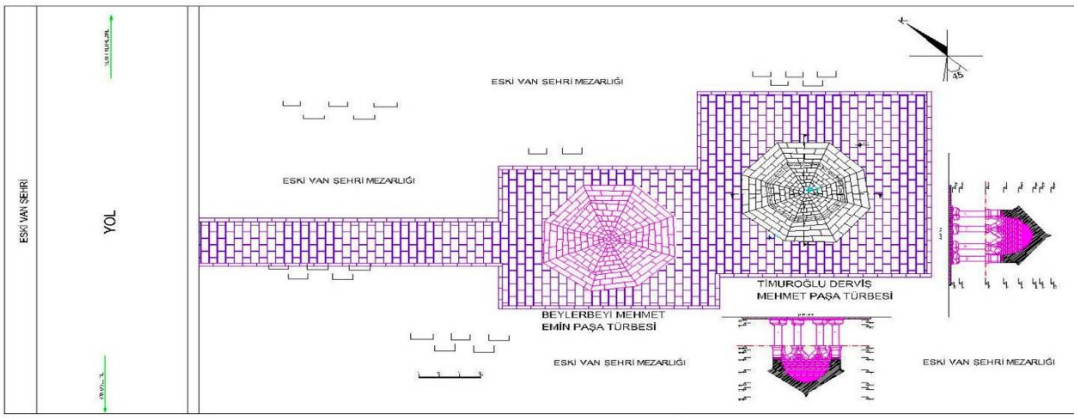

Fotoğraf 3.28: Timuroğlu Derviş Mehmet Paşa Kümbeti Kubbe Görünümü (N.Vural 2024)

Kümbetin içi 2.46 m çapında olup kubbe ile örtülüdür. Buradaki taşlar birbirine metal kenetlerle bağlanmıştır. Kümbetin yapı malzemeleri arasında kireç esaslı harç kullanılıp iç kısmı sıvanmıştır. Kümbetin içinde ve dışında herhangi bir tezyinata rastlanmamaktadır.[264]

[263] Ebiri, Eriş Kızgın ve Gül, "Eski Van Şehir Mezarlığındaki Mezar Taşları veİkiz Kümbetler", 14.

[264] Öztürk, "Eski Van Şehri'ndeki Türbe ve Kümbetler", 493.

Çizim 3.10: İkiz Kümbetler Vaziyet Planı

Kaynak: Öztürk, "Eski Van Şehri'ndeki Türbe ve Kümbetler", 491.

Beylerbeyi Mehmet Emin Paşa'ya ait olduğu söylenen kümbet kuzeyde yer alıp 2011 yılında Van'da meydana gelen 7.2'lik depremde hasar görmüş, 5.6 büyüklüğündeki depremde ise tamamen yıkılmıştır. Oluşan yıkımın üzerinden 13 yıl geçmesine rağmen sadece Van Valiliği ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık Fakültesi'nin ortak çalışmları kapsamında kümbete ait uygulama proje çalışmaları başlatılmış olmasına rağmen bu kurumlar ya da başka bir kurum tarafından bir onarım çalışmasına başlanmamıştır.Timuroğlu Derviş Mehmet Paşa kümbetinden farkı iki ince kemerden meydana gelmiş ve içe doğru inşa edilmiş olmasıdır. Geriye kalan bütün mimari özellikleri aynıdır.[265]

[265] Öztürk, 493-96.

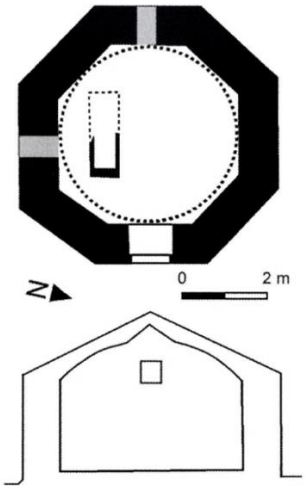
Fotoğraf 3.29: İkiz Kümbetler

Kaynak: Url 9

3.10. Aşağı Tulgalı Köyü (Hüseyin Bey) Kümbeti

Kümbet Van ili Özalp ilçesi Aşağı Tulgalı Mahallesine bağlı Gele Tepesi olarak adlandırılan yerde bulunmaktadır. Yöre halkı tarafından Hüseyin Bey Kümbeti olarak da bilinmektedir. Kümbetin kitabesi olmadığı için banisi ve kimin adına yapıldığı bilinmemektedir. Giriş kapısının sağ tarafındaki taş üzerine h. 1308 yılı yazmaktadır. Bu da miladi 1890-1891 yıllarına tekabül etmektedir. Yerli halk yaklaşık yüz yıl evvel vefat eden Hüseyin Bey adında bir kişiye ait olduğunu belirtmektedirler. Kümbetteki taş işçiliği ya da tezyinatından da herhangi bir işaret olmadığı için yapım zamanı ile ilgili kesin bir tarih verilememektedir. Bundan dolayı yapının Osmanlı Döneminde XVIII. ve XIX. yüzyıllar arasında yapılmış olabileceğine işaret etmektedir.[266]

[266] Top, Kılıç, ve Karaca, "Van'da Ortaçağ Ve Sonrasi Yapilar", 313.

Çizim 3.11: Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti Planı

Kaynak: Kadir Pektaş, "Van'ın Tarihi Eğitim Yapıları Van Medreselerinden Arta Kalanlar" Türkiye iş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi 32 (Van Özel Sayısı), Aralık 1996, s. .39-40.

Kümbet tek katlı olup içten ve dıştan sekizgen planlıdır. Herhangi bir kaide üzerine kurulmayan gövdenin kenar uzunlukları bulunduğu arazi yapısından dolayı 2.50 - 2.54 m arasında değişmektedir. Kümbetin güney kesimi daha yüksekte kalmaktadır. Güneydeki duvar zeminden tek sıra halinde düzensiz bir şekilde dizilmiş 8 sıra halinde kesme taşlardan oluşmaktadır. Doğu duvarının olduğu kısımda da 8 sıra düzensiz kesme taş yer alıp yapıya buradan giriş yapılmaktadır. Kümbetin Batı ve kuzey kısımları daha yukarda yer alıp 6 sıra halinde düzensiz dizilimli kesme taş yer almaktadır. Kapı zeminden 0.6 m yüksekliktedir. Kapı yüksekliği 1.25 m ve kapının üst kısmı yuvarlak kemerli bir yapıya sahiptir.

Fotoğraf 3.30: Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti Kapısı ve Kuzeydoğu Penceresi (N. Vural 2024)

Kümbetin belli bölümleri yer yer yıkılmaya yüz tutmuş ve özellikle pencere açıklıklarının çevresi ile külahın kuzeybatı ile batı kısımlarının birleşimi ve güneybatı köşesindeki taşları döküldüğü için yapıda bozulmalar meydana gelmiştir. Batı, güney ve kuzeydoğu kenarlarının üst tarafındaki saçak altlarına yerleştirilen pencereler sayesinde kümbetin içi aydınlatılmıştır.

Fotoğraf 3.31: Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti Kuzeybatısı (N. Vural 2024)

Fotoğraf 3.32: Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti Güneydeki Pencere (N. Vural 2024)

Fotoğraf 3.33: Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti Kapıdan Görünümü (N. Vural 2024)

Kümbetin dışındaki düzensiz yapım içte de devam ediyor. İç duvarlar sekizgen ve dağınık bir düzende inşa edilmiştir. Ölçü uyumuna dikkat edilmeyen yapıda tamamen moloz taş kullanılarak özensiz bir işçilik görülüyor. Taşların üzerine herhangi bir sıva uygulaması yapılmamış ve taşlar olduğu gibi bırakılmıştır. Kümbetin duvarlarında restorasyon izlerine rastlamamakla beraber kubbe kısmından düşen taşları sabitlemek amacıyla doğu kısmındaki kubbe taşları birbirine demirlerle birleştirildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca kubbe kısmının tam ortası ani bir yükselişle bitirilerek kapatılmıştır. Yine kubbe bölümünde sonradan yapıldığı anlaşılan onarım izlerine rastlamak mümkündür.

Fotoğraf 3.34: Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti Kubbe Görünümü (N. Vural 2024)

Yerli halk kümbetin içerisinde iki mezarın varlığından söz etmektedirler. Fakat içerideki tahribatın çok olması ve batı kısmındaki taşların tamamen kırık vaziyette olmasından dolayı sadece bir mezar saptanabilmiştir. Kümbetin genelinde olduğu gibi mezar taşı kalıntılarında da herhangi bir yazıt veya tezyinata rastlanmamıştır.[267]

Fotoğraf 3.35: Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti İç Kısım Görünümü (N. Vural 2024)

[267] Top, Kılıç ve Karaca, "Van'da Orta çağ ve Sonrası Yapılar", 312-13.

3.11. Hoşap Süleyman Bey Kümbeti

Van'ın Gürpınar ilçesinde, Van-Hakkâri karayolunun Hoşap çıkışında yolun sağında bulunmaktadır. Evliya Bey Medresesinin güneyinde yer alan, Gevirken Mezarlığının güneydoğusundaki kümbetin kitabesi bulunmadığından kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. 1643'te Hoşap Kale'sini yaptıran Sarı Süleyman Bey'e ait olabileceği tahmin edilmektedir. O yüzden kümbetin inşası XVII. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmektedir.[268] Kümbetin doğusunda Seyyid Abdurrahman Kutub Arvasî'nin hanımı ile medfun olduğu türbe bulunmaktadır.

Fotoğraf 3.36: Süleyman Bey Türbesi, Evliya Bey Medresesi ve Hoşap Kalesi (N. Vural 2024)

[268] Top, 49; Top, Kılıç ve Karaca, "Van'da Orta çağ ve Sonrası Yapılar", 303.

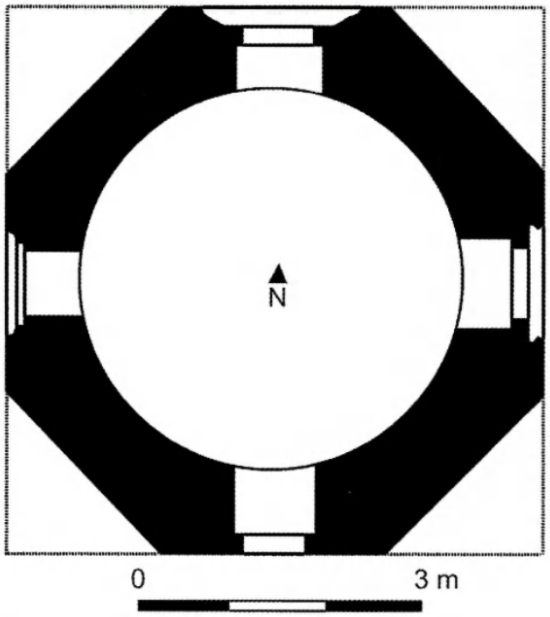
Fotoğraf 3.37: Süleyman Bey Türbesi (N. Vural 2024)

Kümbet kare planlı 6.25x6.25 m ölçülerinde bir kaideden oluşmaktadır.[269] Süleyman Bey Kümbeti kesme taştan inşa edilmiş olup, tek katlı, dıştan sekizgen, içten daire planlı gövdeye sahiptir. [270] Kümbetin kapısı kuzey yönde olup diğer üç kenarında mukarnaslı tezyinatın uygulandığı birer pencere yer almaktadır. Her üç pencere de farklı özellikler mevcuttur. Doğudaki pencerede gövde ve başlık kısmında sade, iki sütünce yer almaktadır. 0.13 m derinliğinde olan bu pencerenin kenarları yuvarlatılarak üstten kademeli olarak son bulan bir girintisi vardır. Güney ve batıdaki pencereler ise herhangi bir tezyinat yapılmayıp düz açıklıktan ibarettir.[271]

[269] Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine Ait Mimari Eserler*, 49.

[270] Aytekin, "Van İlinde Kümbetler Anıt Mezarlar", 30.

[271] Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine Ait Mimari Eserler*, 50.

Çizim 3.12: Süleyman Bey Türbe Planı

Kaynak: Abdusselam Uluçam,2000,çiz.65)

Güney kısmı yamaçta olduğunda bu taraftaki kaide daha yüksek tutulmuştur. Günümüzde restorasyonuna başlanan yapı tamamlanmamıştır. İç kısma iki mezar anıtı yerleştirilmiştir. Yerel halktan aldığımız bilgiye göre kümbetin olduğu yere cami yapılmak için çalışmalara başlandığı esnada iki mezara rastlandığı ve cami yapımından vazgeçilip kümbet yapılmaya karar verilmiştir. Kümbetin restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

Fotoğraf 3.38: Süleyman Bey Türbesi İç Kısım (N. Vural 2024)

Kuzeyde bulunan taç kapının kitabesi olmayıp iki yanında geometrik dekorasyonlu bordürler yer alır. Bordürlerin karelerinin merkezinde sekiz dilimli gülbezekler bulunur. Sivri kemerle çevrelenen kapı iki sıra mukarnasla bezelidir.[272] Kapı lentosunun üzerinde kabartmalı altı kollu yıldız ve gülbezekler vardır.

[272] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 89.

Fotoğraf 3.39: Süleyman Bey Türbe Kapısı Süslemeleri (N. Vural 2024)

3.12. Çaldıran Kubik Kümbetler

Van ili Çaldıran ilçesine bağlı Kubik köyünü (günümüzde mahalle) geçtikten yaklaşık 3 km sonra güneydoğu yönünde mezarlık içerisinde yan yana iki tane kübik tarzda kümbet bulunmaktadır.[273] Kümbetler, içerisinde bulundukları mezarlıktaki mezar taşlarında koyun ve koç heykeli olan mezarlarının bulunması ve Selçuklu tipi mezar taşlarından dolayı XV. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Bânisinin kim olduğu bilinmemektedir. Kesme taştan yapılan kümbetler günümüzde harabe durumdadır.[274]

[273] Aytekin, "Van İlinde Kümbetler Anıt Mezarlar", 30.

[274] Tuncer, "Van Yöresinde Bilinmeyen Bazı Yapılarımız", 132; Top, Kılıç ve Karaca, "Van'da Orta çağ ve Sonrası Yapılar", 260.

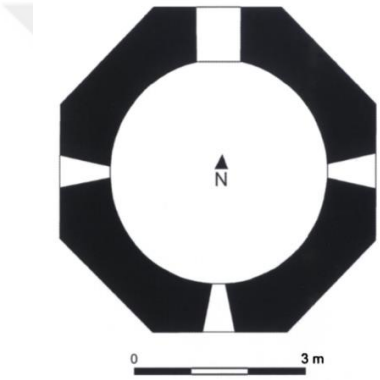
Fotoğraf 3.40: I ve ll Nolu Kubik Kümbetler (N. Vural 2024)

Orhan Cezmi Tuncer kuzeydeki kümbeti I nolu güneydekini ise II nolu kümbet olarak isimlendirmiştir. Tek katlı gibi görünen I nolu kümbette ayakta kalan çok az kısım vardır. Gövdenin yarısından fazlası ve üst örtüsü tamamen tahrip olduğundan ve yapı malzemelerinin çoğu döküldüğünden yapı ile ilgili kesin bilgiyi elde etmek zordur. Giriş kapısı kuzeyde olup diğer üç yönde pencere bulunmaktadır. Mihrabı olmayan kümbetin yere kadar inen kuzey kısmındaki boşluğun kapı olduğu tahmin edilebilir. Kalan kısımlara bakılarak kümbetin dıştan sekizgen içten dairesel planlı olduğu da söylenebilir. Yapının kalan bölümlerinde herhangi bir süslemeye rastlanmamıştır.[275]

[275] Tuncer, "Van Yöresinde Bilinmeyen Bazı Yapılarımız", 130; Top, Kılıç ve Karaca, "Van'da Orta çağ ve Sonrası Yapılar", 260.

Fotoğraf 3.41: I Nolu Kubik Kümbet (N. Vural 2024)

Çizim 3.13: I Nolu Kubik Kümbet Planı

Kaynak: Abdüsselam Uluçam, "Eski Van'daki Mimari Anıtlar". *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, sy 32 (1996): 19-24.

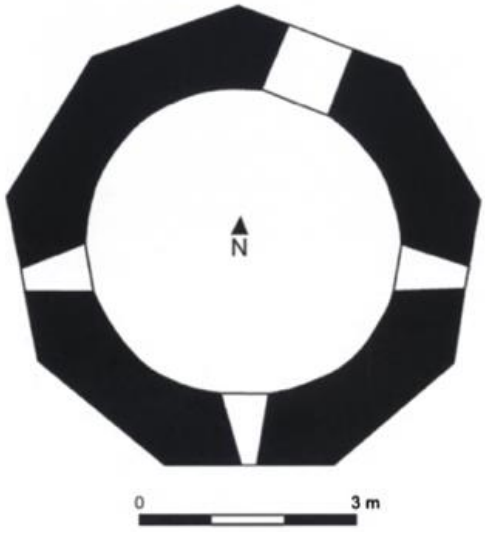
II nolu kümbetin de yapımı XV. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Güneyde yer alan ve I nolu kümbete göre daha iyi durumda olan II nolu kümbet tek katlı ve dokuz kenarlı bir plana sahiptir. Kümbet dokuzgen planlı olduğundan pencereler karşılıklı gelmemektedir. Üst örtüsü de dokuzgen piramidal olup moloz örgülüdür. Giriş kapısı kuzeyde yer almakta ve diğer üç kenarlarda birer pencere yer almaktadır. II nolu

kümbette de dış kaplama tamamen yıkıldığı için herhangi bir süslemeye rastlanmamıştır.[276]

Her iki kümbette olduğu gibi içerisinde bulundukları mezarlıkta da çok fazla tahribat yapılmış ve mezarlık neredeyse yok olmuştur.

Fotoğraf 3.42: II Nolu Kubik Kümbet (N. Vural 2024)

Çizim 3.14: II Nolu Kubik Kümbet Planı

Kaynak: Abdüsselam Uluçam, "Eski Van'daki Mimari Anıtlar". *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, sy 32 (1996): 19-24.

[276] Konyar, "Karakoyunlu Dönemi İmar Faaliyetleri", 223-31; Top, Kılıç ve Karaca, "Van'da Orta çağ ve Sonrası Yapılar", 260.

3.13.Erciş Zortul Kümbeti

Karakoyunlular döneminden günümüze oldukça az eser ulaşmıştır. Jeopolitik konumundan dolayı çok karmaşık bir coğrafya olması sebebi ile toprakları sürekli el değiştirmiştir. Mimari eserlerin bilinçli olarak tahrip edilmesi, deprem ve doğal olayların yanı sıra gereken bakımın gösterilmemesi de mimari eserlerin günümüze ulaşmasına engel olmuştur. [277]

Aslanapa üç kümbeti Karakoyunlular dönemine tarihlemektedir. İlki Gevaş'taki Halime Hatun Kümbeti ikincisi Kadem Paşa Hatun Kümbeti ve diğeri de Anonim (Zortul) Kümbetidir.[278] Karakoyunlular döneminde kümbetin bulunduğu mevki Ak Mescit olarak isimlendirilmektedir.[279]Kara Yusuf Paşa Kümbeti Van Gölü'nün kuzeyinde yer alan Erciş ilçesinde Karakoyunlular döneminden kalan bir yapıdır. Zortul Köyü (günümüzde Çataldibi (Zortul) Mahallesi) yakınlarında yer almasından dolayı Zortul, Çataldibi Kümbeti, Erciş Kümbeti olarak anılmakla beraber Anonim Kümbet olarak da bilinir. Zortul Kümbeti Erciş merkeze yaklaşık 5 km uzaklıkta olup Zortul Mahallesi dışında yer almakta ve tarlalardan geçerek yapıya ulaşılmaktadır. Kitabesi bulunmadığından yapım tarihi ve kime ait olduğu da bilinmemektedir.[280] Halk arasında Şehitlik Kümbeti olarak da bilinmektedir.[281]Karakoyunlu hükümdarları aynı zamanda Cihanşah'ın da babası olan Kara Yusuf Paşa'nın 1420 yılında Tebriz'de (Kuzeydoğusundaki Ucan'a iki fersah mesafedeki Saidabad'da[282]) öldükten sonra Erciş'e getirilerek defnedildiği anlatılmaktadır. Tam olarak tespit edilememekle

---

[277] Belkıs Doğan ve Aziz Doğanay, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu Üzerine Bir Değerlendirme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6, sy 1 (2017): 654.

[278] Aslanapa, "Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri", 105.

[279] Bekirhan, *Kara Koyunlular Tarihi*, 184.s

[280] Top, "Erciş Zortul Kümbeti", 23.

[281] Bekirhan, *Van Gölü Havzası ve Erciş Tarihi*, 366.

[282] Ayaz vd., *İslâm Tarihi ve Medeniyeti 9, Müslüman Türk Devletleri Tarihi II*, 374.

beraber Anonim (Zortul) Kümbetinin Kara Yusuf Paşa'ya ait olduğu düşünülmektedir.[283]

Üzerinde yer alan aslan ve kartal simgelerinin de güç ve hükümranlık simgesi olmasından dolayı Kümbetin önemli bir şahsa ait olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu sebepten Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf Paşa'ya ait olduğu düşünülen yapının inşası XV. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir.[284]

Şerif, kümbetin kitabesinin olmadığını, bir penceresinin üst tarafının yıkıldığını ve yerdeki taşlarda da yazıya rastlamadığını belirtir. Tahmini H.600 senesine tarihlenebileceğini yazar.[285]

Bekirhan, Van Gölü Havzası ve Erciş Tarihi isimli kitabında Kara Yusuf Paşa'nın 1592 tarihli Van Vakıflar defterinde Erciş Kalesi'ndeki zaviyeye defnedildiğini belirtmiştir. Kara Yusuf Paşa'nın vefat etmeden önce Erciş Kalesi yakınlarında yaptırmış olduğu ve günümüzde sular altında kalan Kara Yusuf Zaviyesi'nde bulunan kümbete defnedildiğini ve Zortul Kümbeti'nin 1380 yılında vefat eden Karakoyunlu Devleti'nin kurucularından olan Bayram Hoca'ya ait olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu ileri sürmektedir. [286]

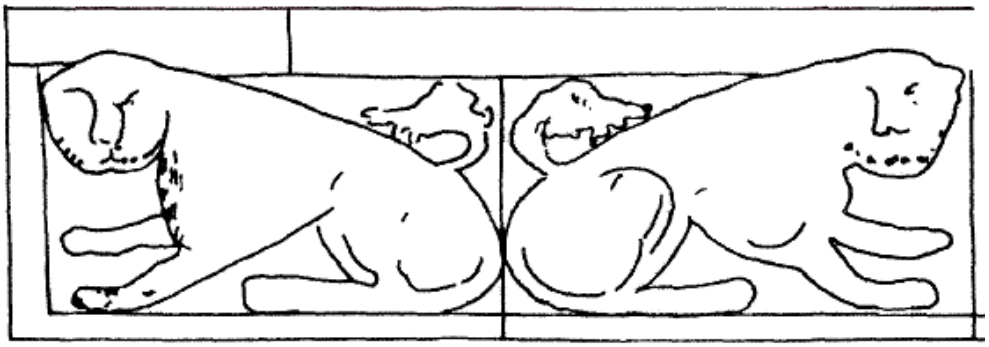
---

[283] Muhsin Macit, "Karakoyunlular Döneminde Sanat Hayatı", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 20 (2002): 61.

[284] Top, "Erciş Zortul Kümbeti", 23-24.

[285] Aptürrahim Şerif, *Ahlat Kitabeleri* (İstanbul: Hamit Matbaası, 1932), 60.

[286] Bekirhan, *Van Gölü Havzası ve Erciş Tarihi*, 366.Hamza Gündoğdu, "Van Gölü Çevresinde Kabartmalarıyla Dikkat Çeken Bazı Türk Eserleri" (Van Gölü Çevre Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1996), 234.Bekirhan, *Doğu'nun Beyleri Karakoyunlular*, 182.

Çizim 3.15: Zortul Kümbeti Aslan Simgesi

Kaynak: Süleyman Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme" (Yüksek Lisans Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1995), 76.

2011 yılında Van'da 7.2 ve 5.6 büyüklüğünde meydana gelen depremde yaklaşık 600 yıllık olan Kara Yusuf Paşa Kümbeti depremde hasar görerek kısmen yıkılmıştır. Van Valiliğinin başlatmış olduğu çalışma neticesinde 2023 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğünün de desteği ile tarihi yapıda restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. Yapılan inceleme neticesinde yapının mumyalık kısmının sağlam olduğu fakat birinci katının büyük ölçüde yıkıldığı görülmüştür. Piramidal çatının tamamen yıkılması ile kuzey yönündeki duvarın kısmen ayakta kaldığı tespit edilmiştir.[287]

[287] Aytekin, "2011 Van Depreminin Yöresindeki Kültür Varlıklarına Olan Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme", 1089.

Fotoğraf 3.43: Zortul Kümbeti 2011 Van Depremi Sonrası

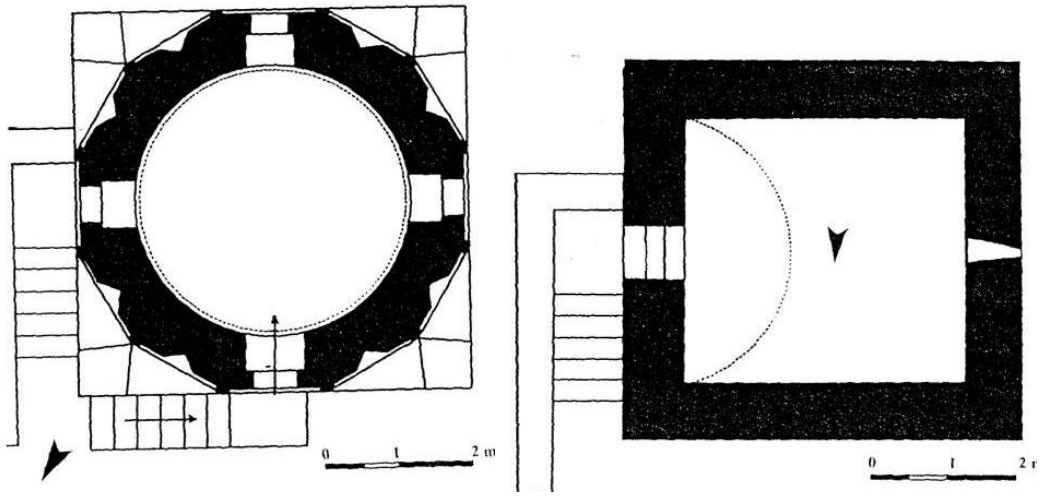
Kaynak: Url 10

Fotoğraf 3.44: Zortul Kümbeti Restorasyon Çalışması (N.Vural 2024)

Zortul Kümbeti kare planlı bir kaide üzerine oturtulmuş onikigen planlı bir gövdeye sahip altta mezarlık üstte gövdesi olan iki katlı bir yapıdır. Cenazelik kısmı da kare planlı olup beşiz tonozla örtülüdür. Yapı içten silindirik olup, gövde içten kubbedıştan

piramidal külahla örtülüdür.[288] Kesme taştan yapılan yapının cenazelik kısmı 5.50x5.50 m ölçülerindedir. Köşe kısımları pahlanarak cenazelik kısmından sekizgen kaideye geçiş yapılmıştır. Kaide 1.75m yüksekliğindedir. Kaideden gövdeye geçiş silmelerle yapılıp gövde onikigen hale gelmiştir. Her kenar 1.30 m genişliğinde olup kümbetin iç çapı 3.40 m şeklindedir. Cenazeliğin olduğu kısma doğu cephesinde yer alan merdivenlerle geçiş yapılır. Cenazeliğin iç kısmına da iki merdiven ile giriş yapılmaktadır.[289] Mumyalığa inen altı merdiven ve iç duvarlar da kesme taşla kaplıdır. Mumyalığın havalanması ve ışık alması bir mazgalla sağlanmıştır.[290]

Çizim 3.16: Zortul Kümbeti Planları

Kaynak: Süleyman Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme" (Yüksek Lisans Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1995), 76.

Üst kat kapısı doğu yönde yer almakta ve kapıya merdivenlerle ulaşılmaktadır. Kapının hemen karşısındaki bir mazgal pencere ile hava akımı sağlanmakta aynı zamanda içeriyi aydınlatmaktadır. Kaidenin köşeleri pahlanarak onikigen gövdeye geçiş sağlanarak yüzeyin ortasında eşkenar dörtgen ve yanlarda üçgen yüzeyler

[288] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 76.

[289] Uluçam, *Ortaçağ ve SonrasındaVan Gölü Çevresi Mimarlığı I Van,* I.Cilt:182.Konyar, "Karakoyunlu Dönemi İmar Faaliyetleri", 244-45.

[290] Ünal, "Az Tanınan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Künbetleri Hakkında Notlar", 146.

oluşmuştur. Kuzeydeki kapıyı üstten dolanarak devam eden üç kaval silme, kaide ile gövdeyi birbirinden ayırmaktadır. Onikigen gövdenin her yüzeyi dikdörtgen biçiminde silmelerle çevrelenmiştir. Kapının bulunduğu kuzey yönünde üç pencere olup aralardaki ikişer yüzeyde ise alttan ve üstten istiridye kabuğu şeklinde üçgen nişler yer almaktadır. İstiridyenin dış köşelerinde ise rûmi kompozisyonlu simetrik süslemeler yer almaktadır. Kapının üzerinde rûmi motiflerle oluşturulmuş aslan figürleri ve kıvrık dal tezyinatı yer alıp figürlerin bordür içerisine alındığı görülmektedir. [291] Kümbetin taç kapısında kuzey cephe dıştan ters "U" şeklinde üç kaval silme ile çevrelenmiştir. Kapıda sivri kemer alınlığında kaval silmeden meydana gelen iki simetrik kuş figürü şeklinde bitkisel bezemelere de yer verilmiştir. Kuşlar kanatları taralı, başları geriye dönük, yelpaze şeklinde kuyruk ve ayakları kapı kemerine basar şekilde tasvir edilmiştir.

Güneyde yer alan pencerenin bezemeleri de taç kapı ile benzerlik göstermekle beraber biraz daha ayrıntılı motifler yer almaktadır. Sivri kemer geometrik motiflerle doldurulmuş etrafı dikdörtgen ve bitkisel kompozisyonlu silmelerle çevrelenmiştir.[292] Düzen olarak batı cephesine benzeyen motifler olmakla beraber dış çerçevenin içinde bitkisel motiflerle bezenmiş ikinci bir şerit yer almaktadır. Dış çevrenin içerisinde eğik kesimli düz yüzeye sahip silmeler vardır. Pencere atkı taşı ile örtülüp şeritteki bezemelere üst kısımda yer verilmemiştir. Pencerenin üstündeki kemerin üst kısmına geometrik şekillerden oluşan gülbezekler işlenmiştir.[293]

Doğu penceresinde yine ters "U" şeklinde bitkisel bir bordür vardır. Bu bordürler doğu penceresinde de uygulanmıştır. Süslemenin özünü ise iki rûmi tarafından sınırlandırılan bir palmet motifi oluşturmaktadır. Palmetin dışına çıkan sap orta kısımda ikili geçme düğüm oluşturarak bitkisel olan bezemeye geometrik bir özellik kazandırmaktadır. [294]

---

[291] Top, "Erciş Zortul Kümbeti", 23-24.

[292] Konyar, "Karakoyunlu Dönemi İmar Faaliyetleri", 46.

[293] Ünal, "Az Tanınan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Künbetleri Hakkında Notlar", 145.

[294] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 77.

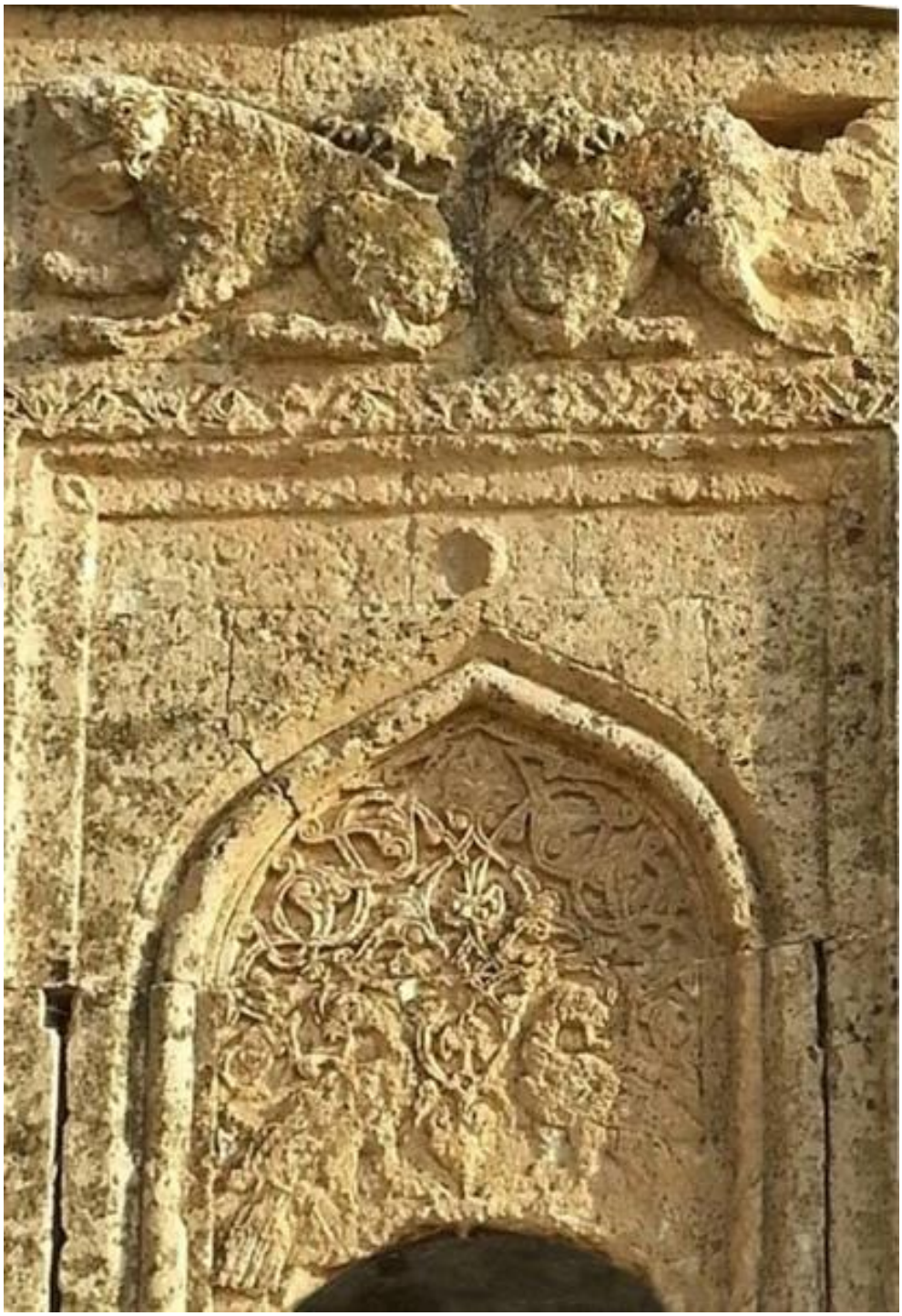

Çizim 3.17: Zortul Kümbeti Kapısında Bulunan Kuş Figürü

Kaynak: Süleyman Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme" (Yüksek Lisans Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1995), 76.

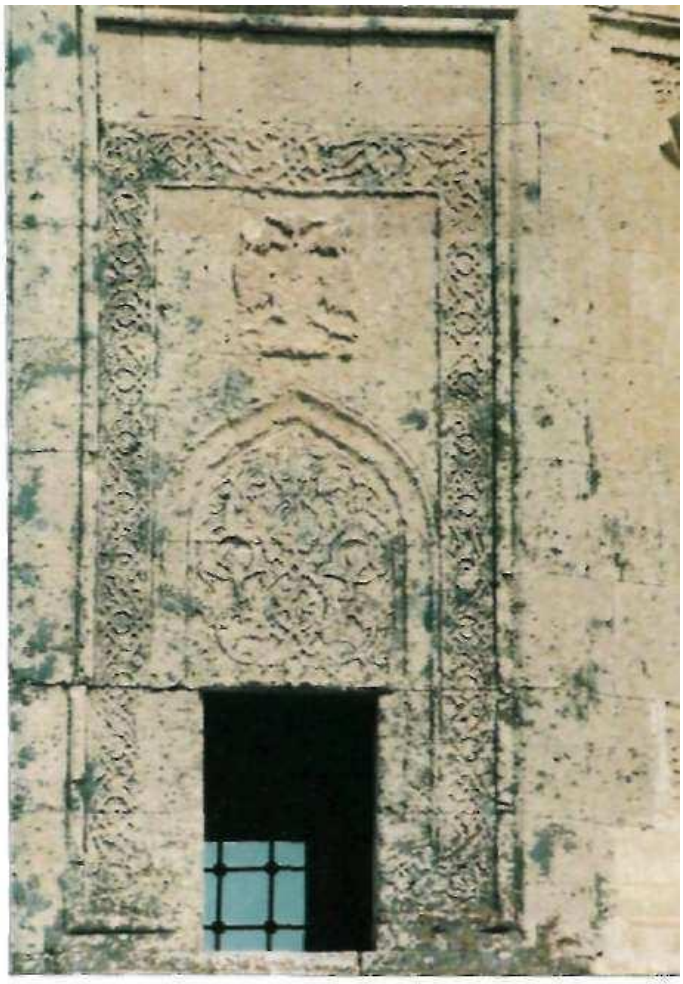
Zortul Kümbeti'nin kapı alınlığının üst kısmında arka ayakları üzerine oturan, ön ayakları ileri doğru uzatılmış, sırtlarına doğru kıvrılan kuyruklarının ucunda birer ejder başı bulunan iki aslan figürüne yer verilmiştir. Aslanlar Türk Sanatındaki diğer aslan figürleri gibi küt ve küçük, yassı burunlu, badem gözlüdür. Kümbetin batı cephesindeki kemer aralığında ise kanatlarını iki yana açan, boyun kısmından itibaren ayrılan çift başlı kartal kabartması yer alır. Kartallar başları aşağı doğru eğilmiş ve kanat uçlarını ısıran bir motif şeklinde bezenmiştir. Bitkisel motifler buyun kısmından çıkıp iki yana doğru devam etmektedir.[295]

[295] Bülbül, 78.Top, Kılıç, ve Karaca, "Van'da Ortaçağ ve Sonrası Yapılar", 269.

Fotoğraf 3.45: Zortul Kümbeti Aslan Simgesi

Kaynak: Bünyamin KARA'nın arşivinden.

Fotoğraf 3.46: Zortul Kümbeti Batı Cephesindeki Çift Başlı Kartal Simgesi

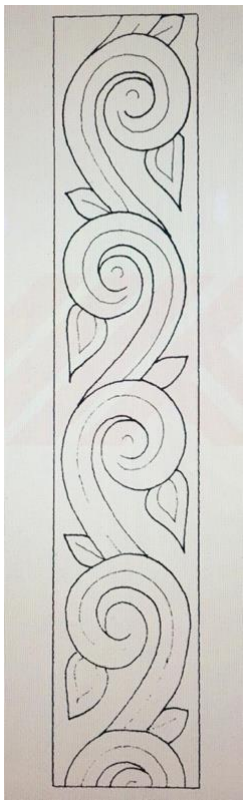
Kaynak: Mehmet Top, "Erciş Zortul Kümbeti", *Dünyada Van Dergisi*, sy 16 (1999): 23-24.

Diğer alanların tamamı genel olarak palmet, rûmi ve bu motiflerin kıvrılarak devam eden sapları şeklinde bitkisel motiflerle bezenmiştir. Süslemelerin neredeyse tamamında volütlere yer verildiği görülmektedir.[296] Saçak kısmında kümbeti çevreleyen ayet kuşağı yer almaktadır.[297] Yazının bir kısmı nesih karakterli görünse de yazı boyutunun büyük olması dikey yazılan harflerin zülfeli oluşu ve birçok harfin celi sülüs karakterli olmasından dolayı Güneş rahatlıkla celi sülüs olarak

[296] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 77.

[297] Bülbül, 78.

değerlendirilebileceğini belirtmektedir.[298] Yazılmış olan Ayet-el Kürsi gövdenin tamamını çevreleyerek nakşedilmiştir. Hemen üstünde kalın fitilli geometrik şekillerden oluşan piramidal külah bulunmaktadır.[299] Külahında baklava motifli 24 kaval silme yer alır.[300] Kümbetin en önemli özelliği Selçuklu tarzında oluşu ve cephelerinde zengin geometrik, bitkisel ve figürlü süslemelere yer verilmesidir.[301]

Çizim 3.18: Zortul Kümbeti Volüt Örneği

Kaynak: Süleyman Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 76.

[298] Güneş, "Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı", 88.

[299] Konyar, "Karakoyunlu Dönemi İmar Faaliyetleri", 247.

[300] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 78.

[301] Aytekin, "Van İlinde Kümbetler Anıt Mezarlar", 29.

Fotoğraf 3.47: Zortul Kümbeti

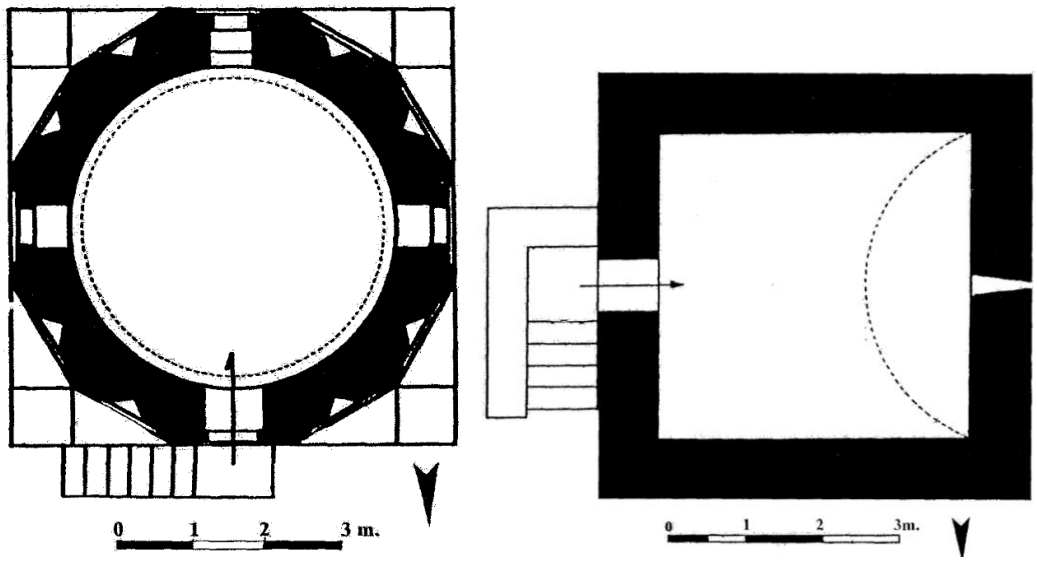
Kaynak: Bünyamin KARA'nın arşivinden.

2011 yılında Van'da meydana gelen depremde büyük çoğunluğu yıkılan yapının 2023 yılında restorasyon çalışmalarına başlanacağı ve restorasyon süresinin bir yıl olduğu söylenmesine rağmen kümbetin onarımına başlanarak yarıda bırakılmıştır. Kümbetle beraber zamanla Selçuklu ve Karakoyunlu dönemine ait olan tarihi mezarlık da yok edilmiş ve ekin alanı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Aradan geçen 13 yıl zarfında yıkılan kümbetin taşlarının korunması için de herhangi bir önlem alınmadığı gözlemlenmiştir.

3.14. Erciş Kadem Paşa Hatun Türbesi

Karakoyunlu hükümdarlarından Kara Yusuf Paşa'nın hanımı ve son hükümdarlardan olan Cihan Şah'ın annesi Kadem Hatun'un defnedildiği türbe, kitabesinden ve tarihi kayıtlardan Karakoyunlu dönemine ait olduğu tespit edilen mimari eserlerdendir. Halk

arasında Ali Yar Kümbeti ve Vanyolu Kümbeti olarak da bilinmektedir.[302] Erciş-Van yolu üzerinde sol taraftaki bir mezarlık içerisinde bulunmaktadır. Giriş kapısı üstündeki kitabeye göre 863/1458 yılında Celayirli emirlerden Devlet Yar oğlu Emir Rüstem Bey tarafından Emir Yar Ali, Şah Mustafa, Şah Ali, Şah Sevik ve anneleri Kadem Paşa Hatun için yaptırılmıştır.[303] Karakoyunlular (14.yy) döneminden günümüze bânî kitabesi ulaşabilen tek yapı Kadem Paşa Hatun Kümbetidir.[304]

Çizim 3.19: Kadem Paşa Hatun Türbesi Planı

Kaynak: O. Cezmi Tuncer "Van Yöresinde Bilinmeyen Bazı Yapılarımız". *Sanat Tarihi Yıllığı*, sy 6 (1976).

Bekirhan Kara Yusuf ve Kadem Hatun isimli kitabında kitabede; *"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Ümmetleri sevk ve idare eden, dizginleri elinde tutan, yöneten Yüce Sultan Cihangir bin Bahadır Yusuf, Allah devletinin gölgesini daim kılsın, hükümdarlık günlerinde yaptırdı. Yarın toprağı güzel, mezarı rahat olsun. Oğlu büyük*

---

[302] Bekirhan, *Doğu'nun Beyleri Karakoyunlular*, 180; Bekirhan, *Kara Koyunlular Tarihi*, 182.

[303] Bekmez Yelen, "Van Gölü Çevresindeki Kadın Türbeleri", 1575; Şerif, *Ahlat Kitabeleri*, 61; Macit, "Karakoyunlular Döneminde Sanat Hayatı", 61; Aslanapa, "Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri", 105.

[304] Doğan ve Doğanay, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu Üzerine Bir Değerlendirme", 655.

vezir Rüstem Bey, kardeşleri ve akrabasının kabirleri üzerine bu mübarek kubbeyi yaptı. İnsanlar arasında Ulu Allah'ın rahmetine çok muhtaç ve kısa ömürlü olan Emir Yar Ali ve Şah Mustafa Sevik ve Şah Ali ve onların aziz anneleri Kadem Paşa Hatun 863 (1458) yılında öldü." Şeklinde tercüme etmiştir. Ayrıca kitabenin Karakoyunlulara ait Türkiye sınırları içerisindeki tek kitabe olduğunu ve itinayla muhafaza edilmesi gerektiğini belirtmiştir.[305]

Fotoğraf 3.48: Kadem Paşa Hatun Türbesi Kitabesi (N. Vural 2024)

İki kattan oluşan türbe kare kaideli ve onikigen planlı ve külahla örtülüdür.[306] Kesme taş malzemeden yapılan türbenin kare planlı cenazelik katına beş basamaklı bir merdivenden ve bir çevirme duvarından inilerek doğu yönünde açılan bir kapıyla girilmektedir. Tonoz örtülü türbenin cenazelik katının dıştan pahlanarak gövde kısmına geçişi sağlanarak onikigen gövdeye dönüşmüştür. Batı duvarındaki tek mazgal pencere ile aydınlatma ve havalandırması sağlanan cenazelik katında bir mezar kalıntısı mevcut değildir. Oturtmalık yüksek olduğu için kuzeyde yer alan ikici kat kapısına 6 basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır.[307]

---

[305] Mehmet Fatih Bekirhan, *Kara Yusuf ve Kadem Hatun* (Tılsım Yayınevi, 2024), 177-78.

[306] Top, Kılıç ve Karaca, "Van'da Orta çağ ve Sonrası Yapılar", 273.

[307] Konyar, "Karakoyunlu Dönemi İmar Faaliyetleri", 261.

Fotoğraf 3.49: Kadem Paşa Hatun Türbesi (N. Vural 2024)

Türbenin doğu, batı ve güneydeki üç pencere sayesinde ikinci katı aydınlatılmaktadır. Güneydeki pencere alınlığındaki rozetin etrafında rumilerin bulunduğu Mührü Süleyman yer almaktadır. Yarım kare şekilli kubbeyle örtülü iç mekân dıştan külahla son bulmaktadır.[308] Kubbe ve gövde kısmında çatlaklar yer almakta ve taş aralıklarının bazı yerlerde açıldığı görülmektedir.

[308] Bekmez Yelen, "Van Gölü Çevresindeki Kadın Türbeleri", 1575.

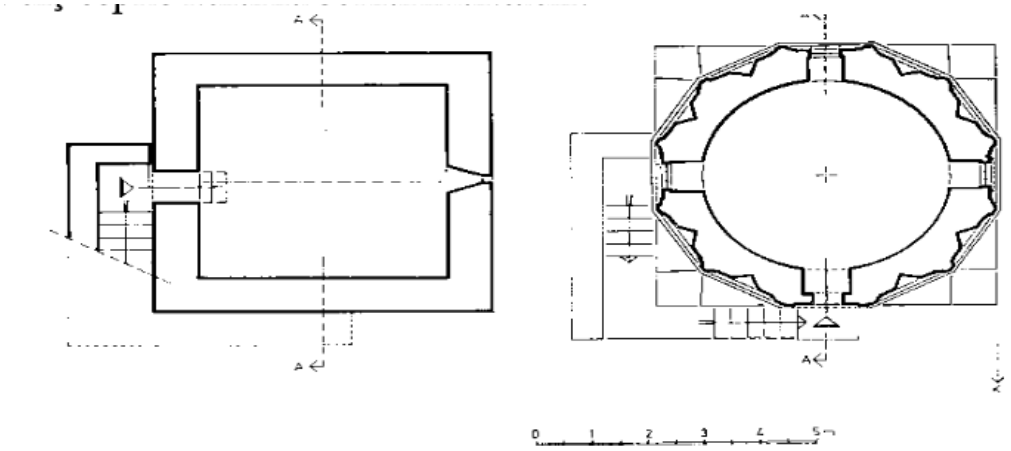
Fotoğraf 3.50: Kadem Paşa Hatun Türbesi Güney Pencere Mührü Süleyman Motifi (N. Vural 2024)

Fotoğraf 3.51: Kadem Paşa Hatun Türbesi Kubbe (N. Vural 2024)

Pencere ve kapı dışındaki cephelerde üçgen profilli birer niş yer almakta ve bu nişler istiridye formları ile başlayıp yine istiridye formları ile son bulmaktadır.[309]

Kümbette pencere üstlerinde bulunan levhalarda sekizgen ve sekizgenleri birbirine bağlayan beşgen geometrik bezeme yer almaktadır. Sekizgen tezyinatın merkezinde birer gülbezek ve sekiz kollu bir yıldız süslemelerine rastlanmaktadır.[310] Kapı üzerinde üç blok taş üzerine kabartma tekniğiyle kitabe işlenmiştir.[311] Kitabe Arapça celî sülüs hatla işlenmiştir.[312] Kitabe sivri kemerin üstünde bulunup sağ tarafına çiçekli kûfî hatla besmele yazılmıştır. Külah kısmındaki fitillerin içlerinde rozet süslemesi vardır. Fitiller üstten birleşerek kemerler oluşturulmuştur.[313] Kümbet saçağı iki ince silme ile işaretlenmiştir. Ehrami külah üzerinde kemere rastlanmaktadır.[314]

Çizim 3.20: Kadem Paşa Hatun Türbesi Planı

Kaynak: O. Cezmi Tuncer "Van Yöresinde Bilinmeyen Bazı Yapılarımız". *Sanat Tarihi Yıllığı*, sy 6 (1976).

[309] Konyar, "Karakoyunlu Dönemi İmar Faaliyetleri", 261.

[310] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 80.

[311] Güneş, "Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı", 90.

[312] Güneş, 92.

[313] Konyar, "Karakoyunlu Dönemi İmar Faaliyetleri", 261.

[314] Ünal, "Az Tanınan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Künbetleri Hakkında Notlar", 153.

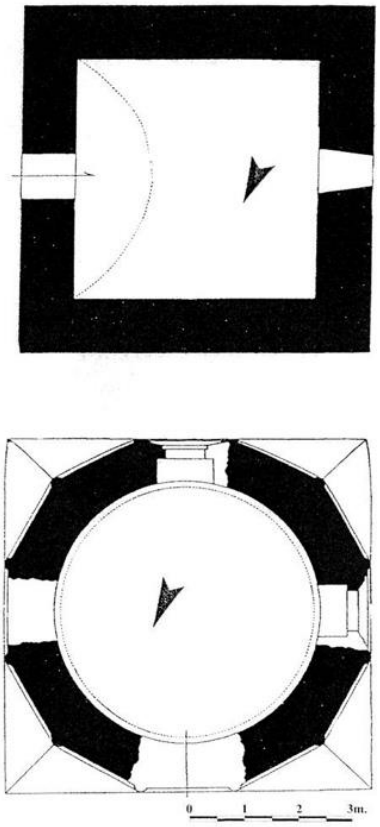
3.15. Akçayuva Köyü (Gütgah) Kümbeti

Kümbet Erciş'e 30 km mesafede Erciş- Adilcevaz yolu üzerindeki günümüzde Akçayuva mahallesi olarak bilinen yerleşkeye giden kavşaktan sola doğru, ana yola yaklaşık 1 km uzaklıkta yer almaktadır. Kümbet T.C. Kültür ve Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca 26/09/2017 tarih ve 1760 nolu kararla koruma altına alınmıştır. Geçmişte Gütgah Köyü olarak bilindiği için Rahmi Hüseyin Ünal, Gütgah Kümbeti olarak isimlendirmektedir.[315] Bekirhan Erciş Tarihi kitabında Zayzak veya Pişik Kümbeti olarak da tanındığını bildirmektedir. Ayrıca yapıyı XII. yüzyıldaki Ahlatşahlar Devleti döneminde inşa edildiğini belirtmektedir.[316] Konyar ise yüksek lisans tezinde XV. yüzyıla yani Osmanlı dönemine tarihlendirmektedir.[317] Bitlis'in Adilcevaz ilçesine daha yakın olmakla beraber Van'ın Erciş ilçesi Akçayuva mahallesindeki kümbet meyilli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Van Gölü'ne bakan kısım dar bir kıyıya sahiptir. Hemen arkasında bir tepe olan kümbetin etrafında yeni yeni yerleşimler oluşmaya başlamıştır. Yapının üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamakla beraber çevre kümbetlerle benzerlik göstermektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararınca Koruma altına alınan eserlerdendir. (Ek:1)

[315] Ünal, 154.

[316] Bekirhan, *Van Gölü Havzası ve Erciş Tarihi*, 356.

[317] Konyar, "Karakoyunlu Dönemi İmar Faaliyetleri", 231.

Çizim 3.21: Akçayuva Köyü Kümbeti Planı

Kaynak: Rahmi Hüseyin Ünal:"Az Tanınan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Kümbetleri Hakkında Notlar", Vakıflar Dergisi,1976,s.11

Kesme taş malzemeden yapılan kümbet iki katlı olup taşlardaki iki farklı renk daha sonra farklı zamanlarda restore edildiğini göstermekle beraber restorasyon tarihleri ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ünal define arayıcıları tarafından delik deşik edilen mumyalık zemininin kümbeti harap duruma düşürdüğünü yazmıştır. Külah kısmındaki kesme taşların tamamen döküldüğünü, güney ve batı pencerelerinin birer söğesinin kaldığını fakat doğu kısmındaki pencere ile taç kapının söğelerinin tamamen yok olduğunu, içteki kubbenin kilit taşının düştüğünü ve külahın tepesinin olmadığını belirtmektedir. Cenazelik katının bulunduğu kısımdaki tonozon tamamen çöktüğü de bilgiler arasında yer almaktadır. Ayrıca en çok hasarın kapının yer aldığı kuzey cephesinde olduğunu ifade eder.[318] Kümbetin oturtmalığı kübik olup onikigen bir

[318] Ünal, "Az Tanınan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Künbetleri Hakkında Notlar", 154.

gövdeye sahiptir.[319] Oturtmalıktan gövdeye üçgen satıhlarla pahlanarak geçiş sağlanmıştır. Gövdenin dış kısmı silmelerle çevrelenerek pano haline sokulmuştur.[320]

6.32x6.32 m ölçülerindeki alt kısım kare planlı olup üstündeki onikigen gövde 1.65m ebatındadır.[321] Kümbetin kapısı kuzey yüzünde yer alırken diğer üç ana cepheye birer pencere yerleştirilmiştir. Pek fazla tezyinata rastlamadığımız yapıda güneydeki pencerede üç sıra halinde mukarnastan oluşan yuvaları bademlerle hareketlendirilmiş olan bir çerçeve yer almaktadır. Pencerenin alt tarafında süslemeye rastlanmamıştır. Oturtmalık kısmının yüksekliği gövdeye nazaran daha fazla tutulmuştur.

Fotoğraf 3.52 : Akçayuva Köyü Kümbeti (N. Vural 2024)

[319] Ünal, 155.

[320] *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1977), 239-40.

[321] Konyar, "Karakoyunlu Dönemi İmar Faaliyetleri", 231.

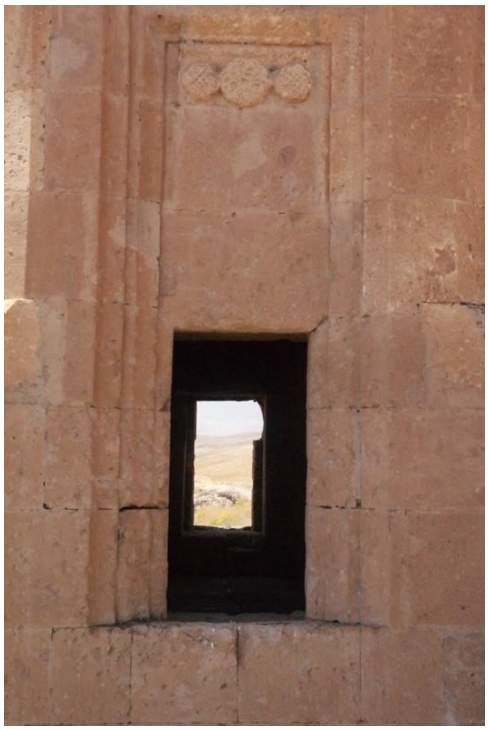
Fotoğraf 3.53 : Akçayuva Köyü Kümbeti Güney Penceresi (N. Vural 2024)

Kümbetin oturtmalık kısmı çok yüksek tutulduğundan batı ve güney kısmında yer alan pencereler tamamen oturtmalık kısmında görünürken doğu cephesindeki pencerenin de bir kısmı oturtmalık bir kısmı gövdede görünmektedir. Doğu cephesindeki pencerenin üstünde bitkisel motifli üç gülbezek yer almaktadır. Ortada yer alan gülbezek daha iri olup diğer ikisi daha küçüktür. Bu üç rozet radyal dizilimli rumi ve palmet motifi olduğu anlaşılmaktadır.

Batıdaki pencerenin üst tarafında silik bir şekilde çiçek motifi ve iki tarafında badem gözlü, sakalı ifade eden sivri çeneli küt burunlu insan yüzleri vardır.[322] Zamanla yıpranan bu figürlerde başka bir işçilik göze çarpmamaktadır. Aptürrahim Şerif Ahlat Kitabeleri adlı kitabında böyle bir yapının varlığından söz etmekle beraber gidip görmediğini belirtmektedir.[323]

[322] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 83.

[323] Şerif, *Ahlat Kitabeleri*, 63.

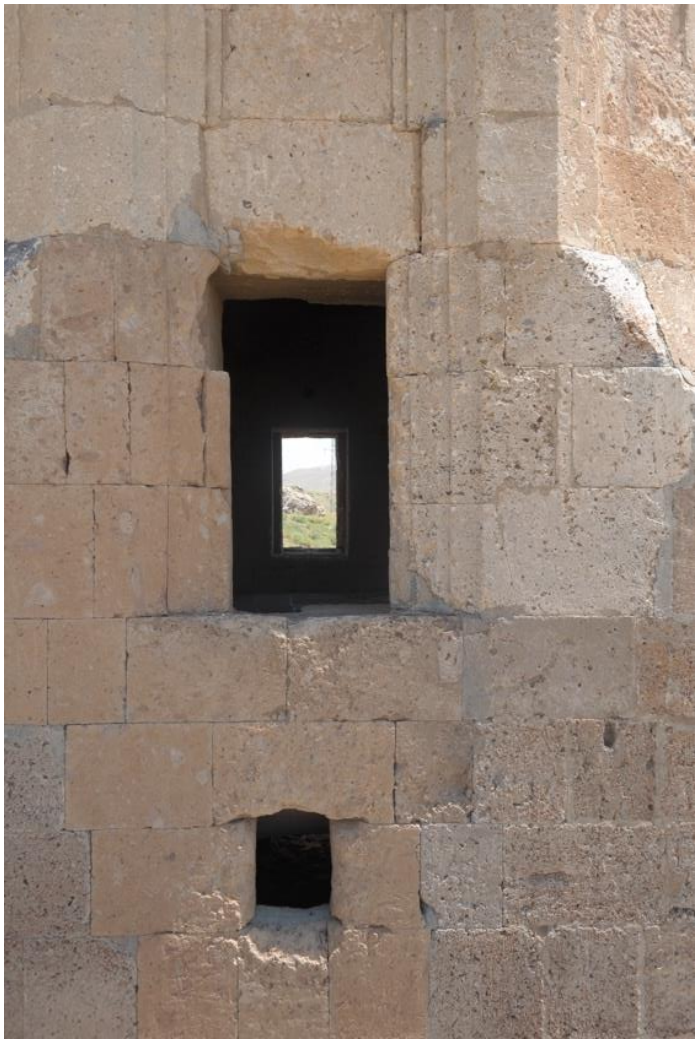

Fotoğraf 3.54: Akçayuva Köyü Kümbeti Doğu Penceresi Gülbezek Motifi (N. Vural 2024)

Gövdeden örtü kısmına geçişte herhangi bir geçiş unsuru yer almamaktadır. Piramidal külah kısmı öne doğru çıkıntılı olup tepeye doğru düzgün bir sıra şeklinde konik bir yapıya sahiptir. Örtü tepeden eteğe kadar dik kaval silmelerle hareketlendirilmiştir. Bu örtü süslemesine Akdamar Adası'ndaki Ermeni kilisesi olan Akdamar Kilisesinde de rastlanmaktadır.[324] Kümbet içten dairesel bir yapıdadır. İç duvarlar da kesme taş malzemeden yapılmış ve pencereler dışa nazaran daha sade inşa edilmiştir. İç mekânda herhangi bir süsleme yapılmamıştır. Kıble yönündeki pencerenin mihrap görevi gördüğü anlaşılmaktadır.

Mumyalık bölümü de kümbetin diğer bölümleri gibi kesme taştan yapılmış ve beşik tonozludur. Mumyalık kısmına doğu yönünde bir merdivenle inilmekte ve içeriye geçiş buradaki bir kapı ile sağlanmaktadır. Mumyalığın içi definecilerin yığdığı taş ve toprakla doludur. Cenazeliğin havalandırma ve ışıklandırması doğu ve batı kısımlarında yer alan iki mazgal pencere ile sağlanmaktadır.

[324] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 84.

Fotoğraf 3.55 : Akçayuva Köyü Kümbeti Batıdaki Mazgal Pencersi (N. Vural 2024)

Kümbettin kapısı dikdörtgen silme içerisine alınmış ve herhangi bir kitabeye rastlanmamaktadır. Kümbetin plan özellikleri yönünden Doğu Anadolu'daki yapılara ve özellikle de Kadem Paşa Hatun Kümbeti 'ne benzemesinden dolayı Karakoyunlular dönemine de tarihlendirilmiştir.[325] Bunun yanı sıra kenarlarının nişlerle hareketlendirilmiş olması ve inşa tekniklerinden dolayı da XIV. ve XV. yüzyıllarda yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir.[326]

[325] Konyar, "Karakoyunlu Dönemi İmar Faaliyetleri", 231.

[326] *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 241.

Fotoğraf 3.56: Akçayuva Köyü Kümbeti Mumyalık Bölümü (N. Vural 2024)

Fotoğraf 3.57: Akçayuva Köyü Kümbeti Kubbe (N. Vural 2024)

3.16. Gevaş Celme (Halime) Hatun Türbesi

Türbe Van'ın Gevaş ilçesinde olup Van'a uzaklığı 38 km'dir. Halime Hatun Kümbeti Van karayolu üzerinde bulunana, ulaşımı oldukça kolay Kümbet Mezarlığı olarak da

bilinen bir noktadadır. [327]İlçenin Orta çağda önemli bir ticaret merkezi haline gelmesinin en büyük göstergesi XIV. ve XVIII. yüzyıllarda yapılmış olan türbe, cami, anıtsal mezar, mezar taşları gibi mimari eserlerdir.[328] Kente inşa ettikleri sanat eserlerine bakıldığı zaman bölgede hakimiyet kurmuş olan medeniyetlerin izlerini sürmek mümkündür. Tarihe tanıklık eden eserlerden biri de Karakoyunlular döneminde yapıldığı düşünülen Halime Hatun Kümbetidir.[329] Ahlatlı Pehlivan Havendoğlu Esed tarafından inşa edilen kümbet, Çadır Dağı olarak da bilinen Artos Dağı'nın karlarla kaplı silueti ile ilçenin sembolü haline gelmiştir. Bu mezar anıtı Gevaş'a 2 km uzaklıktaki tarihi Selçuklu Mezarlığının doğusuna inşa edilmiştir. Selçuklu Mezarlığı içerisine inşa edilmiş olmasından dolayı Selçuklu Dönemine tarihleyenler de olmuştur. Taç kapının üzerinde yer alan kitabeye göre, 1335 yılında Melik İzzeddin tarafından kızı Halime Hatun'un vefatı üzerine yaptırılmıştır.[330]

O dönemde yörede hâkimiyet süren İzzettin Şir adında iki kişinin olduğu bilinmektedir. Bunların ilki Timur'un 1387'de Van ve çevresini istilası sırasında, Van-Hakkâri hâkimi olan İzzettin Şir'dir. Hakimiyeti 1410 yılına kadar sürmüştür. Bir diğeri ise, 1470-1502 yılları arasında bölgenin hakimiyetini eline almış olan Hakkâri Beyi Esedüddin Zerrincenk'in oğlu İzzettin Şir'dir. Bu bilgiler çerçevesinde yapıyı inşa ettirenin ilk İzzettin Şir olabilmesi ihtimali daha yüksektir.[331]

---

[327] Oktay Başak, "V.Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu", içinde *Gevaş Kümbet Mezarlığında Bulunan Mezar Taşlarındaki Bezemelerden Örnekler*, ed. Oktay Belli (Van: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2009), 179.

[328] Mehmet Top, "Gevaş İzzettin Şir Camii", *Dünyada Van Dergisi*, Ekim 1999, 18; Meltem Ayaz Başak, "Gevaş Mezartaşları" (Yüksek Lisans Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2008), 5.

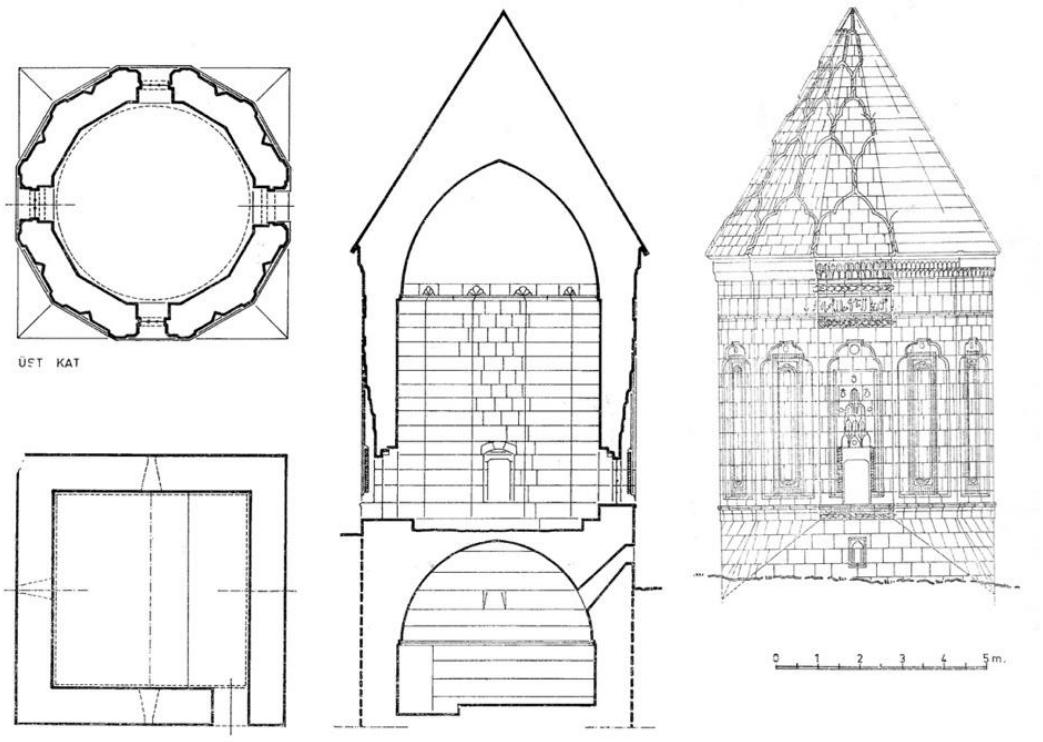
[329] Eda ERİŞ KIZGIN, Mesut GÜL, "Eski Van Şehir Mezarlığındaki Taşlar ve İkiz Kümbetler", *Bitlis İslamiyat Dergisi,* c.3,s.2 (2011),14.

[330] Top, "Gevaş İzzettin Şir Camii", 23; Berfin Taysun, "Kültürel Peyzaj Öğesi Tarihi Yapıların Cephe Özelliklerinin Kullanıcı Algısına Etkisi: Van Gevaş Örneği" (Yüksek Lisans Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2023), 42.

[331] Top, "Gevaş İzzettin Şir Camii", 19.

Özlem Hakan yüksek lisans tezinde izzettin Şir'in Mücella Abbasi hanedanına mensup Hakkâri Beyliğinin kurucularından olan Emir Umuiddin'in oğlu olduğunu belirtir.[332]

Kitabedeki tarihe bakıldığında Van Gölü ve çevresinin Cezayirlilerin hakimiyetinde olduğu döneme denk geldiği bilinmektedir. O dönemin kaynaklarına göre Karakoyunlu aşiretleri de savaşlarda Cezayirlilere yardım etmiştir. Karakoyunlu Devletinin bölgedeki hakimiyeti kesin olarak 782 (1380) yılında başlayıp Timur zamanından 874 (1469) tarihine kadar sürmüştür. Kümbetin kitabesinde adı geçen Abdülmelik İzzettin, yerli emirlerden olabileceği gibi Karakoyunlu aşiretine mensup beylerden olabileceği de düşünülmektedir. Tezyinat ve işçilik açısından Halime Hatun Kümbeti diğer kümbetlere nazaran daha özenli yapılmıştır. Kümbetin portali diğer kümbetlere nazaran daha geniş ve kapısı da daha yüksek olduğundan kolaylıkla girilebilecek şekildedir.[333]

[332] Özlem Hakan, "Gevaş'ta Bulunan Kültür Varliklari Üzerine Bir Değerlendirme" (Yüksek Lisans Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2019), 23.

[333] Aslanapa, "Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri", 107.

Çizim 3.22: Halime Hatun Türbesi Çizim Planı

Kaynak: Url 12

Xavier Hommaire de Hell, H.F.B. Lynch ve W. Bachmann gibi batılı seyyahlar ve bilim adamları tarafından Gevaş ilçesindeki Selçuklu mezarlığının içinde bulunan yapı incelenmiştir. [334] Yapı, Ahlat kümbetlerine benzemekle beraber türbe prizma gövdeli ve onikigen planlıdır. Nesih hatla yazılan kitabe tek satırdan oluşmaktadır. Kitabede Abdülmelik İzzeddin tarafından Halime Hatun adına 760 (1358) yılında yaptırıldığı yazılmaktadır.[335] Anıtsal mezarın mimarı olarak Pehlivan Havend'in oğlu Esed'in ismi yazmaktadır. Ahlatlı olan bu mimarın Ahlat Meydanlık Kabristanı'ndaki bazı mezar taşlarında da ismi geçmektedir."[336]

[334] Ünal, "Az Tanınan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Künbetleri Hakkında Notlar", 138.Taner Tarhan, Veli Sevin, ve Beşir Aşan, "Anadolu'da Türk Mührü Ahlat", içinde *Van Gevaş Tarihi Türk Mezarlığı Kurtarma Kazısı Onarım ve Çevre Düzeni Çalışmaları* (Ankara: Ahlat Kültür Vakfı Yayınları, 1993), 21.

[335] Aslanapa, "Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri", 106; Bekirhan, *Kara Koyunlular Tarihi*, 195.

[336] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 72.

Fotoğraf 3.58: Halime Hatun Kümbeti Kitabesi (N. Vural 2024)

Kitabenin aslında şöyle yazmaktadır.

امر بعمارة هذا الطيب لسيد عبدالملك عزالدين برسم

المرحومه حليمه خاتون في محرم ستين و سبعماية

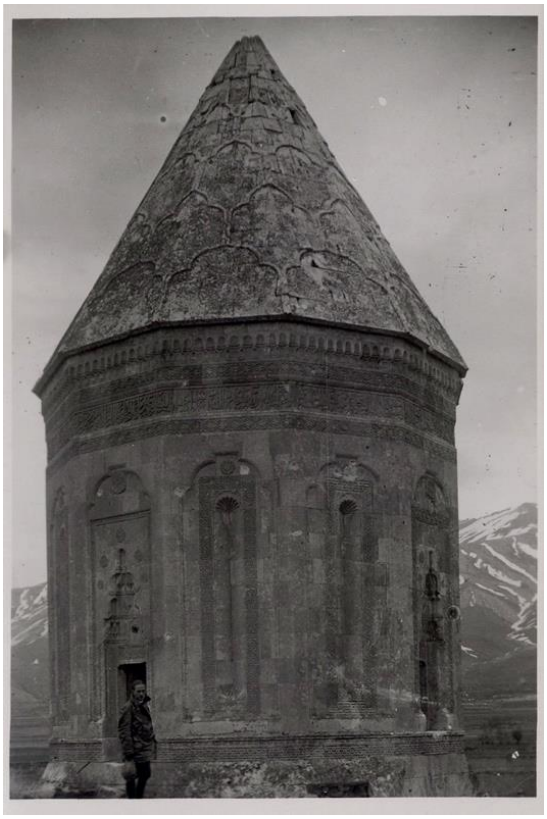
“Türkçesi: Melik İzzeddin, vefat eden Celme Hatun adına bu seçkin türbenin yapılmasına 760 yılının muharrem ayında emretti. (21 Ağustos-20 Eylül 1335).”

Kümbetin Erciş’teki Kadem Paşa Hatun Kümbetine olan benzerliğinden dolayı Karakoyunlular dönemine tarihlendirilmektedir.[337]

Günümüzde Halime Hatun Kümbeti olarak bilinen yapı yerli halk tarafından da bu isimle tanınmıştır. Halime Hatun olarak bilinen kümbetin kitabesindeki ‘cim lam mim ve he’ harfleri bulunmaktadır. Bu harflerden dolayı kitabedeki ismi ‘Celme, Calma, Çelme, Culma’ gibi şekillerde okumak da mümkündür. Celme ya da Çalma ismini hiç duymayan okur yazarların veya yerli halkın Halime olarak okumuş olmaları

[337] Aslanapa, “Doğu Anadolu’da Karakoyunlu Kümbetleri”, 105.

muhtemeldir.[338] Ancak Epigraf Erdoğan Çavuşoğlu tarafından detaylı bir şekilde incelenen kitabedeki ismin Halime Hatun olduğu teyid edilmiştir.[339]

Fotoğraf 3.59: Halime Hatun Kümbeti

Kaynak: Url 11

Halime Hatun Kümbet iki katlı bir yapı olup, kare planlı bir cenazeliğe sahiptir. Yapı tamamen Ahlat taşından inşa edilmiştir.[340] Türbenin gövde kısmı iç kısmında kubbe yer alırken, dıştan onikigen piramidal bir külahla örtülüdür. Kümbetin cenazelik

[338] Ünal, "Az Taninan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Künbetleri Hakkında Notlar", 144; Bekirhan, *Doğu'nun Beyleri Karakoyunlular*, 187.

[339] Hacer Alptekin, "Gevaş Selçuklu Mezar Taşlarında Geometrik Görsellik" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Altınbaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı, 2019), 76.

[340] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 72.

kısmına kuzeydoğu köşesindeki merdivenlerden inilmektedir. Türbenin içi kare planlıdır. Ayrıca iç mekân beşik tonozla örtülmüştür.[341] Yapı tamamen Ahlat taşından inşa edilmiştir.[342] Kümbetin ikinci katında iç mekânda kubbeye geçişte oniki kenarın her bir köşesinde kullanılan yelpaze motifinden başka bir tezyinat görülmemektedir.[343] "Kubbenin üstünü kapsayan piramit çatının dış yüzü kemerlerle rölyef halinde dekore edilmiştir. Çatının kaidesinin altında nesih yazı ile Ayet-ül Fütuh yazılıdır."[344]

Fotoğraf 3.60: Halime Hatun Türbesi Külah (N. Vural 2024)

Cenazelik kısmını aydınlatmak için güney, doğu ve batı duvarlarına birer adet mazgal pencere yerleştirilmiştir. Ortaya yerleştirilen pencerelerin dış kısımları çerçeve içerisine alınmıştır. Süslemeler gövdenin üst kısmında da devam etmektedir. İkinci sırada celi sülüs hat yazısıyla Fetih Suresi'nin 1-13. ayetleri işlenmiştir.[345] Saçağın alt

[341] Top, "Gevaş Halime Hatun Kümbeti", 23-24; Top, Kılıç ve Karaca, "Van'da Orta çağ ve Sonrası Yapılar", 287.

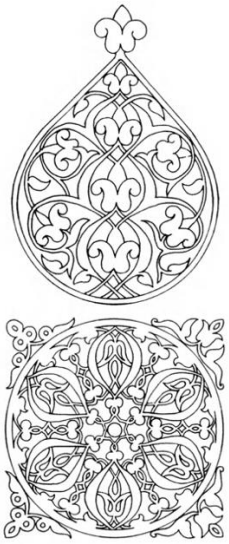
[342] Süleyman BÜLBÜL, Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme, (Van 1995),75.

[343] Bekmez Yelen, "Van Gölü Çevresindeki Kadın Türbeleri", 1571.

[344] Aslanapa, "Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri", 106.s

[345] Bekmez Yelen, "Van Gölü Çevresindeki Kadın Türbeleri", 1571; Güneş, "Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı", 73-75.

tarafında mukarnas bir şerit iki sıra halinde yazılmıştır. [346] Kümbetin üst katında yer alan pencereler bir taç kapı gibi süslenmiştir. İşlenen mukarnasların üzeri damla madalyon motifleri ile bezenmiştir. Resmedilen bu damla madalyonların şekli daireye yakın biçimde çizilmiştir. Madalyonun dış hatları ise içerisinde palmet[347], rumi ve kıvrık dallarla tezyin edilmiştir. Madalyonun en alt tarafından tepe kısmına kadar üç adet palmet tezyin edilmiştir. Madalyonun dış kısmındaki silmenin tepe noktası da bir palmetle bitirilmiştir. [348]

Çizim 3.23: Halime Hatun Türbesi Taş Oyma Süslemeleri

Kaynak: Rahmi Hüseyin Ünal:"Az Tanınan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Kümbetleri Hakkında Notlar", Vakıflar Dergisi,1976,s.11

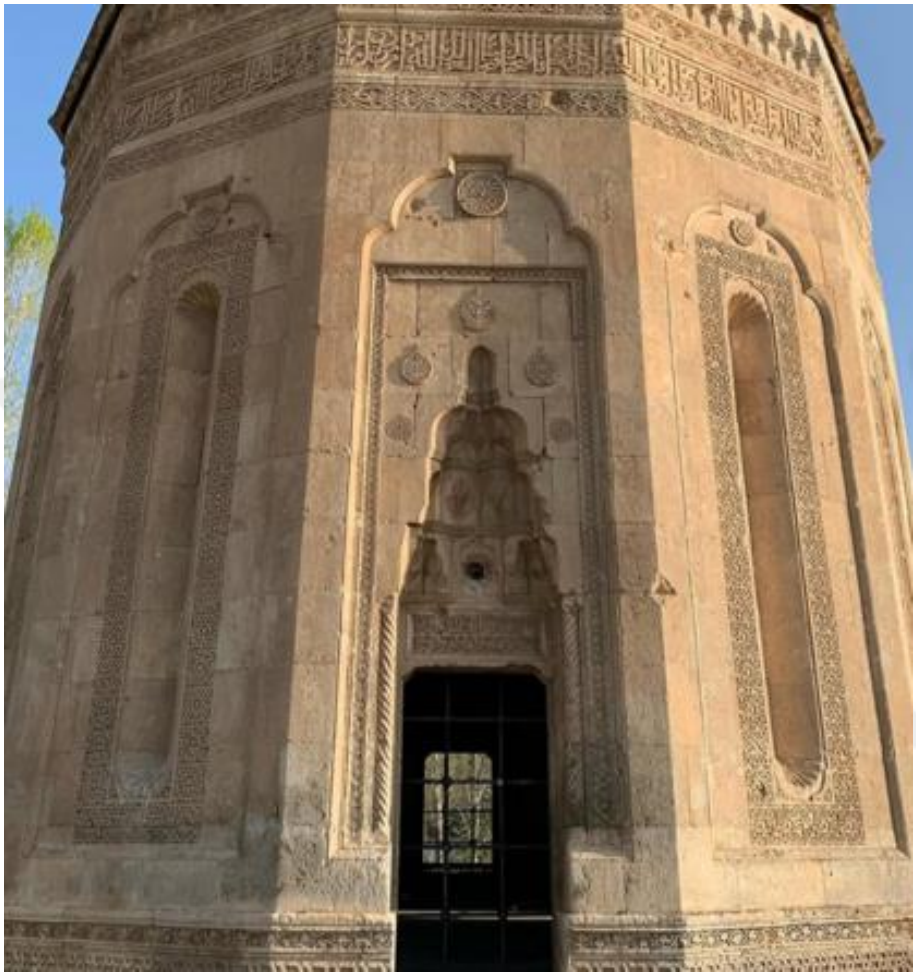
Kümbetin taç kapıdaki ters "U" şeklinde tabir edilen bordür, bitkisel görünümlü olmakla beraber, palmet görselinin keskin bir biçimde uygulanışı geometrik bir tezyinat ortaya çıkarmıştır. Doğu ve batı tarafındaki pencerelerin iki yanındaki nişlerin

[346] Mehmet TOP, "Gevaş Halime Hatun Kümbeti", *Dünyada Van Valiliği Kültür ve Sanat Dergisi*, s.10 (1998),22-27.

[347] Palmet: Palmiye ağacının yelpaze biçimindeki yapraklarını andıran bir süsleme biçimidir. Bitkisel tezyinat.

[348] Musa Binol, Anadolu Türk Süsleme Sanatında Damla Biçimli Madalyonlar, (Konya 2021), 30-33.

çevre bezemeleri dikdörtgen şekilde yapılmıştır. Geometrik şekilde tezyin edilen bu nişler etek kasnağında yer alan süslemelerle benzerlik göstermektedir. Kümbetin pencere köşeleri, geometrik tezyinatlarla süslenmiş ve bu kısımlarda sütunce uygulanmayıp sadece pahlanmıştır.[349]

Fotoğraf 3.61: Halime Hatun Türbesi Taç Kapı (N. Vural 2024)

Halime Hatun Kümbetinin kenarları Bursa kemerine benzeyen nişlerle teşkilâtlandırılmıştır. Bu bezeme sayesinde portalın bulunduğu kısım iyice ortaya çıkmıştır.[350] Pencerelerin dış kısımlarının alt ve üst kısımları istiridye kabuğu motifi

[349] Süleyman BÜLBÜL, Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme, (Van 1995),75.

[350] Aslanapa, "Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri", 106.

ile son bulmuştur.[351] Kümbette ayrıca figürlü bezemelere de yer verilmiştir. Yapıdaki süslemelere bakıldığında 75 rozetle beraber taç kapı üzerinde mukarnas tezyinat ve sütunceler göze çarpmaktadır. Gövde kısmında etek kasnağını sınırlayan kaval silme, nesih yazı yapıya ayrı bir hava katmıştır. Ayrıca kümbette kemer süslemesi, sağır niş ve örtü süslemelerine de yer verilmiştir.[352]

Türbe, zarif, ihtişamlı ve dengeli yapısıyla Türk İslam mezar anıtları mimarisinde önemli bir yer tutmaktadır. Yapıda bitkisel ve geometrik süslemeler gülbezek tezyinatı, damla madalyon süslemeleri, celi sülüs hat yazısı, mukarnaslar ve daha birçok bezemeleri ile döneminin en dikkat çekici örnekleri arasında yerini almıştır. Kümbet, yapı olarak Van Gölü çevresindeki diğer Karakoyunlu ve Selçuklu eserleriyle benzerlik göstermektedir.[353]

Kümbetin restorasyonu esnasında bazı hatalardan dolayı tahribata uğradığı görülmüştür. Yapıdaki bozukluklar yapıya uyum sağlamayan malzemelerle onarılmaya çalışılmıştır. Kümbet içten ve dıştan yanlış uygulamalara maruz kalarak orijinal dokuya zarar verilmiştir.[354]

3.17. Erciş Çelebibağı Mezarlığındaki Anıtsal Mezarlar

3.17.1. Sekizgen Planlı Mezar Anıtı

Erciş Çelebibağı Mezarlığı, Eski Erciş olarak bilinen bölgenin 1.5 km batı kısmında Çelebibağı Kasabası'nda yer almaktadır. Mezarlığın bir bölümü Van Gölü'nün yükselmesi sonucu sular altında kalmıştır. Mezarlık 1992-1995 yılları arasında Abdüsselam Uluçam bilimsel sorumluluğunda sürdürülen çalışmalar sayesinde gün

---

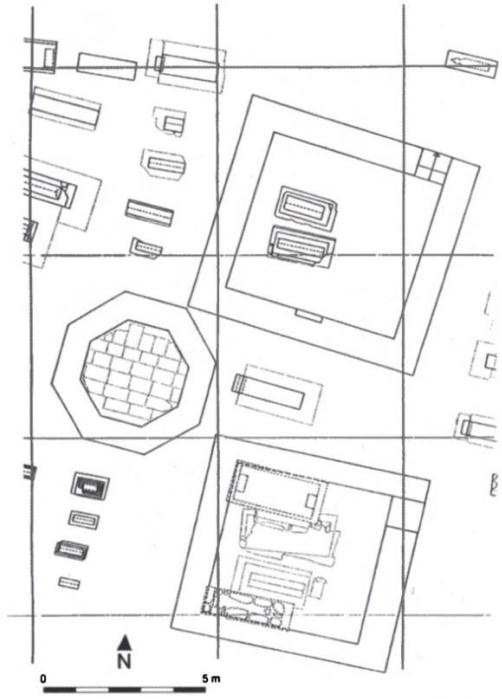
[351] Hakan, "Gevaş'ta Bulunan Kültür Varliklari Üzerine Bir Değerlendirme", 25.

[352] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 73-74.

[353] Mehmet TOP, "Gevaş Halime Hatun Kümbeti", *Dünyada Van Valiliği Kültür ve Sanat Dergi*si, s.10 (1998),22-27.

[354] Oktay Başak, "Halime Hatun Kümbeti Işığında Tarihi Eser Restorasyonlarında Yapılan Bazı Hatalar ve Nedenlerine Dair Bir Gözlem", *SOCIAL SCIENCE DEVELOPMENT JOURNAL* 3, sy 9 (01 Ocak 2018): 138-39.

yüzüne çıkarılmıştır.[355] 1992 yılında, Van Müze Müdürlüğü Başkanlığında başlanan arkeolojik kazılarda, Selçuklu mezarlarının bulunduğu kısım başlangıç noktası olarak kararlaştırılmış ve yapılan kazının D karesinde zemini düzgün kesme taşlarla döşenmiş, içten ve dıştan sekizgen planlı olan ilk mezar anıtına ulaşılmıştır.[356] Dıştan duvar uzunluğu 1.70 m, kalınlığı ise o.70 m olan yapının zemin seviyesinde kapı ve merdiven izine rastlanmamıştır. Mezar anıtının duvarları iki taş sırasına kadar restore edilerek üzeri toprakla kapatılmıştır.[357]

Çizim 3.24: Çelebibağı Mezarlığı'ndaki Mezar Yapılarının Planı (Abdüsselam Uluçam, 2000, çiz. 54)

[355] Abdüsselam Uluçam, "Eski Erciş Çelebibağı Selçuklu Mezarlığı Kazıları", *Sanat Tarihi Dergisi* 9, sy 9 (01 Eylül 1998): 121.

[356] Abdüsselam Uluçam, *Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 9.

[357] Uluçam, *Ortaçağ ve SonrasındaVan Gölü Çevresi Mimarlığı I Van*, I.Cilt:193.

3.17.2.Kuzey Mezar Anıtı

Çelebibağı kazılarında sekizgen planlı mezar anıtının temel seviyesini bulmak amaçlanırken düzgün kesme taşlardan yapılan zeminle karşılaşılmıştır. Güney kısmına inildikçe bir mihrap olduğu anlaşılan kısma ulaşılmış ve bu mihraptan dolayı yapıya Mescid adı verilmiştir. Kazı çalışmaları genişletildikçe ortaya kare planlı bir mezar mimarisi yapısıyla karşılaşılmıştır. Kuzey- güney doğrultusunda ve 6.40 x 5.90 m ölçülerinde dikdörtgen bir planlı mezar anıtı 0.70- 0.90 m kalınlığında duvarlarla örülüdür.[358] Yapının duvarları içten ve dıştan açılarak ortaya çıkarılmış ve malzeme olarak düzgün kesme taş kullanıldığı görülmüştür. Kare planlı yapının kuzeydoğu köşesinde, iki basamaklı merdivenle iç mekâna girişi sağlayan 0.80 m genişliğinde bir kapı açıklığı bulunmuştur. Kazıda bulunan üzeri demir çivili ahşap parçalarının kapı sövelerine ya da ahşap tabuta ait olduğu düşünülmektedir.[359] Anıta ait orijinal taşlar bulunarak ikinci taş sırası seviyesine kadar tamamlanmıştır. Duvarların üstleri sıkıştırılmış toprakla kaplanarak karuma amaçlanmıştır.[360] Zemin kısmı düzgün taşlarla döşenmiş yapının mihrabı, kıble duvarının orta kısmında yer almaktadır. Mihrap, duvarla aynı yüzeye yerleştirilmiş ve 1.25 x 0.75 x 0.20 m ebatlarındadır. Mihrap süslemeleri üzeri alınlıkla biten dikdörtgen silme çerçeve ve iç kısımda üçlü yonca yaprağı tezyinatından ibarettir.[361]

---

[358] Uluçam, I.Cilt:192.

[359] Uluçam, *Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları*, 9.Uluçam, 17.

[360] Uluçam, "Eski Erciş Çelebibağı Selçuklu Mezarlığı Kazıları", 123.

[361] Uluçam, *Ortaçağ ve SonrasındaVan Gölü Çevresi Mimarlığı I Van*, I.Cilt:192.

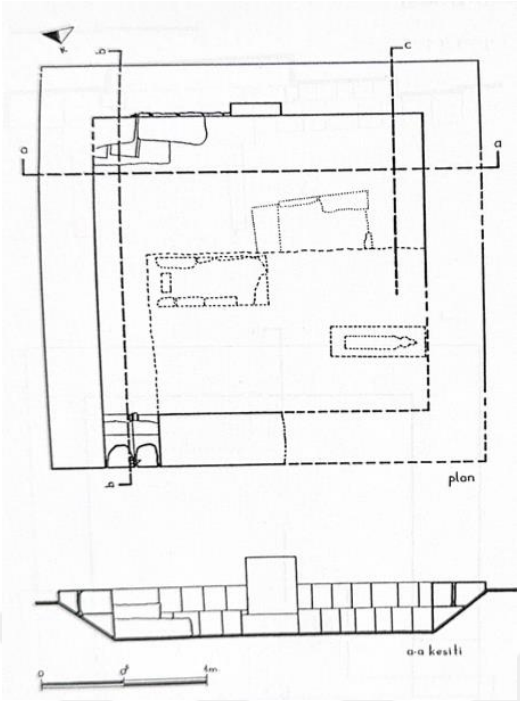

Fotoğraf 3.62: Çelebibağı Mezarlığı'ndaki Mezar Yapıları

Kaynak: Url 12

İç mekanda kıble tarafında, batı duvarına daha yakın olan kısımda iki adet kapaklı lahit yer almaktadır. Bu lahitler 2.10 x 0.95 m ile 1.94. x 0.80 m ölçülerindedir. Lahitler mezarın etrafını çeviren levhaya benzer dört blok halindedir. Üzerlerinde üç kademeye kadar daralan, üçgen prizmalı yapıda, tek parçalı bir kapak yer almaktadır. Büyük lahitteki tek tezyinat kapakta yer alan düz silme şeritlerdir. Definecilerce tahrip edilen ve kapakları yerlerinden çıkan lahitler de mezar anıtı ile restore edilmiştir.[362]

[362] Uluçam, *Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları*, 17.Top, Kılıç, ve Karaca, "Van'da Ortaçağ Ve Sonrasi Yapilar", 270.

Çizim 3.25: Çelebibağı Mezarlığı'ndaki Kuzey Mezar Anıtı Planı (Abdüsselam Uluçam, 2000.)

3.17.3.Güney Mezar Anıtı

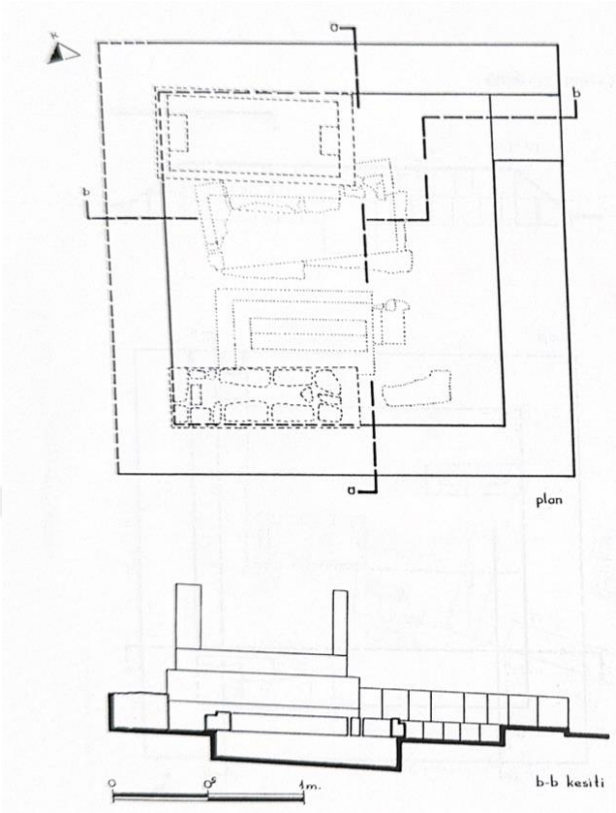
Selçuklu mezarlığının güneyinde yer aldığı için bu ismi almıştır. Yapı kare planlı olup 4.30 x 4.30 m ölçülerindedir. Sıkıştırılmış çakıl taşı üzerine atılmış, temele oturan taş duvarlarla inşa edilmiştir. Günümüze sadece iki-üç sıra duvar ulaşabilmiştir.[363] Doğu duvarının kalınlığı 0.90 m iken diğer duvarlar 0.70 m'dir. Yapının kapı aralığı doğu duvarının kuzey köşesinde yer almaktadır. 0.70 m genişliğinde kapısı olan yapının zemini düzgün taş döşemelerinden oluşmaktadır.[364] Duvarları korumak için üst kısımları sıkıştırılmış toprak tabakasıyla örtülmüştür. Restorasyon esnasında Güney mezar anıtının giriş kapısı ile zemini yeniden düzenlenmiştir.[365] Anıtın iç kısmında doğu- batı yönünde uzanan, blok yaşlardan yapılmış, farklı büyüklükteki iki lahit yer

[363] Uluçam, *Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları*, 17.

[364] Uluçam, *Ortaçağ ve SonrasındaVan Gölü Çevresi Mimarlığı I Van*, I.Cilt:193.

[365] Uluçam, "Eski Erciş Çelebibağı Selçuklu Mezarlığı Kazıları", 126.

almaktadır. Her iki lahitin de kapakları defineciler tarafından tahrip edilmiştir. Kapaklarda herhangi bir yazı ya da tezyinat bulunmamıştır.[366]

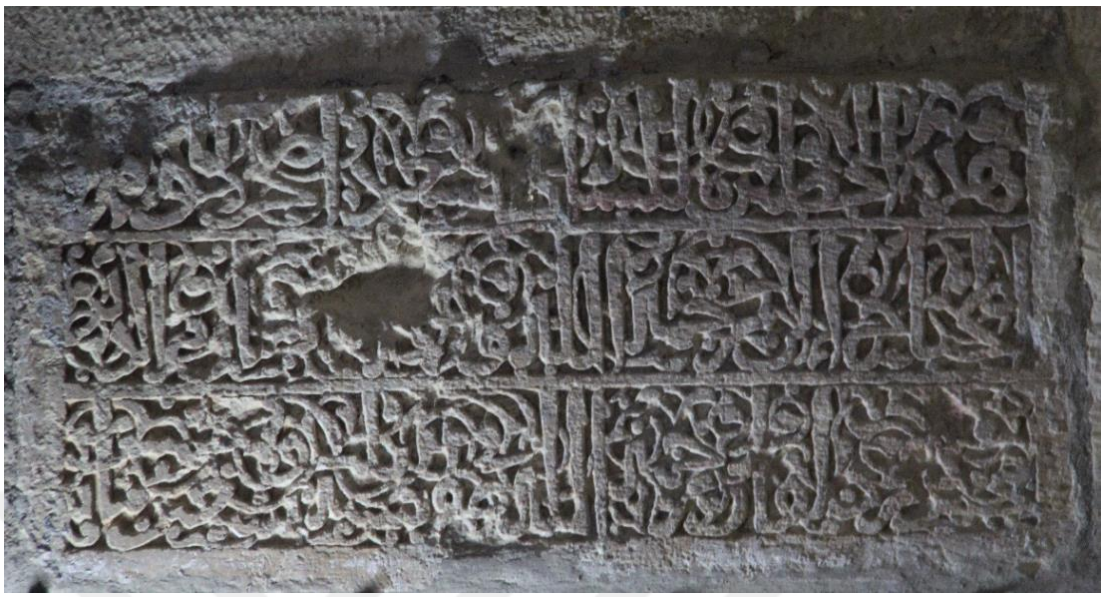
Çizim 3.26: Çelebibağı Mezarlığı'ndaki Güney Mezar Anıtı Planı (Abdüsselam Uluçam, 2000.)

3.18. Gevaş'ta Selçuklu Dönemi'ne Ait Olduğu Düşünülen Kayıp Kümbet

Resul Yelen, "Gevaş'ta Selçuklu Dönemi'ne Ait Olduğu Düşünülen Kayıp Kümbetin Muhtemel İzleri" isimli makalesinde, Van'ın Gevaş ilçesi Hişet Mahallasi'nde yer alan Tarihi Türk Mezarlığı (Selçuklu Mezarlığı) ve Halime Hatun Kümbeti'nin batısındaki İzzettin Şir Camii ve Medresesi'nd incelemiştir. Makalede kompleksin yapımından bu yana birçok kez onarım geçirdiğini belirtmektedir. Cami ve medresenin bazı bölümlerinde farklı taş ve malzemelerin kullanılmasından dolayı Selçuklu Dönemine tarihlendirilen bir kümbete ait olabileceği savını ortaya koymaktadır. Mihrabın doğusundaki duvarda bulunan dikdörtgen çerçeveli, celi sülüs hatla yazılmış, rumi ve

[366] Uluçam, *Ortaçağ ve SonrasındaVan Gölü Çevresi Mimarlığı I Van*, I.Cilt:270.

kıvrık dallarla bezenmiş üç satırlık kitabenin h. 593 (m. 1197) yılında inşa edilen bir kümbete ait olabileceğini belirtmiştir.[367]

Fotoğraf 3.63: İzzettin Şir Camii Harim Mekanındaki Devşirme Kitabe (R. Yelen, 2017)

Cami ve medresenin belli bölümlerinde yer alan 9 adet bezemeli taşla beraber bezemesiz taşların da yer aldığını ve bu devşirme taşların 'mezar anıtı mimarisi' veya 'mezar taşları' olabileceğini, en kuvvetli delilinin de kitabe de yer alan hazire kelimesi olduğunu belirtmektedir. Ancak kitabesinde hazire kelimesine rastlanmayan kümbetlerin de olduğunu ve bu taşların farklı bir yapı türü için de olabileceğini ilave etmiştir.[368] İzini sürdüğü bu kümbetin, camide kullanılan kitabesindeki 1197 tarihine dayanarak, o dönem Van Gölü Havzası'nda hüküm süren ve yoğun inşa faaliyetlerde bulunan Ahlatşahlar dönemine ait olabileceğini varsaymaktadır. Olması ihtimal dahilindeki bu kümbetin de İzzettin Şir Camii'nin doğu kısmında konumlanabileceğini belirtmektedir.[369]

---

[367] Resul Yelen, "Gevaş'ta Selçuklu Dönemi'ne Ait Olduğu Düşünülen Kayıp Kümbetin Muhtemel İzleri", *İstanbul Üniversitesi Yayınevi*, sy 22 (2024): 10-11.

[368] Yelen, 17.

[369] Yelen, 22-23.

Konuya dair ‘Van Gevaş Tarihi Türk Mezarlığı Kurtarma Kazısı Onarım ve Çevre Düzeni Çalışmaları’ nda 1988 yılında günümüzde Selçuklu Mezarlığı olarak bilinen mezarlıkta başlanan kazı çalışmalarında Halime Hatun Kümbeti’nin 5 m. doğusunda, medrese veya kompleks olarak tanımlanabilecek bir yapıyı tamamiyle ortaya çıkarmışlardır. Bu yapının giriş kısmının kuzeyde, mescinin ise güneyde yer aldığını yazmaktadır. İki katlı olduğu belirlenen yapının mihrabında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Duvarlar çamur takviyeli molozlarla örülmüştür. Az da olsa mezarlıktan devşirilen yazıtlı, taş blokların olduğunu belirtir. Yapıyı kullanılan malzeme ve yapı sisteminden dolayı XVIII. yy’a tarihlendirmektedir. Çalışmada Faiz Demiroğlu’nun Van Tarihi ile alakalı 3 no’lu çalışma dosyasında söz konusu yapı hakkında bazı kayıtlara yer vermektedir.

“(S.38)… Kümbetin doğu yanında bir medrese yapılmış, bilahare sökülerek enkazı ile Hişet’teki medresenin yaptırılmış bulunduğu, bu ailenin Vastan’da mevcud ahfadı söylemektedirler.”

“(s.30)… Vastan Medresesi Hişet mevkiindedir. Taştan ufak bir tesisdir. Evvelce Halime Hatun yanında bulunan medrese söktürülerek şimdiki yerine inşa olunmuştur.” denilmektedir.

Ayrıca çalışmada; Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde Gevaş’ta “Ergünsi tekkesi (zaviyesi)” isminin olduğunu ve Gevaş’ta başka tekke ve zaviye olmadığından bu yapıya ait olabileceğini belirtmektedir.[370]

[370] Tarhan, Sevin, ve Aşan, “Anadolu’da Türk Mührü Ahlat”, 33-35.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

İslam mimarisinde bilinen ilk türbe, Abbasiler döneminde IX. Yy'da (862) Samarra'da inşa edilen Kubbetu's Süleybiye'dir.[371] Özbekistan'ın Buhara şehrinde Samanoğulları döneminde, X.yy'da (958) inşa edilen ve abidevî yapıtların başlangıcı kabul edilen İsmail Samanî Türbesi ve Karahanlılar döneminde, Tim şehri yakınındaki Arap Ata Türbesi (978) ile türbe mimarisinin yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir.[372] Gazneliler dönemine gelindiğinde, Tus'ta (Sengbest) yer alan Arslan Cazip Türbesi (997-1028) dönemin diğer anıt mezarlarına nazaran daha gelişmiş bir mimariye sahiptir.[373] Harzemşahlar dönemine tarihlenen ve Van Gölü Havzası'ndaki kümbetlerde bulunan mimari özelliklere sahip olduğu görülen Ürgenç (Gürgan)'da yapılan 1210'lu yıllara tarihlendirilen ve Anadolu Kümbetleri ile aynı formda olan Fahreddin Razi Kümbeti tamamen tuğladan inşa edilmiştir.[374] İlk Müslüman Türk topluluğu olan Büyük Selçuklu mezar mimarisinde yer alan Cürcan şehrindeki Kümbet-i Kâbus (Gumbed-i Kavus) en eski yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.[375] Tuğrul Bey'in hükümdarlığı döneminde Isfahan'ın güneyinde (1054-1055) yapılan Kümbed-i Alî taştan inşa edilmiş bir yapıdır.[376] Damgan'da bulunan silindirik gövdeli Kırkkızlar Kümbeti (1054-1055) I. Harekan (1067) ve II. Harekan (1093) kümbetleri ile Demavend Kümbeti de dönemin önemli yapılarındandır.[377]

Van Gölü Havzası, tarihsel zenginliği ve kültürel mirasıyla dikkat çeken bir bölge olmuştur. Bu bölgedeki türbeler hem dini hem de kültürel açıdan önemli yapılar olup farklı medeniyetlerin izlerini taşır. Van Gölü Havzası'ndaki türbeleri karşılaştırmak

---

[371] Yıldız, "Abbasiler", 53.

[372] Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık,* 113.

[373] Aslanapa, *Türk Sanatı*, 46.

[374] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 19.

[375] Kabakçıoğlu, "Kayseri Kümbetleri", 7.

[376] Doğan, "Kümbed", 548.

[377] Denknalbant ve Çobanoğlu, "Selçuklular", 392.

bölgenin tarihine ve halkın inanç yapısına ışık tutar. Van'daki türbeler hem Karakoyunlu hem Osmanlı dönemlerine ait olmakla beraber daha eski medeniyetlerin izlerini taşıyan farklı mimari tarzlara ve dini geleneklere sahiptir. Karakoyunlu ve Osmanlı dönemine ait türbelerin mimari özellikleri, sosyal ve dini yapıları, kültürel anlamları farklılıklar gösterir. Bu iki dönemi karşılaştırırken, Van Gölü Havzası'ndaki yerel etkilerin de göz önünde bulundurulması gerekir.

Çalışmada ele alınan Van ilindeki 22 türbe, yapıları, mimari özellikleri ve tezyinatı açısından değerlendirilmiştir.

4.1. Plan Özellikleri

4.1.1.Kare Planlı Türbeler

Anadolu'da sıkça görülen plan tiplerinden biri olan kare planlı türbeler, İran ve Türkistan'da başlayarak günümüze kadar ulaşmıştır.[378] Selçuklu döneminde de uygulanmasına rağmen, Osmanlı döneminde daha sık karşılaşılan plan tipidir.

Çalışmada yer alan 22 türbeden 6 tanesi kare planlıdır. Pizan Hüsrev Paşa Türbesi (XVII. Yy) kare planlı gövde ve sekizgen yapıda piramidal külahla örtülüdür. Yukarı (Örenkale) Türbesi (XVII. Yy), kare planlı gövdenin köşelerinden tromplarla sekizgen yapıdaki piramidal külahla örtü kısmı tamamlanmıştır. Hoşap Hasan Bey Türbesi (XVI. Yy) Erciş Çelebibağı Mezarlı'nda bulunan Kuzey ve Güney Mezar Anıtları ve Erciş Haydar Bey Türbeleri de kare planlı yapılara örneklik teşkil etmektedir.

Ahlat Hüseyin Timur Esen Tekin Türbesi 1279-1280 (XIII. yy),[379] Ahlat Şeyh Necmeddin Kümbeti (H.619, M. 1222), Dede Maksut Türbesi (H. 945, m. 1538-39) ile[380] İznik Kırkızlar Türbesi (1330-1360), Bilecik Mal Hatun Türbesi (XIV. yy), Bursa II. Murat Türbesi (1451) ve daha birçok türbe kare planlı türbelere örnek olarak gösterilebilir.[381]

---

[378] Arık, *Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri*, 77.

[379] Bekmez Yelen, "Van Gölü Çevresindeki Kadın Türbeleri", 1564-72.

[380] Celil Arslan, "Türkler", içinde *Bitlis/Ahlat'taki Türk Devri Yapıları* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, t.y.), 6,13.

[381] Daş, "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)", 377.

4.1.2.Çokgen Planlı (Poligonal) Türbeler

Kenar sayısı beş ve daha fazlasını oluşturan türbeler bu grupta yer almaktadır. Çokgen plan şemasına sahip türbeler Karahanlı ve Gazneli dönemlerinden itibaren görülmeye başlamıştır. Bu plan tipi Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de kullanılmaya devam etmiştir. Poligonal gövdeli türbelerde estetik kaygıdan dolayı beşgen, yedigen ve dokuzgen gibi tek sayıdan oluşan plan şemaları pek tercih edilmese de çok az rastlanan örnekleri de mevcuttur.[382]

Çalışma içerisinde yer alan Hüsrev Paşa Türbesi 1587 (XVII. Yy) altıgen planlı, kenarları pahlanarak onikigen piramidal örtüyle son bulan bir türbedir. Ürgüp Damsa Köyü Hızır Bey Türbesi (XIV. yy) ile[383] Merzifon'da bulunan Sofular Türbesi (XV.yy) Osmanlı döneminde yapılan altıgen planlı türbelere örnek gösterilebilir.[384]

Van'da en çok sekizgen plana sahip türbelere rastlanmaktadır. Şeyh Abdurrahman Gazi Türbesi (XV. Yy), Galip Paşa Türbesi (XVI.-XVII. Yy), Bahçesaray Mehmet Çavuş Türbesi, İkiz Kümbetler (XIV.XV. veya XVIII. yy), Özalp Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti (XVIII-XIX. yy), Hoşap Süleyman Bey Kümbeti (XVII. Yy) Çelebibağı Mezarlığı'nda bulunan Sekizgen Mezar Anıtı ve Çaldıran'da bulunan I. No'lu Kubik Kümbet sekizgen plana sahip yapılardır.

Ahlat Emir Ali Türbesi (XIV. yy)[385], Divriği Sitte Melik Kümbeti (XVI. Yy)[386], Halifet Gazi Türbesi (XII.yy), Burmalı Minare Cami Türbesi (1237-47) benzer örnekler içerisinde yer almaktadır.[387]

Çaldıran Kubik Kümbetlerden olan II. No'lu Kümbet (XV.yy) örneğine az rastlanan dokuzgen planlıdır. Piramidal külah ile örtülüdür.

---

[382] Önkal, "Anadolu Selçuklu Türbeleri", 185.

[383] Ramazan Uykur, "Ürgüp Damsa Köyü Taşkın Paşa Külliyesi" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), 57.

[384] Daş, "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)", 383.

[385] Arslan, "Türkler", 13.

[386] Ünal, "Az Taninan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Künbetleri Hakkında Notlar", 123.

[387] Önkal, "Anadolu Selçuklu Türbeleri", 383.

Gevaş Halime Hatun Kümbeti, onikigen planlı türbelerin ilk örneği olarak kabul edilir.[388] Bunun yanında Erciş Zortul Kümbeti (XV. Yy), Kadem Paşa Hatun Kümbeti (XIV. yy) ve Akçayuva Köyü Kümbeti de onikigen yapılardandır.

Ahlat Erzen Hatun Kümbeti (h. 799, m. 1396-97), Bugatay Aka,Şirin Hatun Kümbeti (m.1281), Hasan Padişah Kümbeti(h. 673, m.1274) ile bu türbenin kuzeyinde bulunan Anonim Kümbet onikigen planlı türbelere örneklik teşkil etmektedirler.[389]

4.2. Malzeme ve Teknik

Mimaride kullanılan malzeme genellikle yapıların inşa edildiği coğrafyada kolaylıkla temin edilebilen malzemelerdir. Van Gölü Havzası için bu malzeme taştır.[390]Van'daki türbelerde inşa malzemesi olarak, üst örtü ve geçiş ögeleri de dahil, genellikle kesme taş kullanılmasının yanı sıra Ahlat taşı, kalker taş ve moloz taş malzemenin kullanıldığı yapılara da rastlanmaktadır. Osmanlı dönemi eserlerinde kesme taş kullanılırken Karakoyunlu dönemine tarihlendirilen yapılardan biri olan Halime Hatun Kümbeti ve yine Osmanlı dönemi eseri kabul edilen Şeyh Abdurrahman Gazi Türbesi, Van Gölü ve havzasında sıklıkla rastlanan Ahlat taşı adı verilen malzeme kullanılarak inşa edilen yapılardandır. Çoğu yapının onarımı esnasında çimento harcının kullanılması ve aslına uygun restore edilememesinden dolayı türbelerde tahribatlar oluşmuştur. Merkezden uzaklaştıkça moloz taş (Pizan Hüsrev Paşa Türbesi) ve taşların düzensiz bir şekilde üst üste yığılarak yapıların inşa edildiği görülmektedir.

4.3. Örtü ve Geçiş Elemanları

Van ilindeki türbelerin örtü kısımlarına bakıldığında piramidal külah, kubbe, tonoz olduğu görülmektedir. Hoşap Hasan Bey Türbesi'nin (XVI. Yy) ve Hüsrev Paşa Türbesi'nin (XVII. Yy) köşeleri pahlanarak üst örtüye geçiş yapılmıştır. Yukarı

---

[388] Ünal, "Az Taninan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Künbetleri Hakkında Notlar", 124.

[389] Arslan, "Türkler", 8-11.

[390] Doğan ve Doğanay, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu Üzerine Bir Değerlendirme", 660.

(Örenkale)Türbesi'nin kubbeye geçişi tromplarla sağlanırken, geriye kalan yapılarda piramidal külah göze çarpmaktadır.

4.4. Tezyinat ve Yazı

Karakoyunlu dönemi türbeleri daha ihtişamlı yapılarken Osmanlı döneminde sadeleşme görülmektedir. Karakoyunlu dönemi türbelerinde istiridye formları, gülbezekler, sekiz kollu yıldızlar, nebati ve geometrik bezemeler, rûmî motifler, palmet, ejder motifi görülürken Osmanlı dönemi eserlerinde sade ve tezyinatsız bezemeler yer almaktadır. Karakoyunlu dönemine ait Tebriz'deki Gök Mescid çini süsleme/kâşî süslemelerin görüldüğü bir eserdir.[391]

Pizan Hüsrev Paşa (XII-XVII. Yy), Yukarı (Örenkale) Türbesi (XVII. yy), Erciş Haydar Bey Türbesi, Galip Paşa Türbesi XVI.-XVII. yy), Bahçesaray Mehmet Çavuş Türbesi, İkiz Kümbetler XIV.-XV. veya XVIII.yy), Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti (XVIII.-XIX. yy), Çaldıran Kubik Kümbetler (XV. Yy) ve Erciş Çelebibağı Mezarlığı'ndaki anıt mezarlarda herhangi bir tezyinata rastlanmamıştır.

Hoşap Hasan Bey Türbesi'nin h. 971 (m.1563) pencereleri dıştan sivri kemerli, ters "U" şeklinde kaval silmelerle çevrelenmiştir.[392] Herhangi bir yazıya rastlanmamıştır.

Van Hüsrev Paşa Türbesi'nin (h.996- m.1587) kemerlerinde şematik palmet bezemeleri, pencerelerin lento taşlarında da bitkisel motifler yer alır. Lento taşların üzeri mukarnaslı silme ve sağır dilimli kemerle son bulur. Türbenin sülüs hatla yazılan kitabesinde kabartma tekniği kullanılmıştır.[393]

Erciş Zortul Kümbeti'nde (XV. Yy) istiridye kabuğu şeklinde üçgen nişlere,rûmî kompozisyonlu simetrik süslemelere, aslan, kuş ve ejder şeklindeki hayvan figürlerine, bitkisel ve geometrik bezemelere rastlanmaktadır. Anadolu Selçuklu döneminde bolca hayvan figürlerine rastlanmaktadır. Hayvan tasvirleri Moğollarla birlikte yeniden Anadolu topraklarına gelmiştir. Şaman inancında türbe ve mezar anıtlarına resmedilen

---

[391] Doğan ve Doğanay, 666.

[392] Bülbül, "Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme", 87.

[393] Bülbül, 85-86.

aslan figürünün ölüye gökyüzü seyahatinde yardımcı olacağı görüşü vardır.[394]Ejderha figürü Türklerde çok eski dönemlerde iyilik, bolluk, hükümdarlık, bereket, iktidar, güç gibi kavramlarla özdeşleştirilmiştir.[395] Gövdeyi çevreleyen Ayet-el Kürsi sülüs hatla yazılmıştır.

Kadem Paşa Hatun Kümbet'nde (XIV. yy) istiridye formları, gülbezekler, sekiz kollu yıldız, rozet süslemeler görülmektedir. Türbenin kitabesi Arapça harflerle celi sülüs hatla yazılmış, sağ tarafında da çiçekli kûfî hatla besmele yer almaktadır.[396]

Akçayuva Köyü Kümbeti (XIV. veya XV. Yy), güney penceresinde mukarnaslar, doğu penceresinde bitkisel motifler ve ü adet gülbezek, batı penceresinde de çiçek bezemesi ve silik insan yüzü tezyinatına sahiptir. Yapıda herhangi bir yazı yer almamaktadır. Türbe plan özelliği bakımından Kadem Paşa Hatun Kümbeti ile benzerlik göstermektedir.[397]

Gevaş'ta bulunan Halime Hatun Türbesi'nin (XIV-XVIII. yy) mimarı ve süsleme ustası, kitabede ismi geçen "Ahlatlı Esed bin Havent'dir." [398] Eserlerine Meydan Kabristanı[399] ve Taht-ı Süleyman Mezarlığı'nda rastlanmaktadır. Sanatkâr, Üstad Havend b. Bergî'nin oğlu aynı zamanda talebesidir. Esed bin Havend'in eserlerinde babasının tesiri çokça görülmektedir. 717/1317-727/1327 tarihleri arasında eserler vermiştir. Tanınmış kişilerin mezar taşlarını nakşeden usta, malzeme olarak iyi cins tüf kullanmış ve şehideleri ince ve uzun yapmıştır. Dönemin en büyük taş ustalarından sayılan sanatkâr, Meydanlık Mezarlığı'nda bulunan Razıu'd Dîn Muhammed b. Merhum Ömeru'd-Dîn Ebu Bekr'in şahideli lahdinin mimarıdır. Lahit Havend b. Bergi'nin 1310-1315 yılları arasında yapılmış olan eseri ile benzerlik göstermektedir.

---

[394] Ünal, "Az Taninan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Künbetleri Hakkında Notlar", 149.

[395] Sinan Denizli, "Ahlat Meydan Mezarlığı'ndakiEjder Figürlü Mezar Taşları" (Yüksek Lisans Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2014), 30.

[396] Güneş, "Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı", 92.

[397] Ünal, "Az Taninan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Künbetleri Hakkında Notlar", 155.

[398] Hakan, "Gevaş'ta Bulunan Kültür Varliklari Üzerine Bir Değerlendirme", 24.

[399] Rahmi Tekin vd., *Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı ve Mezar Taşları,* ed. Recai Karahan (Ankara: Uzun Dijital Baskı Merkezi, 2019), 37.

Lahit, baş şehidesi ile üzeri açıkta olan kırmızı tüften yapılmış ve dikdörtgen prizma biçiminde bir sandukadan meydana gelmektedir. Sandukanın yan yüzlerinde ve üst tarafında rûmî şeritler ve küçük büyük madalyonlar sıralanmıştır.[400]

Kümbet form bakımından dıştaki üçgen profilli nişlere sahiptir. Bu nişlere Kade Mescidi'nde Erzurum Emir Saltuk Kümbeti'nde, Tercan Mama Hatun Kümbeti'nde ve Ahlat Kadem Paşa Hatun Kümbeti'nde rastlanmaktadır.[401]

[400] Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezartaşları* (Ankara: Güvenç Matbaası, 1972), 74,79.

[401] Ünal, "Az Taninan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Künbetleri Hakkında Notlar", 142.

SONUÇ

Van jeopolitik konumu itibari ile tarih boyunca dini, mimari ve kültürel açıdan önemli bir şehir olmuştur. Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden sonra Selçuklu Devleti, Karakoyunlular, Beylikler Dönemi ve Osmanlı Dönemlerinde de önemi devam etmiştir. Türklerin Anadolu'ya gelişiyle beraber mimari özellikleri de buralara taşınmaya başlamıştır. Türbe ve kümbet mimarisi de bunlardan biridir. Van'daki yapılar da genel olarak Osmanlı ve Karakoyunlu dönemlerine tarihlendirilmektedir. İncelenen eserlerden sadece dördünün kitabesinin olması geriye kalan yapıların kitabelerine ulaşılamamasından dolayı inşa tarihleri ile ilgili kesin bilgi edinilememiştir. Ancak türbelerdeki tezyinat, kullanılan malzeme ve özelliklerine göre tarihlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu araştırmada eserlerin üç tanesi Halime Hatun Kümbeti (14 yy), Kadem Paşa Hatun Kümbeti (14 yy) ve Erciş Zortul Kümbeti (15 yy) Karakoyunlu dönemine, Akçayuva Köyü Kümbeti (12-15 yy) Abdurrahman Gazi Kümbeti (15 yy), Galip Paşa Kümbeti (16-17 yy), Hüsrev Paşa Kümbeti (17 yy), İkiz Kümbetler (14- 15 yy veya 18 yy), Hoşap Haydar Bey Kümbeti (15 yy), Aşağı Tulgalı Köyü Kümbeti (18-19 yy), Kübik Kümbetler (15 yy), Hasan Bey Kümbeti (16 yy), Hoşap Süleyman Bey Kümbeti (17 yy), Pizan Hüsrev Paşa Türbesi (17 yy) ve Örenkale Yukarı Türbe (17 yy) Osmanlı dönemine tarihlendirilmektedir. Mehmet Çavuş Türbesi ile Erciş Çelebibağı Mezarlığındaki anıt mezarlar için herhangi bir tarihlendirme yapılamamıştır. Van'da inşa edilen yapılardan bir kısmı günümüze ulaşabilse de bir kısmı yıkılmış ya da orijinalliğini kaybetmiştir.

Yaptığımız araştırma sonucunda Van ili ve ilçelerinde toplam 22 türbe veya kümbet tespit edilmiş ve bu sanatsal ve tarihi değeri olan yapılar teze dahil edilmiştir. Türbelerin tarihi süreçleri, mimari özellikleri, malzeme ve teknikleri ile süsleme özellikleri de araştırılmıştır. Yapıların günümüzdeki durumları yerinde incelenerek fotoğraflarla belgelenmiş ve eserlerin çizimlerine ulaşılmıştır. Türbelere bakıldığı zaman genel olarak merkez ya da merkeze yakın olanlarda restorasyon çalışmalarının yapılıp ayakta kalmalarının sağlandığı fakat merkezden uzaklaştıkça restore edilmeyen ve bakımsızlıktan yıkılmaya yüz tutarak orijinalliğini kaybetmiş eserler karşımıza çıkmaktadır. Hatta incelenen eserlerden biri olan Süleyman Bey Türbesi ve Erciş Çelebibağı Mezarlığı'ndaki üç mezar anıtının sadece gövde kalıntılarının

günümüze ulaştığı görülmüştür. Yine merkez ya da merkeze yakın olan türbelerin daha ihtişamlı yapılar olduğu görülürken merkezden uzaklaştıkça yapılar sadelik kazanmaktadır.

İncelediğimiz yapılar içerisinde kare, çokgen planlı türbe örneklerinin yanı sıra baldaken tarzı türbelere de rastlanmıştır. Van türbe mimarisinde genellikle çokgen planlı yapılar yer almaktadır. Ayrıca mimaride nadiren rastlanan onikigen planlı türbe türlerine buradaki mimaride yer verilmiştir. Gevaş'taki Halime Hatun Türbesi ile Erciş'teki Akçayuva Köyü Kümbeti bu örneklerdendir. Ayrıca Van'da Karakoyunlu dönemine tarihlendirilen çok az eser bulunduğu, bu mimari eserlerden üçünü türbelerin oluşturduğu görülmektedir.

Van'daki türbelerin geneli herhangi bir yapı ile bağlantılı olmayıp sadece Van Hüsrev Paşa Türbesi'nin Hüsrev Paşa Camii ile Hasan Bey Türbesi'nin de Hasan Bey Medresesi ile bağlantılı olduğu görülmüştür. Yapılar içerisinde en fazla süsleme örnekleri Halime Hatun Kümbeti, Kadem Paşa Hatun Kümbeti ve 2011 depreminde yıkılan Zortul Kümbetinde görülmektedir. Türbeler çoğunlukla tek katlıdır. İki katlı olanların sayısı azdır. İçlerinden sadece Van merkezde bulunan İkiz Kümbetler baldaken tarzı kümbetlere örnektir.

Van'daki türbe ve kümbetlerin devlet adamları veya dini açıdan önemli kişiler için yapıldığı bilinmektedir. Hüsrev Paşa ve Hasan Bey kümbetleri devlet adamları için yapılmış yapılardır. Bölgede en çok ziyaretgâh özelliği kazanmış yer Şeyh Abdurrahman Gazi Türbesidir. Bu türbe halk tarafından çok fazla ziyaret edilerek dua edilip dilek dilenen bir yer olma özelliği kazanmıştır. Adakların adandığı, evlendirilen gençlerin düğün gününde ve sünnet edilen çocukların sünnet gününde ziyarete getirildiği bir yer olmuştur.

Yaptığımız bu çalışma ile Van ilindeki farklı dönemlere ait türbeler incelenmiştir. Türbelerin günümüze ulaştığı durumlar tespit edilmiştir. Özellikle geçmişimizi temsil eden bu yapıların tahrip olmuş bölümleri tespit edilerek onarım ihtiyacı olanlar belirlenmiştir. Yıkılmaya yüz tutmuş ya da restorasyon çalışmaları sırasında yanlış işlemler yapılmış eserlerin tarihe uygun onarımının sağlanması gerektiği değerlendirilmiştir.

Van’daki bazı türbe ve kümbetlerde restorasyon çalışmalarına başlandığı, bazılarının tamamlandığı, bazılarında ise hiçbir restorasyon çalışması olmadığı tespit edilmiş ve konuyla ilgili birimlere bilgilendirme yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, Sami. "Van Şehir Dokusu ve Tarihi Eserlerinin Tahrip Edilmesinde Ermenilerin Rolü". *Journal of Turkish Research Institute*, sy 35 (01 Ocak 2007): 311-311.

———. "Van'da Bulunan Osmanlı Vakıfları". *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy Van Özel Sayısı (2021): 43-68.

Akköprü, Ebru. *"Dünyada Van" Nüfus, Etnisite, Tarih ve Toplum*. Editör Ercan Çağlayan. 1. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Alptekin, Hacer. "Gevaş Selçuklu Mezar Taşlarında Geometrik Görsellik". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Altınbaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı, 2019.

Alsan, Şenay. "Türk Kültüründe Ölüm Olgusu Ve Ölüm Sonrası Ritüelleri". *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 12 Mart 2022.

Altun, Ara. "Mimari". İçinde *Gazneliler*, 13:484-86. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1996.

Andreasyon, Hrand D. "Akdamar Kilisesi". *istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* XVI, sy 21 (Mart 1966): 77-82.

Arık, M. Oluş. *Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri*. 1969. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, t.y.

Arslan, Celil. "Dulkadiroğlu Süleyman Bey Türbesi". İçinde *Kayseri Ansiklopedisi*, 2.:50-51. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2010.

———. "Türkler". İçinde *Bitlis/Ahlat'taki Türk Devri Yapıları*, 1-22. Türk Tarih Kurumu Yayınları, t.y.

Aslanapa, Oktay. "Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, sy 1 (1956): 105-14.

———. *Türk Sanatı*. 2. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1989.

Ayaz Başak, Meltem. "Gevaş Mezartaşları". Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2008.

Ayaz, Fatih Yahya, H.Mustafa Eravcı, Hayrunnisa Alan, Kazım Paydaş, Neslihan Durak, Salim Cöhce, ve İhsan Arslan. *İslâm Tarihi ve Medeniyeti 9, Müslüman Türk Devletleri Tarihi II*. 1. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.

Aytekin, Osman. "2011 Van Depreminin Yöresindeki Kültür Varlıklarına Olan Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme". *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1, sy 1 (2012): 1081-90.

———. "Van İlinde Kümbetler Anıt Mezarlar". *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, sy 32 (1996): 28-30.

Başak, Oktay. "Halime Hatun Kümbeti Işığında Tarihi Eser Restorasyonlarında Yapılan Bazı Hatalar ve Nedenlerine Dair Bir Gözlem". *SOCIAL SCIENCE DEVELOPMENT JOURNAL* 3, sy 9 (01 Ocak 2018): 137-45.

———. "V.Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu". İçinde *Gevaş Kümbet Mezarlığında Bulunan Mezar Taşlarındaki Bezemelerden Örnekler*, editör Oktay Belli, 704. Van: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2009.

Bekirhan, Mehmet Fatih. *Doğu'nun Beyleri Karakoyunlular*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2017.

———. *Kara Koyunlular Tarihi*. İstanbul: Ofis Yayın Matbaacılık, 2022.

———. *Kara Yusuf ve Kadem Hatun*. Tılsım Yayınevi, 2024.

———. *Van Gölü Havzası ve Erciş Tarihi*. Konya, 2012.

Bekmez Yelen, Ayşegül. "Van Gölü Çevresindeki Kadın Türbeleri". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy 13 (31 Aralık 2023): 1561-90.

Bektaş, Engin, ve Ahmet Vefa Çobanoğlu. "Sanat". İçinde *İlhanlılar,* 22:105-8. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2000.

Belli, Oktay. "Urartular Çağında Van Bölgesi Yol Şebekesi". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1977.

Belli, Vedat Evren. "Van Hüsrev Paşa Camisindeki Taş, Çini ve Kalem İşi Süslemelerin Bozulma Nedenleri". Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, 2009.

Bozkurt, Nebi. "Sanduka", 36.:102-4. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2009.

Bubur, Rüçhan. “Kazakistan Jambul’da, Ayşe Bibi Türbesi”. *Sanat Tarihi Dergisi* 14, sy 1 (2005): 29-45.

Bülbül, Süleyman. “Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme”. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1995.

Cezar, Mustafa. *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*. 1. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1977.

Coşkun, Neşe. “Van’ın Tarihsel Zenginliği’nin Turizme Kazandırılması”. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmecliği Yüksekokulu,* 2017, 415-20.

Çalış, Ercan, ve Resul Yelen, ed. *Sanat ve Kültür Tarihi Araştırmaları*. 1. bs. İstanbul: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2020.

Çiftçi, Erdal. “19. Yüzyıl Vanı’nda Âyan Bir Aile: Timurpaşazâdeler”. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 58 (31 Aralık 2022): 68-85.

Çoruhlu, Yaşar. “Sultan Sencer Türbesi”, 37:519-21. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2009.

Daş, Ertan. “Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)”. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2003.

Denizli, Sinan. “Ahlat Meydan Mezarlığı’ndakiEjder Figürlü Mezar Taşları”. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2014.

Denknalbant, Ayşe, ve Ahmet Vefa Çobanoğlu. “Selçuklular”, 36:392-97. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2009.

Doğan, Belkıs, ve Aziz Doğanay. “Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu Üzerine Bir Değerlendirme”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6, sy 1 (2017): 652-82.

Doğan, Sema. “Kümbed”, 26:547-50. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2002.

Ebiri, Gülsün. “Anadolu Selçuklu Çağı Mimarisinde Bir Yapı ile Bağlantılı Türbeler”. Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2021.

Ebiri, Gülsün, Eda Eriş Kızgın, ve Mesut Gül. “Eski Van Şehir Mezarlığındaki Mezar

Taşları veİkiz Kümbetler". *Bitlis İslamiyat Dergisi* 3, sy 2 (Aralık 2021): 13-36.

Ebu Muin Nâsır b. Hüsrev b. Haris,. *Sefernâme*. Çeviren Abdülvehhâb Tarzî. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1994.

Erzen, Afif. "Van Bölgesi 1964 Çavuştepe Kazıları". *Türk Arkeoloji Dergisi*, sy 21 (1964): 103-6.

———. "Van Bölgesi Çavuştepe Kazısı". *Türk Arkeoloji Dergisi*, sy 23 (1966): 55-57.

Gökçek, L. Gürkan, ve Oğuzhan Abacı. *Prof. Dr. Salim Koca Armağanı (1952-2020)*. Editör M. Ali Hacıgökmen, Ayşe Dudu Kuşçu, Zehra Odabaşı, ve Sefer Solmaz. Konya: Selçuklu Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2022.

Gül, Abdulkasım. "Van Beylerbeyi Köse Hüsrev Paşa". İçinde *Van Beylerbeyi Köse Hüsrev Paşa*. Muş, 2023.

Gündoğdu, Hamza. "Van Gölü Çevresinde Kabartmalarıyla Dikkat Çeken Bazı Türk Eserleri", 234. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1996.

Güneş, Burhanettin. "Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı". Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2003.

Hakan, Özlem. "Gevaş'ta Bulunan Kültür Varliklari Üzerine Bir Değerlendirme". Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2019.

Işık, Caner. "Van İlinin Kültürel Tarihine Dair Notlar". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 13 (2009): 5-20.

Kabakçıoğlu, Tanju. "Kayseri Kümbetleri". Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 1966.

Kalelioğlu, Ejder. "Van Ovasının İklim Özellikleri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 35, sy 2 (1991): 155-66.

Karamağaralı, Beyhan. *Ahlat Mezartaşları*. Ankara: Güvenç Matbaası, 1972.

Karpuz, Haşim. *Anadolu Selçuklu Mimarisi*. Selçuk Üniversitesi Basımevi. Konya, 2001.

Kaya, Ertuğrul. "'Balbal' Sözcüğüne Artsüremli Bir Bakış". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17, sy 1 (30 Nisan 2020): 168-78.

Kemaloğlu, Muhammet. “XI. –XIII Yüzyil Türkiye Selçuklu Devletinde Dini Eserlerinden Kümbet-Türbe-Ziyâretgâh-Namazgâh Ve Câmîler”. *Akademik Bakış Dergisi*, sy 39 (2013): 1-18.

Ketil, Zeynep Küpra. “Amasya Türbeleri”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Kılcı, Ali. *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV. XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2007.

———. “Türkiye’deki XIV. ve XV. Yüzyıllara Ait Baldaken Tarzı Denen Türbeler”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 1992.

Kılıç, Orhan. *Doğu Serhaddinin Kilidi:Van (16-18. Yüzyıllar)*. Ankara: Van Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, 2021.

———. “Van Maddesi”, 505-10. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2012.

———. “Van Tarihine Genel Bir Bakış”. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy Van Özel Sayısı (2021): 19-42.

Kılıç, Sinan, Murat Saruhan, ve Salih Tatlı. *Van 2006 Kültür ve Turizm Envanteri I Tarihsel Değerler*. Editör Sinan Kılıç. Van Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü. C. 1. Van, 2006.

Kızmaz, İhsan. “Van Ve Bitlis Yörelerindeki Urartu Dönemine Ait Eserler Ve Bölgede Yapılan Kazılar”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Kiraner, Fikret. “Van Gölü Doğu Bölgesinin Jeolojik Etüdü”. Nafia Vek. Demiryolları İnşaat Dairesi, 05 Ocak 1959.

Konyar, Hacer Banu. “Karakoyunlu Dönemi İmar Faaliyetleri”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2004.

Köroğlu, Kemalettin, ve Erkan Konyar. *Urartu: Doğu’da değişim*. Anadolu uygarlıkları serisi, 1 1. Beyoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

———, ed. *Urartu Doğu’da Değişim*. 1. bs. Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Kösekul, Esma. “19. ve 20. Yüzyı İstanbul Türbeleri”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Kulaz, Mehmet. “Zernek ve Pizan’daki Mimari Eserler”. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1997.

Kuran, Aptullah. “Mimar Sinan’ın Eserleri ve Camileri Konusunda Kısa Bir Değerlendirme”. *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi:Beşeri Bilimler=Boğaziçi University Journal:Humanities* IV-V (1977 1976): 83-101.

Küçük, Mehmet Alparslan. “Geleneksel Türk Dini İnanışlarında ‘Ölüm ve Sonrası’ İle İlgili Uygulamalara Genel Bir Bakış”. *Kesit Yayınları*, Haziran 2010.

Macit, Muhsin. “Karakoyunlular Döneminde Sanat Hayatı”. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 20 (2002): 57-72.

Ölçer, Şaziye. “Ahlat Kümbetlerinin Geometrik Desenlerinin Çözümlenmesi Ve Güncel Tasarimlarla Yorumlanmasi”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2022.

Önkal, Hakkı. “Anadolu Selçuklu Türbeleri”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, 1977.

———. *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat) 2*. C. 2. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.

———. “Türkiye’de Türbe Mimarisi Araştırmaları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 7, sy 14 (2009): 125-39.

Öter, Nacide. “Türk İslam Sanatında Sanduka Gelişimi”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy 54 (13 Haziran 2022): 391-404.

Özkeçeci, İlhan. “Büyük Selçuklu (Horasan Selçukluları) Sanatında Tuğla Dekorlarına (süslemelerine) Bir Bakış”, 376-94. Fukuoka Japan: Chikushi Jogakuen University and Sainan Gakuin University, 2011.

Öztürk, Şahabettin. “XVI-XIX. Yüzyıllarda Van Mimarisi”. *Van YüzüncüYıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Van YüzüncüYıl University The Journal of Social Sciences Institute*, sy Van Özel Sayısı (2021): 703-46.

Öztürk, Şahabettin. “Eski Van Şehrin’deki Türbe Ve Kümbetler”. *Journal of International Social Research* 13, sy (13/73) Art (01 Ocak 2020): 480-500.

———. “Van Hüsrev Paşa Külliyesi Camii Koruma ve Onarım Çalışmaları”. *Journal of Turkish Studies* Volume 15 Issue 2 (01 Ocak 2020): 1237-68. https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.40204.

Öztürk, Şahabettin, ve R.Eser Gültekin. “Van-Gürpınar/Güzelsu/Hoşap Hasan Bey Medresesi Koruma Sorunları ve Öneriler”, 234-43. Van, 2010.

Pektaş, Kadir. “Van’ın Tarihi Eğitim Yapıları Van Medreselerinden Arta Kalanlar”. *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, sy 32 (1996): 39-40.

Pınar, Pinarcik. “Urartuların Başkentleri”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 33, sy 56 (2014): 35-53.

Pulat, Fatih, Murat Yakar, ve Ali Ulvi. “Yersel Fotogrametrik Yöntem Kullanılarak Fotogrametrik Yazılımların Karşılaştırılması: Hüsrev Paşa Camii Örneği”. *Türkiye Fotogrametri Dergisi* 4, sy 1 (30 Haziran 2022): 30-40.

Sağır, Güner. *Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadoluda Ermeni Yerleşimleri*. Türk Tarih Kurumu. Ankara, 2014.

Sevin, Veli. “Van Kalesi’nden Bir Kaya Mezarı ve Urartular’da Ölü-Yakma Geleneği-A Rock-cut Columbarium from Van Kale and the Urartian Cremation Rite”. *Anadolu Araştırmaları*, sy 8 (1982): 151-64.

Sirel, Ümit. “Anali Kizli Kutsal Alani Şeyh Abdurrahman Gazi”, 919-34. Ankara, 2004.

Sözlü, Halil, ve Resul Yelen. “Bitlis’te Anadolu’nun Erken Türk Döneminden Ahşap Bir Kapı Kanadı”. *Arış Geleneksel Türk Sanatları Dergisi*, sy 12 (2016): 30-40.

Subaşı, Münevver, ve Kübra Okumuş. “Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21, sy 2 (Haziran 2017): 419-26.

Sümer, Faruk. “Akkoyunlular”, 2:270-74. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1989.

Şan, Sepideh. “İran’daki Dik Kenarlı Yivlerle Çevrili Kule-Mezar Yapılarının Gelişimi”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy

35 (29 Mayıs 2022): 104-25.

Şener, H.İbrahim. “Câmi,Türbe ve Benzeri Dînî Yapılarda Yer Alan Allah’ın Güzel İsimleri ve Yorumları”. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2002.

Şerif, Aptürrahim. *Ahlat Kitabeleri*. İstanbul: Hamit Matbaası, 1932.

Talay, Aydın. *Bizim Eller Van*. Ankara: Van Belediye Başkanlığı, 1998.

Tanman, M. Baha. “Hâcet Penceresi”, 14.:435-38. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1996.

Tanriverdi, Şule. “Türklerde Mezar Mimarisinin Anadolu Selçuklu Dönemi Konya Kümbetleri Üzerinden Tipolojik İrdelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2018.

Tarhan, Taner, Veli Sevin, ve Beşir Aşan. “Anadolu’da Türk Mührü Ahlat”. İçinde *Van Gevaş Tarihi Türk Mezarlığı Kurtarma Kazısı Onarım ve Çevre Düzeni Çalışmaları,* 29-40. Ankara: Ahlat Kültür Vakfı Yayınları, 1993.

Taysun, Berfin. “Kültürel Peyzaj Öğesi Tarihi Yapıların Cephe Özelliklerinin Kullanıcı Algısına Etkisi: Van Gevaş Örneği”. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2023.

Tekin, Rahmi. “Eski Van Şehri ve Tarihi (1915’e Kadar)”. *Tarih ve Gelecek Dergisi* 9, sy 1 (30 Mart 2023): 152-68.

Tekin, Rahmi, Mehmet Kulaz, Selami Reisoğlu, İlter İgit, Mustafa Oral, ve Abdullah Alp. *Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı ve Mezar Taşları*. Editör Recai Karahan. Ankara: Uzun Dijital Baskı Merkezi, 2019.

Top, Mehmet. “Erciş Zortul Kümbeti”. *Dünyada Van Dergisi*, sy 16 (1999): 23-26.

———. “Gevaş Halime Hatun Kümbeti”. *Dünyada Van Dergisi,* sy 10 (1998).

———. “Gevaş İzzettin Şir Camii”. *Dünyada Van Dergisi,* Ekim 1999.

———. *Hoşap’Taki Mahmudi Beylerine Ait Mimari Eserler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

———. “Van’ın Kültürel Mirasının Korunması ve Kullanımı Üzerine Değerlendirme:Eski Van Örneği”, 297-310. Van, 2009.

Top, Mehmet, Sinan Kılıç, ve Yalçın Karaca. “Van’da Ortaçağ Ve Sonrasi Yapilar”. İçinde *Van’da Ortaçağ Ve Sonrasi Yapilar*, 171,312. Van, 2006.

Tuncer, Orhan Cezmi. “Van Yöresinde Bilinmeyen Bazı Yapılarımız”. *Sanat Tarihi Yıllığı*, sy 6 (1976).

Tuncer, Serhan. “Mimarlık Tarihi Yazınında Tromp ve Sinan Mimarisindeki Ayrıştırıcı Rolü”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 40, sy 1 (21 Haziran 2023): 126-40.

Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1977.

Uluçam, Abdüsselam. “Eski Erciş Çelebibağı Selçuklu Mezarlığı Kazıları”. *Sanat Tarihi Dergisi* 9, sy 9 (01 Eylül 1998): 119-34.

———. *Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

———. “Eski Van’daki Mimari Anıtlar”. *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, sy 32 (1996): 19-24.

———. *Ortaçağ ve SonrasındaVan Gölü Çevresi Mimarlığı I Van*. Türk Tarih Kurumu Basımevi. C. I.Cilt. Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Uluçay, Salih. “El Aman Hanı Ve Köse Hüsrev Paşa Üzerine Bir Değerlendirme”. *Bitlis Eren Üniversitesi SBE Dergisi* 1, sy 1 (2012): 70-83.

Url 1. “Altıgen Kurgan”, https://www.trthaber.com/haber/dunya/turk-tarihinde-bir-ilk-3-bin-800-yillik-altigen-kurgan-bulundu-818542.html [23.05.2024].

Url 2. “Kubbetu’s Suleybiye”, “https://www.sanatinyolculugu.com/ilk-turbe-mimarisi-kubbetus-suleybiye/#google_vignette”, [27 Nisan 2024].

Url 3. “Alâeddin Tekiş Kümbeti“, https://islamansiklopedisi.org.tr/tekis-alaeddin”, [27 Nisan 2024].

Url 4. “Kümbet-i Kâbus", http://www.turkbilimi.com/dunyanin-en-yuksek-tuglayapisi-bir-

Url 5 “Kümbet-i Kabus”, https://islamansiklopedisi.org.tr/tekis-alaeddin, [25 Nisan2024].

Url 6 “Harrekan Kümbetleri”, https://www.sanatinyolculugu.com/harrekankumbetleri/, [28 Nisan 2024].

Url 7 "Kümbet-i Surh", https://okuryazarim.com/kumbet-i-surh/, [28 Nisan 2024].

Url 8, https://www.risalehaber.com/huseyin-yilmaz-veli-bir-devlet-ricali-mir-hasan-24797yy.htm erişim tarihi: 21.03.2025.

Url 9. “İkiz Kümbetler”, http://wikimapia.org/34280198/İkiz-Kümbetler#/photo/6850156**, [**15.11.2024].

Url 10. “Zortul Kümbeti 2011 Van Depremi Sonrası”,144https://www.bolgegazetesivan.com/van

Url 11, “Halime Hatun Türbesi Çizim Planı”,https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/70645 [16.11.2024].

Url 12, **https://www.milliyet.com.tr/galeri/erciste-selcuklu-mezarligi-definecilerin-hedefi-6102638/1 Erişim Tarihi:21.03.2025**

Uykur, Ramazan. “Ürgüp Damsa Köyü Taşkın Paşa Külliyesi”. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

Ünal, Rahmi Hüseyin. “Az Taninan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Künbetleri Hakkında Notlar”. *Vakıflar Dergisi*, sy 11 (1978): 121-63.

Ünal, Serap, ve Ayşe Çallı. “Göller Bölgesi Amulet Kültürü”. *Sanat Dergisi,* sy 29 (2016): 29-44.

Yelen, Resul. “Gevaş’ta Selçuklu Dönemi’ne Ait Olduğu Düşünülen Kayıp Kümbetin Muhtemel İzleri”. *İstanbul Üniversitesi Yayınevi*, sy 22 (2024): 1-29.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Abbasiler”, 1:49-56. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, t.y.

Yiğitpaşa, Davut. “Urartu Ölü Gömme Gelenekleri ve Ölümle İlgili Ritüeller”. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, sy 25 (2010): 177-202.

EKLER

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
VAN KÜLTÜR VARLIKLARINI
KORUMA BÖLGE KURULU

Toplantı Tarihi ve No — Toplantı Yeri

Van İli, Erciş İlçesi, Karatavuk

Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun gün sayılı kararı ile Akçayuva Kümbeti ciş İlçesi Kadastro birim müdürlüğünce yaptırılan kadastro yenilenmesi çalışması nedeniyle taşınmazın kadastral anıt fişinin güncellenmesine ilişkin; Müdürlüğümüz uzmanlarınca hazırlanan sayılı raporu okundu. Konuya ilişkin bilgi ve belgeler incelendi. Yapılan görüşmeler sonucunda;

Van İli, Erciş İlçesi, Akçayuva Kümbeti'nin anıt fişinin güncellenmesine ilişkin;

Müdürlük uzmanlarının yapmış oldukları çalışma sonucunda Akçayuva Kümbeti'nin ***Van İli, Erciş İlçesi, Karatavuk Mahallesi, Maliye Hazinesi Mülkiyetinde*** olacak şekilde güncellenmesine

Karar ekinde bulunan Anıt fişinin uygun olduğuna,

arı verilen alanın Korunma lanı olarak

2863 sayılı Yasanın 18. maddesi ile 05.11.1999 tarih ve 660 sayılı İlke Kararı gereğince yapı olarak belirlenmesine,

65.10/15

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
VAN KÜLTÜR VARLIKLARINI
KORUMA BÖLGE KURULU
KARAR

Toplantı Tarihi ve No : 20/10/2017 - 123
Karar Tarihi ve No : 20/10/2017 - 1779

Toplantı Yeri
VAN

Van İli, Bahçesaray İlçesi, İslam Mahallesi, mülkiyeti Van Büyükşehir Belediyesine ait L49c12a4d pafta, 190 ada, 1 nolu parselde yer alan Mehmet Çavuş Kümbet'inin tesciline ilişkin, Van Müze Müdürlüğü'nün 17/10/2017 tarih ve 150/644 sayılı yazısı ve Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 17/10/2017 tarih ve 422 sayılı uzman raporu okundu. Konuya ilişkin işlem dosyası, bilgi ve belgeler incelendi. Yapılan görüşmeler sonucunda;

Van İli, Bahçesaray İlçesi, İslam Mahallesi, mülkiyeti Van Büyükşehir Belediyesine ait L49c12a4d pafta, 190 ada, 1 nolu parselde bulunan Mehmet Çavuş Kümbet'inin tesciline ilişkin;

-2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 6. maddesindeki özellikleri taşımasından dolayı aynı Kanunun 7. maddesi gereği, Mehmet Çavuş Kümbetin **Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı** olarak tescil edilmesine,

- Karar ekinde bulunan Anıt fişinin uygun olduğuna,

-2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 18. maddesi ile 05.11.1999 tarih ve 660 sayılı İlke Kararı gereğince **I.Grup** yapı olarak belirlenmesine,

-Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon projelerinin hazırlanmasına,

- Projelerin hazırlanabilmesi için gerekli temizlik çalışmalarının ilgili Müze Müdürlüğü tarafından yapılmasına,

karar verildi.

ÖZGEÇMİŞ

Nursena VURAL

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, 2024, İstanbul

Lisans: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İlahiyat Bölümü, 2013, Van

B. MESLEKİ DENEYİM

2013 – 2014 Van Edremit İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni

2014 – 2015 Van Edremit Anadolu Lisesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni

2015 – 2016 İstanbul Beykoz Paşabahçe Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni

2016 – 2021 İstanbul Beykoz Koç Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni

2021 – 2021 İstanbul Fatih Ali Nar İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni

2021 – 2024 İstanbul Beykoz Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni